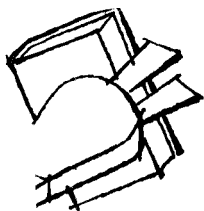

ANTONIO ZAVALA S. I.

T X I R R I T A

(Bizitza ta bat-bateko bertsoak)

AUSPOA LIBURUTEGIA

JB-894

10690

T X I R R I T A

(Bizitza ta bat-bateko bertsoak)

AUSPOA LIBURUTEGIA

- 18-19 -

COLECCION AUSPOA

Administración: Plaza de Santa María 2 - Tolosa

Dirección literaria: Rdo. P. Antonio Zavala S. J.

**Colegio de San Ignacio - Ategorrieta - San Sebastián
(Guipúzcoa - España)**

Ordaindu bearrak:

Urte betekoa: 200 peseta.

Atzerrian: 275 peseta

Ongilleak: 350 »

Ale bakarra: 25 »

ANTONIO ZAVALA S. I.

TXIRRITA

(Bizitza ta bat-bateko bertsoak)

AUSPOA LIBURUTEGIA

DEPÓSITO LEGAL S. S. 732—1962
N.º DE REGISTRO 3847—1962

IMPRESO EN LOS TALLERES TIPOGRAFICOS «ICHAROPENA»
ZARAUZ (GUIPUZCOA-ESPAÑA)

ARKIBIDEA

Itzaurrea	9
Jayotza ta Batayoa	11
Ereñozu-ko eliza... ..	13
Latze-n	17
Txirrita-n	22
Anayaren eriotza	37
Argintzan	41
Morrol	51
Parrandan	53
Bonatxo-n	59
Txirritaren aita	66
Txirritaren ama	70
Juan Mari anaya	74
Txirritaren arrebak	76
Agur	80
Ezkongai	82
Mutilzar	87
Oyartzungo Euskal festak	91
Txirrita ta Pello Mari Otaño	98
Txirrita ta Pello Errota	101
Txirrita ta Gaztelu Loyola-n	112
Gaztelu ta Txirritaren trajea	116
Txirrita ta Gaztelu Usurbillen	119
Txirrita ta Gaztelu Azkoitian	120

Txirrita ta Txintxua	122
Txirrita ta Artzai-Txikia	125
Txirrita ta Saiburu	129
Txirrita ta Saturnino Erausquin	131
Txirrita-baserrian lau bertsolari	133
Txirrita ta Pello Zabaleta	135
Baldin ezkontzen bazera	138
Txirrita ta Prantzes-Txikia	139
Txirrita eta Jose Bernardo	143
Bi bertsolarien jueza	144
Txirrita ta Telleri-txiki	146
Puntuari	147
Lau bertsolari Andoañen	151
Txirrita ta Elio	157
Arnoateko sendagillea	160
Erriz erri	163
San Juan bezperan kopletan	169
San Juan bezperan bertsotan	174
Kupira gabe	178
«Zuk il zenduen artzaya»	181
Zenbait bertso	186
Sagardoz eta ardoz	196
Zenbait ateraldi	201
Bikario jaunarekin	207
Bi bertso saltzalle	211
Bertsolari-eguna (1935)	214
Bertsolari-eguna (1936)	219
Lenengo sayoa	220
Bigarren sayoa	221
Irugarren sayoa	224
Laugarren sayoa	227
Txirritaren omenaldia	232
Santa Isabeleko meza	235
Gazteluene-n	238
Txirritaren aitamenak	241
Eriotza	243

Txirrita ta Saiburu Eibarren, 1930

ITZAURREA

Liburu onen izenak dionez, gertaera ta bat-bateko bertsoak dijoaz emen.

Txirritak jarritako bertsoak, alegia Txirritak bertso-paperetan argitaratutako bertsoak beste baterako utzi ditugu. Alakoak ere erruz dira, Auspoaren iru bat liburu osatzeko lain bai.

Gertaera ta bat-bateko bertso aukeratuak, or ta emen sakabanatuta zeuden erriaren oroimenean. Oroimenean ez ezik, biotzean ere bai. Izan ere, biziro maite du gure erriak Txirritaren izena.

Irakurleak azpiko oarrai begiratzea dauka. Makiña bat izen da erri ageriko da oar oyetan, ta ortik kontuak atera ditezke. Txirritaren izena Euskalerra guzira zabaldua dago.

Nere lana izan da andik eta emendik puska biltzea. Izango dira puska geyago oraindik ere bazterretan. Banan, asko ala gutxi, bildutako oyek garbi asko adutzeraz emango dute zer izandu zan Txirrita. Beraz, eskerrak eman bearrean nago liburu onen gayak eman

dizkidatenai. Esan bezela, beren izenak emen bertan dijoaz. Eskerrak batez ere Txirritaren illobai. Auei zor zaye liburu onen erdia baño geyago.

Erriaren aotik paperera aldatzean, ezertxo ere ikutu gabe aldatu nai izan degu. Onelako liburuak erri-usaya bear dute. Pozik giñake gertaera ta bertso auk beren erri-usaya gure eskuetan galdu ez badute. Egia esateko, liburu onen egillea ez da erria beste iñor.

Ogei ta sei urte dira Txirrita mundu ontatik joan zala, bañan aren itzala gure artean dago oraindik. Ta gure artean iraungo du oraindik ere urte mordoxka batean.

Bertsolari gutxi dago, eta agian iñor ere ez, onelako itzala utzi duenik. Alegia, erria beti oroitzen da bertsolarien gertaera ta bertsoetat; bañan, ez lengo ta ez oraingo bertsolarietan, ez dago iñor ere gure errian onenbesteko liburua osatzeko gaya utzi duenik. Bazterrik bazter gabiltza aspaldi onetan ta ondo dakigu gauza onen berri.

Itzala nolakoa, gizona alakoa izaten da, ta onelako itzala utzi zuen bertsolaria, nai ta nai ez, gure bertsolaririk aundienetako bat izandu zala aitortu bearrean gaude.

JAYOTZA TA BATAYOA

Jose Manuel Lujambio Retegui, izengoitiz "Txirrita", 1860-garren urteko Abuztuaren 14-an jayo zan goizeko iruretan.

Gurasoak zituen: Bautista, Ernaniarra, ta Juana Josefa, Oyartzuarra. Aitaren aldeko aiton-amonak: Pedro ta Paskuala Gamborena, biak Ernaniarrak, ta amaren aldekoak: Inazio, Oyartzuarra, ta Frantziska Iraola, Erren-teriarra.

Sorlekua izan zuen Ernani-ko partean, Latze edo Latze-zar zeritzayon baserrian. Baserri ori zegoen Ernanitik Naparroa aldera, kaletik zortzi bat kilometrora, Urumea ibayaren sakonean, bañan Benta-txuri, Pagoizarte ta Urdaburu-tik jeixten dan erreka baten ertzean. Erreka orri "Uxako-erreka" deritzayo.

Bera baño zarragoa arreba bat zuen: Josefa Inazia (11-II-1858). Ondoren jayo ziran: Migel Jose (23-XII-1862), Juan Maria (4-VIII-1865), Maria Ascension (20-XI-1867), Juana Bautista (6-IV-1870) ta Isabel Bizenta (5-XI-1872).

Lenengo biai "Luxambio" jarri zieten elizako paperetan, urrengoai "Lucambio", ta azkenekoari "Lujambio". Onela jarri diogu Txirritari, bere denbora guzian onela erabili zuelako.

Etxetik pontera zortzi kilometro izanda ere, etziran nagi ibilli aurrak batayatzera eramaten. Goizean jayotakoak, zazpi anai-arrebetatik bost, egunean bertan arratsaldean eraman zituzten pontera. Arratsaldean jayotakoak, beste biak, jayo ta biaramonean. Oitura alaxe zan garai artan. Kristau izatea biotzez estimatzen zuten nunbait.

EREÑOZU-KO ELIZA

Txirrita jayo ta andik bost urte t'erdira Ereñozu-ko elizatxoa egin zan. Latze-tik kilometro batera dago eliza ori, ta orra nola egiña dan :

Ernani-tik Naparroako mugaraño kilometro asko dago, eta tarte ortan, Urumea ibayaren bazterrean eta sakon orren bi aldetako mendietan, baziran iru ballera (Fagollaga, Ereñozu ta Aparrain) ta 47 etxe (baserriak geyen geyenak noski) (1). Oyetan 64 familia bizi zi-

(1) Etxe oyen izenak: Ereñozu, Etxeberri, Olaburu, Bazterrola, Arbelabienea, Pagollaga, Zubimutur, Larragain, Larragain-goikoa, Akola, Alkatxuri, Iturralde, Abilaz, Txabolategi, Ubarreto-aundi, Ubarreto-txiki, Laatzain, Tximistaenea, Atxikar edo Beskita, Alzusta, Olazar, Hermita, Nikolas-Marienea, Urruzuna-goikoa, Urruzuna-bekoa, Latze, Pikuaga, Pikuaga-etxeberry, Iraola, Paguaga, Aparrain, Lizarrregi, Bentatxuri, Izen-eder, Izen-eder-bekoa, Txabolategi, Urdandegieta, Zulueta, Amorola, Etxolaberri, Urdaneta, Atabaleruen-txabola, Astabizkar, Larraz, Larrarburu, Landerbaso ta Argorri.

ran, 460 lagunekin. Baziran elizaraño bi ta iru orduko bidea zutenak.

Garai artan Don Agustin Jauregui omen zegoen Ernanin apaiz. Don Agustin ori Azpeitiko erretorea zan andik urte batzutara, Udarregi ta Pello Errota Azpeitiko premioarengatik alkarrekin asarretu ziranean. Euskaltzale prestua izan bear zuen, ta euskerazko zenbait liburutxo ere antolatu zituen, oker ez bagaude beintzat.

Don Agustin orrek pensatu zuen eliza egin bear zala kristau ayentzat, ta 1864-garren urteko Agorraren 17'an batzarra egin zuten inguru artako etxeko jaunak. Erabaki zuten bayetz, eliza egin bear zala, ta gizon-mordoxka bat autatu zuten elizaren tokia aukeratzeko ta dirua ta bear zan guztia sortzeko. Gizon-mordoxka orren barrenean "Juan Bautista Lucambio" azaltzen da. Beraz Txirritaren aita gogotik aritu zan eliza berriaren lanetan.

Ereñozu jo zuten tokirik egokienetzat. Gero, bakoitzak al zuena eman, gañerakoa al zuten tokitik inguratu ta auzo-lanean lan egiñaz altxatu zuten eliza berria. 1866-garren urteko Ilbeltzan eliza bukatua zan, eta Otsaillan asi ziran Mezak-eta ematen. San Antonio jarri zuten aldarean. (1).

Eliza bukatutakoan bost urte t'erdi zituen Txirritak. Andik aurrera aita edo amaren eskutik etorriko zan mezetara jayetan. Etzuen inork pentsatuko denboraz mutil koxkor ura

(1) Ernaniko eliz-paperetatik.

izango zala San Antoniotan, ballerako feste-
tan, urtero urtero ekarri bear zuten bertso-
laria.

Ain zuzen ere, ementxe azaldu zan plazara
kantuan lenbiziko aldiz. Ala adierazi zuen be-
rak, zarretan, irurogei ta amar bat urte zitue-
larik, jarritako bertso batzuetan:

Milla zortzireun irurogei ta
amalau urte urrian,
lenengo plazan kantatu nuen
nik Ernaniko lurrian,
San Antonio delitzen diogun
ermita baten aurrian,
lagunak alkar istimatuaz
lengo oitura zarrian.

Beraz, amalau bat urte izango zituen or-
duan Txirritak. Lagunak zein ziran ere esa-
ten du:

Orduko ango bertsolariak
lau lagun giñan guziyak,
Ernanin bertan batayatuak
barriyo ontan aziyak,
Joxe Migel da Erramun illak,
ni ta Juan Mari biziya,
San Antoniok merezi du ta
eman zaizkagun graziyak (1).

(1) "Txirrita-ren Testamentua - Imprenta Maca-
zaga - Renteria, 1930".

Urte batean, Ereñozu-ra kantura etorri ta
bi bertso auk kantatu zituen :

Nikolas Aundi arotz burua
dana guztien aurrian,
gure aita ta Bizorrò berriz
ganaduakin lorrian,
beste batzuek arri bildutzen
Alkatxuin-go larrian,
ermitatxo au sortu ziguten
Txokolate-ren lurrian.

Don Agustíñek ateria zan
lendabiziko idia,
gizarajoa gizon ona zan
prestua eta noblia,
gure aita're ortarako zan
ontza bat urre botia,
ori egiten gastatua da
nik bear nuen dotia. (2)

(2) Jose Oyarbide, Latze.

Gregorio Santa Cruz, Akola, Latze, Ernani: Onek
onela kantatu zidan lenengo bertsoa:

Nikolas Aundi Goikoetxe-kua
arotz guztien aurrian,
gure aita zana eta Pizarro
aziendakin larrian,
beste batzuek arriya biltzen
Katilluzar-ko larrian,
ermita eder au egin ziguten
Txokolate-ren lurrian.

LATZE-N

Latze-n bizi izan zan Txirrita amairu bat urte artean. Urte auetaz ezer gutxi dakigu; gertaera bat edo beste besterik ez:

Mutil-koxkorretan kalbario guztiak buruz ikasi zituen. Bikarioak jakin izan zuen ori, ta bost pezta eman zizkan. Garai artan iya aste beteko gizon larri baten jornala omen ziran bost pezta. (1)

* * *

Eskolan zebillela okerren bat egin zuelako, komunean sartu zuen maistrak bein batean.

Komunean kolka bat bere txitoekin zegoan. Txirritak kolka txitoak ta guzti artu ta komuneke zuloatik bera bota zituen.

Jakin zutenean, izugarrizko jipoya eman zioten Txirritari ama ta maistraren artean. Amak eldu eta maistrak jo, edo maistrak eldu ta amak jo. Jotzeko, xextoaren buruzaria dan-

(1) Jose Ramon Erausquin, Gazteluene, Alza, Txirritaren illoba.

tzatu zuten. Ori izaten da xextoak goyen, jira guztian, ustayean izaten duen makilla.

Biaramonean, mezetara zijoala, bidean topatu zituen Txirritak ama ta maistra ori.

Zartutakoan ala esaten omen zuen gertara au kontatzean:

—Dudan-dudan egondu nintzan biak artu ta bidetik goitik bera botako ote nituen. (2)

* * *

Beln batean auzoko familia batek xextera bat sagar enkargatu zien Txirritaren gurasoi, on ona izateko gañera.

Txirritaren amak banaka banaka onenak berezi zituen ta bialdu zien xextera sagar ori.

Bañan prezioa jakin zutenean, garestia iduritu ta bueltatu egin zizkioten sagarrak. Beste etxe artako alaba batek ekarri zituen, eta mengantzaz tolare-buruan ustu zuen xextera, lurrrera sagar guztiak botiaz.

Orduan Txirritaren amak !zapla!, masallean jo zuen auzoko neska ori. Ortatik bi familiak asarre gelditu ziran.

Latze utzi ta Txirrita baserrira aldatzean, onela esan zien beste etxe artako etxeokandreak:

—Zoazte, zoazte, arraza gaiztoak alde egin dezala emendik.

Eta Txirritaren amak onela erantzun zion:

—Ez, etxeokandre, ez; gu bagoaz, bañan arraza gaiztoa bertan geratzen da. (3)

(2) Jose Ramon Erausquin, Gazteluene, Alza, Txirritaren iloba.

(3) Jose Ramon Erausquin, Gazteluene, Alza, Txirritaren iloba.

Esan bezela, tolarea ere bazuen Latzek. Bañan ez omen zan batere gaurkoak bezela; zurezkoa zuen ardatza.

Bañan fabrika batek artu zituen soro ta zelai guziak. Argatik alde egin bear izan zuten Latzetik Txirritara.

Fabrica orri gaurko egunean onela deritzayo: "Hijos de Jaime Puig - Destilería de Leñas y Fábrica de Productos Químicos".

Fabrika ortako itzayak-eta Latzen izaten ziran. Perra-tokia ere an euki zuten.

Denbora askoan etxeak oso-osorik iraun zuen, bañan gaur zearo lur jota dago: Untzaz jantzitako pareta zar batzuek, besterik ez. Beke aldetikan, pareta zarra miliskatuaz, Uxako-erreka pasatzen zayo, ta errekaaren alde batetik bestera igarotzeko zubi zar bat dago.

Kamiyotik ez da ikusten. Fabrikaren atzean dago ta onen bazterretik joan bearko du Txirritaren jayotetxearen puskak eta kondarrak ikusi nai dituen.

Geroztik, langilleen etxeekin ballara berri bat sortu da. Onek "Latze" edo "Latxe" du bere izena. Beraz, etxea galdu bada ere, izenak irauten du.

* * *

Fabrika egitean, langilleetan bazan argiñ andaluz bat.

Onek, berak bezperan egindako pareta zarra, okertua arkitu zuen biaramonean. Bultzaka asi zan pareta okerra zuzentzeko.

Lan ortan ari zala, Txirritak ikusi zuen.
Artean mutiko gaztea zan Txirrita. Ikusi ta
bertso au bota zion:

Aiziak biali du
andikan onuntza,
geroztik emen dabil
gure andaluza,
argiñ ona zala ta
zakurraren putza,
bera eroriko dek,
ez akiyo bultza (3).

* * *

Egun batean, gizon larria zala, Latze in-
guruan omen zebillen lanean. Artean Latze-
baserria oso osorik zegoen. Fabrikako enkar-
gatuari etorri omen zitzaion, bere jayotetxea
ikusi bear zuela esanaz.

Bayetz, lagunduko ziola, erantzun zion, ta
alkarrekin joan ziran.

Ate-ondoraño eldu ziran ta orduan Txirri-
tak onela esan zuen:

—¡Arrayia!... ¡Arrayia!... Esaera zarra
da:

Jayotako tokira iltzera...

Ni ez nua ba barrena sartzera...

(3) Gregorio Santa Cruz, Akola, Latze, Ernani.

Bertso au ezaguna da Euskalerrian, bañan, bes-
teetan, gertaera bestela kontatzen dute, irakurleak
“Parrandan” deritzayon atalean ikusiko duen bezela.

Dudarik gabe, egia izango da Latzen bertan eman
zidatena, bertan dagoenak, alegia aotik aora ibilli
gabeak, aldatzeko arrisku gutxiago bait-du.

Ta buelta eman ta sartu gabe joan zan (4).
Beste egun batean Ereñozu-ra kantura eto-
rri ta bertso au bota zuen bere jayotetxeaga-
tik:

Txirrita zarrak beti izan du
aurreko zarren fedia,
zenbait bezela ez da izandu
sinismenikan gabia,
zaku bat urre izan biar du
gure aitonak gordia,
sayatzen dira galanki baña
ezin billatu ordia (5).

(4) Gregorio Santa Cruz, Akola, Latze, Ernani.

(5) Jose Oyarbide, Ereñozu, Ernani.

Gregorio Santa Cruz, Akola, Latze, Ernani:

... ..
gure aita zanak Latzen or zuen
zaku urria gordia,
sayatzen dira gogotik bañan
ezin billatu ordia.

TXIRRITA-N

Txirrita baserria San Markos mendiaren azpiko aldean dago, Errenteritik Astigarra-ga-ko bentara dihoan kamiyotik eskubira, kaletik kilometro t'erdira.

Kamiyoa utzi ta lendabizi Txirrita-berri baserria topo egiten da. Baserri au oso berria da. Andik piska batera, muño batean eta gutiz toki erosoan, Txirrita ageri da.

Txirrita antziñako baserria da. Baserria ez ezik, antziñako jauregi zarra ere bai. Zabala ta aundia da, eta euskaldun etxe bezela, gutizko tankera jatorrekoa.

Lendabizi bere egutera aldeko alderdia agertzen da. Alderdi ontan bi arkuzko ate dauzka, bata dana borobilla, bestea puntaduna. Oyen gañean alde batetik besteraño, etxe-ari aurre guttia artzen dion balkoya, bere zurezko baranda zarrarekin. Balkoi-peko pareta guttia arrizkoa da, goikoa berriz ladrilluz ta abe zarrez egiña (*entramado*). Goyen, tellatua-ren ertzaren parean uxozentzako zuloak ageri dira.

Ipar aldean, atzeko aldean, beste arkuzko atea du, ta San Markos aldean ere bestea.

Barrenean berriz, ukullu zabala, jiran saeta-zulo bat edo beste duela, mandioa, ta ontan tolarea.

Ederra da, batez ere, balkoitik ageri dana: inguru guztian berdez jantzitako muñoak. Ayetan an ta emen baserriak. Ta atzean mendiak: Ayako Arria, Urkabe, Bianditz, Landerbaso, Aldurako gaña,...

Inguruko baserrietan bi dira izendatu bear diranak: bata, San Markos mendiaren egalean, Saiburu (Sareaburu), ta bestea, oso gertu, sakonean, kamiyoaren ondoan, Telleri-Txiki. Bi etxe oyetatik Txirritaren kideko bi bertsolari on askoak sortu ziran, ta biai ere, Txirritari bezela, beren jayotetxeko izenez deitu zien jendeak: Saiburu ta Telleri-Txiki.

Txirritaren familia Txirritara aldatu baño len, "Xoxua" izengoitia zuen familia bizi zan etxe ontan.

Aldatzean, beren trasteak gurdietan eta zaldietan-eta ekarri omen zituzten.

Esan bezela, emen jayoa ez bazan ere, etxe oni zor dio bere izena Txirrita-k.

Emen bizi zaneko gertaera askotxo dakigu:

Egun batean, amalau-amabost bat urte zituela, aitag bi errial eman da beya zezenarengana eramateko agindu zion. Garai artan bi errial bear izaten ziran ortarako, gaur berriz ogei duro.

Artu du Txirritak beya sokatik, baita ere dirua patrikan; joan dira pixka batean, bañan

zezena zegoen tokira allegatu baño len bidetik jira, denpora piska bat egin ta etxera berriz ere, dirua beretzat gorderik.

Ori izan omen zuen aitaren eskutik jasotako lendabiziko dirua. (1)

* * *

Karlisten gerratean, familia bakoitzetik gizaseme bana bialdu bear omen zan erriko guardiak-eta egiteko. Agindu ori emana zuten liberalak. Txirrita-renean aita beste gizonik etzala ta joateko prestatzen asi zan.

Bañan semeak ala esan zion:

—Berori iltzea bañon ohea da ni iltzea, ta neroni joango naiz.

Aitak erantzun zion:

—Joan adi ba.

Eta an ibilli zan amalau urteko mutikoa soldadu tartean, aita arriskuan ez jartzeagatik. (2)

* * *

Andik urte batzuetara, jai batean bei bat umea egiteko zegoen. Anayak esan zion:

—Joxe Manuel, nik oraindik mezetara joan bearra diat, ta bei orri begiratu egiok.

—Bai, motel, bai, joan adi lasai.

Ala, anaya mezetara joan zan ta Txirrita beyari kontu egiten gelditu.

Anaya mezetatik zetorrenerako, beyak umea

(1) Jose Ramon Erausquin, Gazteluene, Alza, Txirritaren iloba.

(2) Jose Ramon Erausquin, Gazteluene, Alza, Txirritaren iloba.

egin ta Txirrita auzoko sagardotegi batera joana zan. An alkar topatu zuten bi anayak.

Juan Marik galdetu zion:

—Beyak umea egin al dik, Joxe Manuel?

—Bai, motel, bai, egin dik.

—Zezena ala urruxa?

—Ez dekala asmatzen?

—Bayetz bitatik batean asmatu!

—Ezetz bitatik batean!

—Bayetz bitatik batean!

Bayetz ta ezetz, bayetz ta ezetz, egin dute apostua an zeuden danentzako sagardo-erronda. Jende dana ere ayen ingurura bildu zan.

Anayak esan zion:

—Zezena?

Txirritak orduan segitu-segituan:

—¿Eh?

Ta anayak berriz ere:

—Zezena?

Apostua galdua zuen. Txirritak “¿eh?” ori sekulako maliziarekin esan zion, alegia ondo aditu etzuelakoan, bañan berez anayari lengoa berriz ere esan-arazteagatik. Orrela anayak apostua galdua zuen nai ta nai ez. Bitan asmatu edo bein ere ez asmatu egingo zuen, ez ordea “bitatik batean”, apostua zan bezela. (3)

* * *

Garai artan, neguan ganaduari besterik zer eman etzutenean, otea moztu, txiki-txiki egin, da jaten ori ematen zioten. Txiki-txiki egite orri “otea jo” esaten zioten.

(3) Jose Ramon Erausquin, Gazteluene, Alza, Txirritaren illoba.

Egun batean anayak otea jotzeko agindu zion Txirritari. Onek kolperik ere eman ez noski.

Etorri da anaya ta galdetzen dio:

—Otea jo al dek, *hermano*?

—Ez, motel, ez; desafiyo ederrak egin zizkat, bañan ez nak atrebitu jotzera. (4)

* * *

Gogorragoa egin zion amari. Zenbait egun bertotan edo parrandan pasa ta etxera etorri zan. Biaramon-goizean, jeiki ta sei errial eman zizkan amari.

Ama pozik. Onela esan zion alaba bati:

—Bai al dakin? Gure Joxe Manuel asi den dirua etxera ekartzen.

—Zenbat ekarri du ba?

—Sei errial.

—Ta zer dira oyek?

—Gauza aundirik ez noski, bañan asi den beintzat.

Gero gosaria eskatu zion Txirritak amari.

—Korajia badek gosaria eskatzeko? Aita ta besteak or ari dituk lanean eta i olako sasoyarekin beti parrandan!

Bañan ama izaki, ta eman zion.

Txirrita ixil ixilik egondu zan gosaria jan zuen arte. Bukatu zuenean ala esan zion amari:

—Ama, ekatzu bi pezta.

Garai artan bi pezta gizon larri baten egun beteko jornala izaten zan. Amak esan zion:

(4) Jose Ramon Erausquin, Gazteluene, Alza, Txirritaren illoba.

—Bañan lotsik ez al dek? Aita zarra or ari dek lanean ler egiten, eta ik oinbeste egun parrandan pasa ta, bi pezta bear ditukela? Ez al dizkidak ba len sei errial eman?

—Bai, bañan oyek zertako nituan?

Ain zuzen ere auzoko taberna batean ardi zarra jatea bi peztan izaten omen zan. Orre-gatik amari sei errial eman ta bi pezta eska-tzen zizkan.

Txirrita berriz ere ixil ixilik egondu zan piska batean eta berriz ere esan zion:

—Ama, ekatzu bi pezta.

Bañan amak ematen ez. Orduan, ama itu-rrira joan da etorri bitartean, ukullura sartu, ta txekor-zezen aundiena askatu zuen. Gero sukaldean exeri zan.

Ama txekor-zezen ori libre zebillela kontu-ratu zanean, ala ots egin zion semeari:

—Joxe Manuel, Joxe Manuel, etorri adi agu-ro; txekorra askatu dek eta lotu zak azkar.

Ez baitzekien semeak askatu zúenik. Txir-ritak erantzun zion:

—Bi pezta ematen badizkidazu, bai.

Amak berriz ere:

—Lotu zak txekorra, motell, baztar guziak ondatuko dizkik eta.

Ta Txirritak berriz ere:

—Bi pezta ematen badizkidazu, bai.

Beste erremeyorik etzuala, amak bi pezta eman zizkan. Ta Txirritak txekorra lotu ta an

joan zan auzoko taberna artara ardi zarra ja-
tera. (5)

* * *

Egun batean babarrun motxa biltzen ari
zan eta lekak banaka banaka biltzen zituen.

Batek galdetu zion:

—Zer ari zera, Txirrita?

—Babarrun motxa biltzen.

—Guk ez degu orrela biltzen, guk ipurditik
ateratzen degu.

—Nik orain ez, jan da gero. (6)

* * *

Beste batean, etxean ezer egin gabe zegoen.
Amak ikusi ta esan zion:

—Motell, zertan ago emen? Oa emendik ba-
reak biltzera bederenik...

—Bueno, joango naiz ba, ama,...

Joan da ta arkitu du bat.

Onela esan zion:

—Ai nere bare alarguna,
jan dezu nere babarruna,
orai zoaz sasian barruna.

Ta ori esanaz, sasian barruna bota ta etxe-
ra bueltatu zan segituan.

Amak galdetu zion:

—Billatu al dek deus?

(5) Jose Ramon Erausquin, Gazteluene, Alza,
Txirritaren iloba, ta Eusebio Eizmendi "Txapel",
Azpeitia. Onek Txirritari berari entzun zion gerta-
era au Amezketan.

(6) Pello Zabaleta, Errenteri.

—Bai, ama, eta ura alarguna; beltzez jantzita zegoen beintzat. (7)

“Euskalerriko Kanta zarrak” deritzayon liburuan (Tomo II, Imp. Macazaga, Rentería), bertso au dator:

Milla demoniozko
bare adarduna,
nola tratatu dezu
nere babarruna?
lengo egun batian
il diyot laguna,
geroztik oneraño
dabil alarguna,
artuta botako at
sasiyan barruna.

Seguru esateko ez dakigu, bañan bearbada bertso ta gertaera auek ez dira Txirritarenak, Otaño-tarrenak baizik.

* * *

Beste egun batean, aita sorora lanera joan bai bañan Txirrita etzeterren laguntzera.

Bein bear da azaldu da noizbait ere aitaren gosaria berekin dakarrela.

Ta bere aitari onela dio:

—Kaixo, Batista!

Aitak, berriz, kasorik ere ez. Ta orduan Txirritak:

—Asarre al dago ba?... Berorren emaztea ere ala gelditua da daukan fameliakin... (8).

(7) Pastora Aizcorreta, Txirrita-berri, Errenteri.

(8) Pastora Aizcorreta, Txirrita-berri, Errenteri.

Amak, aren lanerako gogoa ikusi ta onela galdetu zion bein batean:

—Motell, motell... ¿zer egin bear dek zartzian?

Ta Txirritak onela erantzun zion bat batean:

—Ama, zaku zar bat atzian... (9)

* * *

Beste egun batean, ukulluan azpiak egiten ari zala, idiak ostikoz jo zuen. Orduan bertso au bota zion Txirritak idiari:

Azpik egiten ari nintzala
idi txar baten atzian,
berebiziko ostikada bat
belaunean eman zian;
nik egin nion desapiyua
lendabiziko itzian:
bizirik ez dek denbora asko
pasako gure etxian. (10)

(9) Pastora Aizcorreta, Txirrita-berri, Errenteri.

(10) Sebastián Salaverria, Oriamendi, Ayete, Donosti.

Azkoitiko Martin Larrañagak (Larrume-aundi) beste modu ontaz kantatu zidan:

Ganadun azpik eitera abiatuta - idi zar onen atzian,
sekulako ostikadia - erantsi dit okotzian,
au da nik esan diotana - lendabiziko itzian:
ez dituk egun asko pasauko - bizirik nere etxian.

Jose Ramon Erausquin, Gazteluene, Alza, Txirritaren illoba: 7: beste illabete ez dek pasako - bizirik nere etxian.

San Markos fuertea egiten ari ziran garayean, langille batzuk Txirrita-n egoten ziran ostatur.

Goiz batean, oyetako bat ondo-ezik edo miñez zegoelako itxura egin, beranduago jeiki, eta aize piska bat artzera zijoala esanaz kanpora atera zan. Bañan ordurako bere pardela balkoitik botia zeukan. Kanpora atera zanean, pardela artu, ostatur zor utzi ta alde egin zuen.

Amak noski pena artu zuen, ta Txirritak esan zion egoteko lasai, berak billatuko zuela gizon ori ta kenduko ziola dirua.

Amak esan zion :

—Zer kendu bear diok ik ari?

Ta Txirritak erantzun :

—Bai, nik kenduko diot; ez diot barkatuko.

Esan da egin, atzetik joan, arkitu du gizon ori, kargua artu ta kendu dio dirua.

Bañan txanponak berak jaso zituenean, “Albaiteruena” deitzen zitzayon taberna batera joan, ta dianak gastatu zituen. An dantzan ta saltoka zebillela txurnioa estrokatu zuen (txorkatilla biurritu) ta bestek ekarri bear izan zuten etxera aidean.

Gisa artan ikustean, onela galdetu zioten etxekoak :

—Motell, zer egin dek? zer pasa zaik?

Ta Txirritak bertso onekin erantzun zien :

Albaiteruen sala
demoniño ortan
demoniñozko estropozo bat
egin nuen bertan,
demoniñuak emen,
demoniñuak an,
demoniñuak beti
gorputzaren bueltan,
demoniñuak sasoi zeukaten
demoniñuetan. (11)

Albaiteruen sala ori Bonatxo baserrian zegoen. Taberna ortan gertatutako makiña bat pasadizo kontatuko dira liburu ontan.

* * *

Beste batean, denbora asko kanpoan igaro ta etxera etorri omen zan. Bañan lanik ez egi-tearren berriz ere kanpora. Abiarakoan bertso au bota omen zuen :

(11) Jose Ramon Erausquin, Txirritaren illobari jasoa, bai bertsoa ta bai gertaera ere.

“Txirrita-ren Testamentua, Imp. Macazaga, Rentería, 1930”: 2: artan; 7: demoniñuak nun nai; 9: sasoi zebillen.

Jose Ariztimuño jauna zanaren bertso-bilduman, bertso au Donostiko batek bialdutako orri batean arkitzen da, bañan alaxe dio: “Albaitero areto demoniño ontan...” Ez det uste noski Txirritak “areto” esango zuenik.

Bart arratsean etorri nintzan
gaur atera naiz etxetik,
aita ta ama errietan da
zakurra zaunkaz atzetik,
ni etxerako ona ez izan,
gauzak itxura bazetik,
gure Jainkoak libra nazala
komeni ez dan gaitzetik. (12)

* * *

Beste egun batean, Txirrita, gau-pasa ta-
bernan egin ta goiz aldean etxera azaldu zan.
Etxekoak noski errietan egin zioten eta Txir-
rita atzera ere tabernara. Ontan sartzean ber-
tso au bota zuen atetik:

Gure etxean asarre daude,
jaunak, ez dago atsegin,
udaberria badator eta
pensatuko det zer egin:
aitzurra eta pala artuta
Naparroara tellegin,
aberastuko ez banaiz ere
begin bistatik aldegin. (13)

(12) Ernani-ko Pablo Zubiarrain,
E. Urruzola, Tolosa: 3: aita ta ama biyak asarre;
5: familiako nonbait ona ez; 7: Jaun zerukuak guar-
da nazala.

(13) Antonino Pagola, Ernani.
Patxi Labandibar, Larria, Oyartzun:
Gure etxean asarre xamar - egon biaute nerekin,
udaberria datorrenean - nik jakingo det zer egin:
aitzurra eta palaarekin - Naparro aldera tellegin,
aberastuko ez gera bañan - bistatik beintzat aldegin.

Beste batean amak ala galdetu omen zion:

—Aizak, aita nun dabil?

Ta Txirritak bertsoz erantzun zion:

Etxeko mayorazkua
nintzan tokamentuz,
baldin serbitu banu
aita pulamentuz,
nere bizimodua
beti dabil kantuz,
despatxatuko naute
ez banabil kontuz,
aita ikullun dabil
beyak gobernatuz. (14)

Bañan orra nola jaso nion beste bati:

“Txirrita iya beti etxetik kanpora ibiltzen
zan mayorazgoa izanagatik, ta egun batean
aita gaizkitu zitzayon elizakoak eta guzti ema-
terano. Orduan Irun-en omen zebillen. Ala,
deitu zioten etxera etortzeko. Etxera etorri za-
nean, an zegoen sukaldean erriko apaiz jauna
ta bere ama (Txirritarena).

Apaizak onela dio amari:

—Au al dezute arako bertsolari ura?

(14) Ez dakit zeñi jaso nion bertso au.

—Bai, bai, au degu. Au nor izan bazan, etxean egon bear zuan. Orain ez dakit nundik nora ibiltzen dan.

Ta Txirritak oriek danak entzun da gero:

Ni etxerako negon
nere tokamentuz,
aitarekin portatu
banitz pundamentuz,
orain Irun-en nago
jan eta ostatuz,
andik e bialduko naue
ez banabil kontuz. (15)

Beste batek bi bertso eman zizkidan:

Komeri bat pasa da
entero polita,
Errenteriatikan
onuntz etorrita,
geyegi estutzia
alfer alferri ta, (16)
iñoiz bezin kontentu
ez dago Txirrita.

(15) Bizente Mugica, Etxaburu, Ormaiztegi.

(16) Idatziz **alfer alferrik da** bear luke onek, bañan esan **alfer alferri ta** esaten da, ta ala bear du punturako.

Ni nintzan mayorazko
nere tokamentuz,
serbitu izan banu
aita pulamentuz,
lengo leku zarrera
etorri naiz puntuz,
berriz e galduko det
ez banabil kontuz. (17)

(17) Ez nuen kontuan artu zefi jaso nizkion.

ANAYAREN ERIOTZA

Txirritaren anai bat, Migel Jose, ogei ta lau urterekin il zan, 1887 urteko Azaroaren 22-an. Orra nola:

Bularretik gaixotu zan. Asi zan medikue-tara joaten, lendabizi errikoetara, gero kanpo-koetara. Ayen esanak egin, bañan danak alpe-rrik. Izan ere, etzegoen orduan bularreko gai-tzarentzat gaur min biziarentzat baño senda-bide geyagorik. Gero ta gaizkiago nabaitzen zuen bere burua.

Orduan aztiarengana joan zan. Aztiak one-la esan zion:

—Bat edo batek inbiriz egindako begizkoa edo erregua **dezu**.

—Ta zer egin bear deñ?

—Nor izan dan jakiteko, artzazu ollar bat, kendu egiozu biotza bizirik dagoela, sartu iz-kiozu biotzean orratz asko gurutzearen mo-duan, eta ipiñi zazu eltzean egosten. Eta erre-gua edo begizkoa izan baldin bada, ura egin dizuna etorriko da biotza egosi baño len, eta

onela galdetuko du: Zer daukazute or egosten?

Bai egin ere: artu zuen ollarra, kendu zion biotza bizirik zegoela, josi zuen orratzez, ta sartu zuen tupian. Tupia jarri du laratzetik zintzilika, egin dio azpitik sua, ta exeri da bera baztarrean, bruxaren poltxikoan bi kañoi-ko pistola zuela, iñor etorri ta tupian egosten zer zegoen galdetzen bazuen, ari kargua zorrotz artzeko.

Onela zegoela, orra nun etortzen zayon adiskidetasun aundiko ta mesede asko egindako amona xar bat. Asi zan amona xar ori izketan, ta bitartean Migel Joxe ixilik, tupian egosten zer zegoen noiz galdetuko zion zai. Bañan etzion galdetu.

Gertakizun au gero jakin zuen Txirritak, bere anai Migel Joxek esanda. Onela esaten zuen Txirritak gero, gertaera au illobai kontatzean:

—Amona gajo arek tupian egosten zer zegoen deskuidoan galdetu izan balu, ez dakit bañan garbitu egingo zuan arek bere amorruan...

Migel Joxek andregaya ere ba zuen. Gaixotu zanean, bisitaz etortzen zitzayon ta berriketan jarduten zan parrez, algaraz ta oso alai. Bitartean Migel Joxe serio ta ixil ixilik egoten zan, ta ura kanpora joatean onela esaten zien etxekoai:

—Orrek ez du nigatik batere penarik artzen...

Garai artan Endayañik Lezora mediku bat etortzen zan. Camino zuen izena. Fama aundikoa zan.

Arengana joaten zan Migel Joxe, bañan pixkanaka gaitza gallentzen zijoakion, ta azkenerrako etxetik ateratzeko gauza etzala gelditu zan.

Arrezkeroztik etxekoak joaten ziran medikuarengana gaixoa nola zegoen esateko, ta gero arek agindutako botikak emateko.

Bañan Migel Joxek ongi ezagutzen zuen medikuak agindutakoak onik egiten etziotela, ta ala esaten zien etxekoai:

—Erremeyo onek ez dit ezer ere egiten ta joan ta esayozute.

Etxekoak, ordea, bazekiten sendatzeko alegin guziak alperrik zirala, ta onela esaten zien amak alabai:

—Joan-itxura egin zazute ta esayozute bueltakoan len agindutako botikakin segitzeko esan duela.

Ala egiten zuten. Kalera jeixteko bezela jantzi, gaixoaren gelara agertu, bazijoaztela esateko, etxean bertan anayaren gelara azaldu gabe ixil ixilik ordu bete edo ordu pare bat egin, ta berriro gaixoarengana agertzen ziran esanaz:

—Izan gera ta lengoarekin segitzeko esan du.

Ta bein bear ta allegatu zitzayon gizagoari eriotzako ordua. Illundua zan. Etxekoai esan zien:

—Egarriak nago ta eskallera-pean dagon
barrika koxkor ortatik sagardo piska bat eka-
rridazute.

Ekarri zioten, pozik edan zuen ta andik
puska batera il zan. Gabeko amaikak ziran (1).

(1) Jose Ramon Erausquin, Gazteluene, Alza,
Txirritaren illoba.

ARGINTZAN

Beraz, nekazaritza utzi ta argintzan asi zan. Seguru asko, etxetik urruti gabe ikasi zuen argintzan, alegia San Markos-ko fuertea egiten ari zirala.

Lana sortzen zitzayon tokietan ibiltzen zan. Geyenetan Errenteri-n, Ernani-n, Irun-en, Donosti-n eta alakoetan; bañan urruti xamarreko tokietara ere joan izandu zan: Zaragoza-ra, Prantzi-ra... Donostitik Bilbora dagoen burnibideko paretak jasotzen ere ibilli zan, burnibide ori egin zanean. Eta lantegia zuen errian etxeren batean ostatur jarri ta orrela bizi izaten zan.

Egun batean galdetu zioten:

—Txirrita, nun ago ostatur?

Ta Txirritak:

—Ementxen irabazi ala gastatur. (1)

Beste batean, ostatuan egon da egon, da etzuen ezer pagatzen.

(1) Pello Zabaleta, Errenteri.

* * *

Etxekoandreak ala esan omen zion egun batean :

—Txirrita, kontuak ere egin bearko ditugu ba.

Txirritak erantzun zion :

—Bai, neroni ere beti egiteko negoen. Ogei duroko kanbioak bai al dituzu?

Ta etxekoandreak :

—Bai, ez dira askotan izaten, bañan gaur ba dira gure etxean.

Txirritak orduan :

—Alajaña, ni baño obeto zaude. Nik ez det beintzat xentimorik eta.

Etxekoandreak parrari eman zion ta Txirrita kanpora atera zan.

Zartutakoan ez omen zitzayon gustatzen gertaera au kontatzea. (2)

* * *

Beste egun batean, kale bazterrean pareta egiten ari zala, arrainketaria pasa da aldamentik ojuka :

—Akula, akulaaaaa...

Ta Txirritak :

—Ez al den ba salduko sekulaaaaa...

Arrainketaria asarretu ta esan zion :

—Ez ago ez i akula janda olako tripa-aundia!... (3)

* * *

Egun batean lan billa zebillen eta nagusi bati galdetzen dio :

(2) Jose Ramon Erausquin, Txirritaren illoba.

(3) Pello Zabaleta, Errenteri.

—Aizu, nagusi: lanik bai al dezute nere-
tzat?

Nagusiak esan zion:

—Lan gutxi zeukagu.

Ta Txirritak orduan:

—Lan gutxi aski det nik ba. (4)

* * *

Beste egun batean ere eta onela galdetu
zuan:

—Lana bai al dezute?

Erantzun zioten:

—Bai, badegu lana.

Ta Txirritak:

—Arrayia!... Arrayia!... Ez nian beste bil-
durrik. (5)

* * *

Egun batean ala omen zion:

—Duro bat duen gizona lanera joan bear
al du? Nik duro bat badet eta batere ez nijoa
lanera.

Urrena lanera bildu zanean, lagunak ala
esan zioten:

—Oraingo ontan botako au nagusiak lane-
tik, Joxe Manuel,...

—Ez nau botako.

—Bai, botako au; irekin asper asper egin-
da zio.

—Ez, ez nau botako, maite niok eta.

Bayetz ta ezetz, bayetz ta ezetz, apostua
egin dute pitxar bat ardo.

(4) Pello Zabaleta, Errenteri.

(5) Ez nuen kontuan artu zeñi jaso nion.

Nagusiarengana urreratu, ta bat-batean, aurea artuaz alegia, ala esan zion Txirritak:

—Txintxurreraño nazka eginda niok emengo lantegiaz eta ekatzak kontua, ez diat geyago irekin lan egiterik pensatzen.

Apostua irabazita zeukan. Bera atera zan lanetik, etzuen nagusiak bota. (6)

* * *

Egun batean, markes bat alderatu ta begira jarri zitzayon lana nola egiten zuen.

Orduan Txirritak bertso au bota zion:

Txikitandikan artua nuen
argintzan afiziyua,
beñere aprendiz ibilli gabe
ikasi ofiziyua;
eman ezkeru materiala
gañera despaziyua,
denborarekin egingo nuke
Markesen palaziyua. (7)

* * *

Lanean asi orduko kantari asten omen zan, ta bera lanik egin ez ta besteai egiten utzi ez.

Bere kuñaduakin, Bizente Mendizabal-ekin, ari omen zan, ta onek azkenean aspertu ta ez geyago etortzeko esan zion.

(6) Pello Zabaleta, Errenteri; Migel Zuaznabar, Lasarte. Juan Maria Lujambio, Errenteri, Txirritaren iloba txikia.

(7) Juan Bautista Gesalaga zana, "Zaldubi", Zaldubi, Zarauz.

Zer gerta zan jakin zuenean, onela esan zion koñatak:

—Burua makur makur eginda koñaduarengana joan bear zenduen lana berriz ere eskatzera.

Ta Txirritak erantzun zion:

—Ez, orixe; Jaungoikoa ere demoniñoekin bein asarretu zan eta ez da geyago adiskidetu... (8)

* * *

Errenteriko elizaren eskallerak 1895 urtean berritu ziran. Bertan jartzen du urtea. Txirrita aritu zan lan ortan. Artan ari zala, bat edo bat etorri ta galdetu zion:

—Zenbatxo denbora du egin zala, Errenteriko elizak?

—Bikayoen etxera joan ta galde egin zak, ez dituk nik egiñak emengo argintzak. (9)

* * *

Beste batean galdetzen diote toriatzeagatik:

—Txirrita, Errenteriko eleiza ez al da oraindik bukatu?

—Neri pakian utzi ta bikayoai kargu artu. (10)

* * *

Errenteriko elizan lanean ari zala, mallukolpe aundi batekin ¡plast! arriari puska kendu zion, eta bikarioak esan zion:

(8) Pastora Aizcorreta, Txirrita-berri, Errenteri.

(9) Pello Zabaleta, Errenteri.

(10) Pello Zabaleta, Errenteri.

—Bejondeizula, Txirrita, gure Pater Noster guziak baño geyago balio zuen mallo-kolpe onek.

Ta Txirritak:

—Ez Santu guzien eguna izan bazan.

Anima egunean eta bezperan ere kobratuaz aritzen bait ziran apaizak errezatzen garai artan beintzat. (11)

* * *

Beste egun batean, esan bezela Erreteriko elizan lanean ari zala, bikarioak arrantxua litro erdi ardoarekin ekarri zion.

Ta Txirritak esan zion:

—Bai al daki edateko gogorik badedan ere?

Ta bikarioak:

—Argiñik ez da izaten edaten ez duenik.

Ta Txirritak:

—Bai, jauna, argiñik izan diteke, bañan apaizik ez. (12)

* * *

Beste bein, Txirrita lanean pareta egiten ari zala, mediku batek esan zion:

—¡Ondo zio, Txirrita! Argiñen okerrak igeltseruak tapatuko ditu ta.

Ta Txirritak:

(11) Jose Ramon Erausquin, Gazteluene, Alza, Txirritaren iloba.

(12) Jose Ramon Erausquin, Gazteluene, Alza, Txirritaren iloba.

—Bai, jauna, gureak igeltseruak tapatzen ditu, ta beronak berriz enterradoriak. (13)

* * *

Aurreko gertaera orrek antza aundia du Azpeitian kontatu zidatenarekin:

Medikuak argiñari esan omen zion:

—Argin txarraren erremediua lurra ta karia.

Ta argiñak:

—Baita mediku txarrarena berriz atxurra ta palia. (14)

* * *

Egun batean sagardotegian zala, apostua egin zuen lagunarekin zein alperrago izan.

Laguna lurrera etzan egin zan, ta Txirrita zutik edo zegoen bezela gelditu zan.

Lagunak esan zuen:

—Zein alperrago? Ni... Ni etzanda niok.

Ta Txirritak:

—Ez orixe! Ni etzateko alperrez niok.

Ta Txirritak irabazi zuen apostua.

Gertaera au oso ezaguna da Euskalerra guzian, eta orrela kontatzen da toki guzietan. Ta orrela jarri degu guk ere.

Bañan Arriaga-n, Txirritaren illoba batzuen etxean, ango gizonak, Martin Artano-k, esan zidan etzala ori orrela. Gertaera ori Tabla zeritzayon sagardotegian gertatu zala, Txirrita-

(13) Jose Ramon Erausquin, Gazteluene, Alza, Txirritaren illoba.

(14) Jose Aguirre bertsolaria, Oanda, Azpeitia.

ren laguna Astigarraga-ko Mina baserriko Jose Joakin Oloki zala, apostua egun guziko sargardoa egin zutela, Txirrita izan zala etzanik jarri zana, ta Oloki ori zegoen bezela geldituaz apostua irabazi ziola.

* * *

Ernani-n, Santiyo-ko Centraleko kanala egiten ari zirala, Txirrita ere an ari zan lanean.

Goiz batean jela aundia zegoen. Lan-tokira joan, ta alde batetik porlanak jelarekin bere lana ondo egiten ez duelako, ta bestetik gogo aundirik etzuelako, lanean asi gabe zegoen, eskuak patrikan sartuta.

Kapataza etorri ta esan dio:

—Ez al dek lanean asi bear?

Ta Txirritak bertso au bota zion:

Osasun ona konserbatzeko
dago goiz-giro preskua,
emen ai ta're ez degu, jaunak,
egingo danen gustua;
belarrik dauzkat ubel ubelak,
sugurra berriz beztua,
bi anak ere sumindu eta
ipurdia're oztua,
bestetan ezin berotu eta
patrikan daukat eskua. (15)

* * *

Astelen goiz batean ba omen zijoan lanera mallua bizkarrean zuela. Tabernako atearen paretik igarotzean, bere lagunak an zeuden eta

(15) Antonino Pagola, Ernani.

asi zaizkio ojuka etortzeko ta etortzeko. Txirritak tentazio aundirik etzuen bear izaten or-tarako, ta sartu da tabernan. Sartu ta bertso au botatzen dio etxeakoandreari:

Goyan sartzen dan iltza
bean errematxa,
neuk ere badet bada
iñork ainbat tatxa,
onerañokoa zan
gaurko nere martxa,
biyar arte, etxeakoandre,
mallo ori altxa. (16)

* * *

Ernaniko Epele-ko presa egitean, Txirritan ari zan lanean.

Fagollaga-n zegoen ostatuz ta etxeakoandreak egunero bialtzen zion gosaria lantokira.

Egun batean, ordea, etzion bialdu. Txirritan etzegoen gustora. Epeleko-Etxeberri-ko morroya ikusi ta bertso au bota zion:

Penagarriyak izaten dira
arlotiaren pausuak,
adiskidiak gera zu ta ni
eta gañera auzuak,
gosaririkan ez dit bialdu
Fagollagako atsuak,
laster ageri ez baldin bada
aztuko dira bertsuak. (17)

(16) Gabino Huici S. I., Goizueta.

(17) Gregorio Santa Cruz, Akola, Latze, Ernani.

Lanean ari zala ere, bertsotan aritzen zan astirik geyena.

Egun batean Igeldo-ko arrobian ari zan, ta bertsotan orduan ere.

Batek esan zion:

—Txirrita, ori dek etorriya!

—Bai, eten gabeko iturriya! (18)

(18) Valentin Zamora apaiz jauna, Igeldo.

MORROI

Argintzan ez-ezik, nekazaritzan ere sayatu zan bein batean beintzat. Morroi joan omen zan baserri batera.

Tratua egitean onela galdetu zuen:

—Zer ordutan jeiki bear da?

—Astoaren arrantzean jeikitzen gera goizero etxe ontan nagusi-morroyak.

Joan zan baserrira ta lendabiziko goizean astoak arrantza egin zuenean erlojuari begiratu ta seirak zirala ikusi zuen.

—Etziok oso gaizki —esan zuen bere artean.

Biaramonean arrantza egin zuenean begiratu ta bostak ziran. Txirrita etzegoen gus-tora.

Irugarren goizean, berriz, lauretan egin zuen arrantza.

—¡Arrayia!... ¡Arrayia!... Etziok etxe ontan gauza onik.

Izan ere, nagusiak ondo eskolatua zuen astoa. Astoa zegoen tokiaren gañean lo egiten

zuen, ta arek ¡tak! ¡tak! ankakin jotzean, astoak arrantza egiten zuen.

Bañan Txirrita etzan tontua ta igerri zion nagusiari tranpiyan zebillela.

Bere amorruan artu zuan atxurra ta abiatu zan eskalletan bera astoarengana.

Nagusiak gisa artan ikusi edo sentitu zue-
nean, atzetik korrika joan zitzayon:

—Zertara oa?

Ta Txirritak:

—Zertara? Despertadoria konpontzera! (1)

(1) Bizente Oyarbide, Txilibita, Ereñozu, Ernani.

PARRANDAN

Fermin Imaz-ek ala jarri zion Txirritari bertso batean alkarrekin asarretu ziranean:

“...etxean sikerik
ein gabe kasorik
zuk bezela eztet pasa
aste osorik”.

Orrenbesteraño zanik ez dakigu, bañan parranda-zale xamarra ta gizon tabernakoya zala bai. Emango ditugu proba batzuk:

San Markos eta Txoritokieta mendien tarteke lepoan badago gaurko egunean ere kantina bat.

Jai batean kantina ontan jokuan aritu zan Txirrita erdaldun batekin ta Txirritak irabazi zion.

Andik atera ta etxe aldera alkarrekin zi-joazela, erdaldun orrek Txirritaren ustegabea ;*daka!* labana sartu zion bizkarretik.

Txirritak kolpea sentitu zuenean, jiratu ta ¡zas! ostikoz jo ta anka z gora bota zuen. Bañan bai bera ere an bertan erori.

Kantinara jaso zuten, ekarri zioten medikua, onek oso gaizki arkitu zuen, ta, alegia ilko zalakoan, ala esan zion:

—Biyarko sendatuko zera.

Bañan baita ere Txirritak aren asmoa aguro asko igerri ta ala erantzun zion:

—¡Ez il ere!

Ta orduan medikuak:

—¡Ori gizonaren barrena! Bi orduko bizirik edukij ez ta...

Bañan oker zebillen, bizirik zegoen andik iru bat egunetara ere. Bañan odola galtzeak-edo egarri aundia jarri zion. Bazekien oi azpian ardoa gordeta zegoena, ta bakarrik zegoen batean oyetik al zuen bezela jeiki, artu ta asi zan zanga-zanga ardoa edaten.

Ortan ari zala ¡¡trak!! soñu aundi bat aditu zuen bere barrenean. Alaxe esan zuen bere artean:

—¡Oraintxe lertu nak!

Bañan lo aundi bat egin zuen, aren ondoren oso pizkortuta nabaitu zuen bere burua, ta andik asi zan sendatzen. (1)

* * *

Gaztetako gertaera izango da beste au:

Errenteriko Etxe-Txiki baserrian taberna omen zan garai artan.

(1) Jose Ramon Erausquin, Gazteluene, Alza, Txirritaren illoba.

Egun batean an zegoen Txirrita. Sei laguneko kuadrilla bat ere ara bildu zan. Oyarzuarrak izan bear zuten kuadrilla artako mutillak.

Zertaz ez dakigu, bañan asarretu egin ziran Txirrita ta kuadrilla ori.

Txirritak desafioa egin zien: etortzeko aye-tako bat, edozein, gizona bazan. Bik nai zuten ta bat prestatu zan.

Joan ziran aldameneko zelai batera, asi ziran burrukan ta Txirrita azpira.

Bañan Txirritak zintzurretik elduta zeukan etsaya ta beatz aundi biak sartuta estutu egi-ten zion itoaz.

Lagun bat konturatu zan zurrunga egiten zuela arek eta orduan libratu zuten Txirritaren atzaparretatik, bañan estutua gogotik ta zentzua galduta. Zentzura ekartzen aritu ziran gero.

An ala bukatu zan, bañan beste egun batean, Errenteritik Oyartzunara bitartean zegoen Larzabal-ko sagardotegian (gaurko futbol-zelayaren parean), kuadrilla ori arkitzen zan. Alako batean Txirrita sartu zan.

Baso bat sagardo edan zuenean, ala esan zuen kuadrillako batek:

—Orain ere orri orrela utzi bear al diogu?

Txirritak beste baso bat sagardo eran zuen, ta abiatzekoan onela esan zien:

—Nai dezutena egin, mutillak, bañan bizi-rik uzten banazute, nik bakarrik arrapatzen detan arek pagatuko dik.

Eta arekin bukatu zan sesioa. (2)

* * *

Egun batean, beste askotan bezela, tabernan omen zegoen ta ango neskameak berari bertso bat botatzeko ta botatzeko ari zitzayon. Etzion pakerik ematen ta azkenean bayetz esan zion Txirritak, botako ziola bat, ta geyago eskatzeko gogoa ondotxo kenduko zion bertso au bota zion:

Auxen da dama kopet illuna,
nork etorri bear du zuregana?
kamixa zarra, zikiña gona,
garbitutzeko falta jabona,
ezta lan ona,
txerritegin dago zure laguna,
urde zikiñen bandera duna. (3)

* * *

Beste bein, Donosti ondoan argintzan zebillela, andaluz bat zeukan laguntzalle. Pensatu omen zuten taberna batera joatea, ta, esan da egin, joan dira biak eta pasatu dute jai-arratsalde guztia edanean.

Taberna ixteko ordua iritxi zanean, bertako nagusiak ala esan zien:

(2) Juan Maria Lujambio, Saiburu, Errenteri, Txirritaren illoba txikia.

(3) Gregorio Iraola, Donostiko kaya.

(Bertso au ez da zortzikoa, beste bertso-mota bat baizik. Au kantatzeko, "Juana Bixente Olabe"-ren doña artu diteke.

—¡Tira! ¡Kanpora, ordua da ta!

Txirrita jeiki da zegoen tokitik ta joan da ate ondora, bañan andaluza gauza ez altxatzeko... Nagusiak orduan aserretuta eldu dio beso ondotik eta atera du postura txarrean.

Txirritak orduan onela bota zion ate ondotik:

Anparatu nai det nere
lagun andaluza,
zerbait bazalakoan
ta azkenean utsa,
orrek ez dik balio
zakurraren putza,
bera eroriko dek eta
ez akiyo bultza. (4)

* * *

Zartutakoan Alza-n arrebarenean bizj zala, erriko bi medikuak (Don Inazio Casares ta D. Leandro Aizpurua omen ziran) pensatu zu-

(4) Bizente Muxika, Ormaiztegi.
Beste era au ez dakit zeñi jaso nion:

Adoratu dezagun - gure andaluza,
zerbait badala uste ta - bitartean utsa,
berak ez dik baliyo - zakurraren putza,
bera eroriko dek, - ez akiyo bultza.

Inazio Zubizarreta, Loyola, Azpeitia:

Gauza attala benetan - etorri da onuntza,
besteik etzayo ageri - ezur azal utsa,
esku erazteko ere - nola ez dan gauza,
berez eroriko da ta - etzayozu bultza.

ten Txirrita ongi serbituta bialdu bear zutela ostatutik etxera. Kosta omen zan pixka bat, baña bai fardel ederra eman ere. Eta urrengo goizean seiretako mezetara zijoan jendeari bertso au kantatu zion:

Zabal dagola ikusten badet
nik tabernako atia,
iduritzen zait pekatu dala
an sartu gabe joatia,
gure erriko bi medikuak
pikaro xamarrek tia, (5)
bart arratsean bialdu naute
pipa bezela betia. (6)

(5) **dira bearrean, tia.**

(6) Sebastián Salaverria, Oriamendi, Ayete, Donosti.

Pedro Almandoz, Goyatz-erribera, Martutene, Donosti: 1/2: Ikusten badet zabal dagola - tabernetako atia; 3: pekatu dala iduritzen zait; 5: erri ontako bi medikuak.

Lino Calonge, Bentaberri, Donosti: 1: Zabal zabalik ikusitzean - tabernetako atia, 3: pekatu dala iduritzen zait; 6: granuja galantak tia.

Lino Calonge-k esan zidan bertso au San Marzialetan kantatu zuala, Meza nagusitik ateratzean; Pedro Almandoz-ek berriz, Landarbaso-tik Alza-ra ura ekarri zutenean.

BONATXO-N

Txirrita ta bere lagun bat Bonatxo-n omen zeuden ostatuz.

Etxeari orain "Bonatxo" esaten bazayo ere, berez "Bona-etxea" izan bear omen du izena. Errenteriko partean dago, Zamalbide-ko benta baño kilometro erdi bat lenago, sakonean. Kantina oni Albaiteruena esaten zioten. Ama-alaba omen ziran. Alabak Martina omen zuen izena.

Txirrita ta bere laguna sagardoa edateko gogoz zeuden eta ara zer biurrikeri sortu zuten:

Batek onela esaten zuen:

—Alako etxeko sagardoa emengoa baño obea da.

Ta besteak:

—Ez, jauna, ez; emen bertakoa obea da.

Bayetz ta ezetz, bayetz ta ezetz, egundoko eztabaida sortu ta azkenean apustu-itxura bat egin zuten.

Etxekoandreari txarro bat sagardo atearazi zioten etxekoa nola zan probatzeko. Txirritak lagun egin zion etxekoandreari txarroa betetzen, sagardoa nun zegoen ikusteagatik.

Edan zuten etxeko sagardo ori ta Txirrita txarroa eskuan artu ta kanpora atera zan, beste etxe artara sagardo billa zijoala esanaz. Joan-itxura egin bai, bañan kanpoan piska bat gordeta egon da gero, ukullutik-edo sartu zan berriz ere etxean ixil ixilik, ta lengo toki beretik txarroa sagardoz beteta azaldu zan ostera ere kantinan.

Edan dute txarro ori ere, milla bat arrazoi atera dute sagardo orren graduak neurtzen, ta azkenean erabaki dute bigarrenko ori oso ona zala, bañan alare etxeko sagardoa zala nagusi.

Ori adituaz ama-alaba oyek pozik gelditu ziran, bañan Txirrita ta laguna are geyago oraindik, sagardo ona oso merke ta ugari edana. (1)

* * *

Bein batean, kantina ortan bertan, beste oatzuek festan ari ziran bitartean, Txirrita ta bere lagun orrek atadira joan, an zegoen besabia artu, tellatura ixil ixilik iyo, ta aren pertika muturrez bera tximini-zulotik sartu zuten.

Biaramonen, sua piztutzean-edo, tximini-zuloan zer zegoen konturatu ziranean, ama alaba oyek Txirritarengana joan ziran, mese-dez ta faborez ura andik ateratzeko.

(1) Jose Ramon Erausquin, Gazteluene, Alza, Txirritaren illoba.

Txirritak esan zien bayetz, aterako zutela, bañan lanak bere soldata merezi zuela beti...

Iyo ziran tellatura, ekin zioten ateratzeko lanari, ta artan ari zirala, onela zion Txirritak:

—Arrayia... Arrayia... Etzeukan lan askorik au emen sartu zuenak... Etzeukan lan askorik au emen sartu zuenak...

Ta berak sartua izaki.

Ta ateratzeagatik ardoa eman zieten ama-alaba gajo oyek. (2)

* * *

Bein batean, Bonatxo etxe ontan bertan, artillezko galtzerdik egiñazi zituen. Alabak egin zizkan. Txirritak ordea jantzi bai bañan pagatu ez.

Ama marmarrean ta erritan ari zan beti:

—Txirrita, noiz pagatu bear dituk galtzerdiak?

Bañan Txirritak kasorik ere ez. Auskalo zenbat denbora onela; denbora asko beintzat.

Azkenean alaba amaren marmariaz aspertu egin zan, ta amari ezer esan gabe Txirritari galtzerdien dirua eman zion, pagatzeko, orrela beintzat pake izango zutela etxean.

Txirritak dirua jaso ta amari eman zion, esanaz:

—Beti onela ari gabetandikan, ara galtzerdien dirua.

Amak erantzun zion:

(2) Jose Ramon Erausquin, Gazteluene, Alza, Txirritaren iloba.

—Bejondaikala, Txirrita, ez nian uste sekulan pagatuko itukenikan.

Ta alabari:

—Atera akion baso bat ardo, neska, merezi din eta. (3)

* * *

Arrats batean jokuan ari ziran Txirrita ta bere laguna kantina ortan bertan.

Alako batean logaleak etxeakoandrea menderatu ta suaren ondoan lo gelditu zan. Lotan ikusi zuenean, biurrikeri galanta bururatu zitzaion Txirritari.

Soka bat artu, laguna tellatura igo, tximini-zulotik bera soka ori bota, ta arekin poliki poliki, ez esnatzeagatik, etxeakoandrea anketa-tik lotu zuen Txirritak. Lotu ta lengo tokian exeri zan ezer ez balitz bezela.

Orduan tellatuan zegoana sokari tiraka asi zan eta etxeakoandrea tximinitikan ankaz gora zijoala esnatu zan.

Asi zan gajoa karraxika eztarria lertu bearrean ta orduan Txirrita azaldu zan ezer ez baleki bezela.

—¿Zer? ¿Arriba neskazarra? ¡Sorgiñak izango dira! ¡Sorgiñak izango dira! —asi zan.

Ta gero, tximini-zulotik gora oju egiten asi zan bere indar guziaz:

—¡¡Arría, bruja!! ¡¡Arría, bruja!!

Alegia, Pasayan lengo “velero” zarretako mariñelai ikasitako ojua egiten.

(3) Juan Maria Lujambio, Zaiburu. Errenteri, Txirritaren iloba txikia.

Eta deadar ori egiñaz gañera, sokari tira egiten zion. Tellatuko lagunak utzi zion orduan sokari eta Txirritak lenago berak lotutako etxeakoandrea libratu zuen serio asko.

Alaxe esaten zion:

—¡Ai etxeakoandrea! ¡Eskapa ederra egin dezu! Ez banintzan ni emen egon, eramango ziñuzten sorgiñak tximinitik gora.

Ta etxeakoandreak:

—Bai, Joxe Manuel, bai; asko zor dizut...

Ta andik aurrera arrats artan, Txirritak eta lagunak etzuten pagatzeko lanik izan, nai aña edanagatik. (4)

* * *

Ama-alaba oyek oitura au omen zuten: ama jendeari serbitzen gelditu amarrak edo amai-kak arte ta bitartean alaba lotan, ta gero alaba jeiki ta ama ojera joan.

Onela esan zion amak alabari gau batean:

—Zoaz ojera, gero neri txanda egitera jeiki bearko dezu ta.

Txirritak ala esan zion orduan alabari:

—Zu oyerako eraztean, guk atearen txulotik begiratuko degu...

Ta neskatzak erantzun zion:

—Nik ez det argirik piztuko ordea... Nik ez det argirik piztuko...

Etzuen besterik nai Txirritak. Astakumea baitzuten neskatzaren oyea sartuta, anka-be-soak lotu ta goxo-goxo tapaki-pean sartuta.

(4) Jose Ramon Erausquin, Gazteluene, Alza, Txirritaren iloba.

Bere gelara abiatu zanean, Txirrita ta bere lagunak atzetik zijoaztelako itxura egin zuten, argia piztu etzezan. Ezta ere neskatxak piztu ayek ikusteko bildurrez.

Erantzi da ta oyerá sartzeán, an non topázen duen zerbait biziá badala oyeán, eta karaxika atera da amarengana kamisa utsik eta asnas larrián esaná:

—¡Ama! ¡Ama!... Nere oyeán norbait dago... Nere oyeán norbait dago...

Eta amak:

—¡Bai zera!...

Ta alabak berriz ere:

—Bai, ama, bai; norbait dago, gorputzeán ille asko duna gañera...

Ta amak orduán:

—Zer ote da ba? Aita difuntua etorri ote da ba?

Bañan Txirritak esan zien:

—Ez estutu, ez estutu. Sorgiñen bat izango da, bañan bialduko degu ortik. Ekatzute ur bedeinkatua.

Ekarri zioten, ta an jarri ziran danak errenkadan, Txirrita ur bedeinkatuarekin aurretik, urrena bere laguna, ta ama-alabak atzetik.

Txirritak ur bedeinkatua alde guzietara banatuaz alaxe zion:

—Kirie eleison, Domine Patris... Kirie eleison, Domine Patris...

Sartu dira gisa artan eta krisalluaren argitara or ikusten dute astakumea oyeán, anka-

-besoak lotuta "Uuummm... uuummm... uuummm..." egiñaz zegoela.

Txirritak ala esan zion asarre-antzean:

—Uuummm... uuummm... uuummm... egi-ten dek? Ez dek ba ire denbora guzian olako oyea askotan lorik egingo gizajo orrek!... (5)

(5) Jose Ramon Erausquin, Gazteluene, Alza, Txirritaren iloba.

TXIRRITAREN AITA

Aita indar aundiko gizona omen zan. Ba omen zuten morroi bat erdi eroa zana, eta aren indarraz arrituta ala galdetu zion bein batean:

—Bautista, bañan nola dezu zuk ainbeste indar?

Onela erantzun zion:

—Ik ere izango dek, bai, nere galtzak jazten badituk.

Ta biaramonean an azaldu zan morroi erdi-ero ori nagusiaren galtzak jantzita, eta nagusiaren indarrak zituelakoan guztizko egiñalean aritu omen zan lanean. (1)

* * *

Latze-tik Txirrita-ra aldatu ta laister, karlisten gerratea sortu zan. Esan degu nola Txirritaren illoba.

(1) Jose Ramon Erausquin, Gaztelu-ene, Alza, Txirritaren illoba.

rritak nayago izan zuen bera soldaduetara joatea, aita arriskuan jartzea baño.

Egun batean ba omen zijoan soldau-mordoxka bat Txirrita-baserriaren ondotik, lagun bat kamillan zeramatela.

Txirrita-ren ondoan atsedeten gelditu ziran piska batean. Zerbait edateko atera zieten, eta Txirritaren aitak gaixo zeramatenena ikusi ta onela esan zien:

—Ez da posible mutil au onela eramatea, eta utzi zazute emen.

Soldadu batek erantzun zion:

—Bañan baztanga du, compadre.

Txirritaren aitak erantzun zion etziola ajolikan, ta ala utzi zuten. (2)

* * *

Egun batean Txirrita, amasei bat urte zituela, Oyartzuna joan zan bertso-tara. Artean, noski, iñork etzuen ezagutzen.

Bertsotan ari zala, jendeari asko gustatu zitzaion mutiko aren etorria, ta argurioan asi zan:

—Nungoa da mutil koxkor ori?

Txirritak aditu zuen jendeak ziona ta bertso au bota zuen:

(2) Jose Ramon Erausquin, Gaztelu-ene, Alza, Txirritaren illoba.

Ezautzen al dezute
Jose Latzekua?
gizon txiki xamar bat
pizkor antzekua,
ni aren semia naiz
olako trapua,
aitak etxetik aurrian
bialdutakua. (3)

* * *

Bein batean ukulluan ari zan lanean esola bat jartzen. Esola zuzen ote zegoen ikusteko, begi bat itxi ta orduan konturatu zan beste begiaz ikusten etzuela. Argi zuena ere, pixkanaka galdu ta itxututa gelditu zan. Bederatzi bat urte egin zituen itxututa.

Etxe barrengo bideak ondo zekizkien. Etzuen iñoren bearrik izaten batetik bestera joateko. Bañan etzan kanpora irten zale. Egualdi ona bazan, etxeko balkoyean egoten zan eguzkitan. Eta an zegoela, beti edo geyenetan beintzat, kantari aritzen zan.

Billobak esaten zioten:

—Aitona, egualdi ona dago, goazen zelayera...

Ta aitonak erantzuten zien:

—Joan adi eori, nai badek; ni ondo naxiok emen.

Errezatu besterik etzuen egiten. Bazekizkien errezo-klase guziak: tripako miña kentze-

(3) Gregorio Santa Cruz, Akola, Latze, Ernani. Onen anayak, Martin Josek, onela kantatzen zuen azkeneko puntua: etxian sobratuta — bialdutakua.

koa, sugearen eldua sendatzekoa,... Sugeak el-
dutakoan, berrogei kredo errezatu bear ziran,
aldrebes ordea. Errezatu ondoren, berak egin-
dako "emplasto" bat jartzen zuen sugeak el-
dutako tokian.

Oso pipa-zalea zan. Besoak altxa eziñik ge-
ratu zanean, billoba mutil koxkor bati eska-
tzen zion pipa ezpañetan edukitzeko. Ta il ere
onela il zan, billoba mutil koxkor orrek pipa
ezpañetan eusten ziola, barrengo kezkarik ga-
be, pake santuan.

1904-garren urteko Martxuaren 18-garrena
zan ta 73 urte zituen. Zardadea beste gaitzik
etzuen izan. (4)

(4) Arriaga baserria, Alza, Txirritaren illobak.

TXIRRITAREN AMA

Ama, Juana Josefa Retegui Iraola, Oyarzuarra zan.

Onen ama ere Txirrita-baserrian bizi zan ta pulmoniaz gaixotu zan. 1884-garren urtea zan ain zuzen ere, ta 85 urte zituen.

Onela pulmoniaz oyea zegoela, baztanga sartu zan etxean. Amona xar orrek onela esaten zien :

—Nerea ikusita dago, ta ni utzita besteari kaso egin.

Ta onela il zan, 1884 urteko Abenduaren 21-an.

Garai artan, baztangaz edo alako gaitz batez kutsatutako etxeak, madarikatuta bezela gelditzen ziran berrogei egunetan (*cuarentena*) kutsuaren bildurrez. Iñor ere etxe artara alderatzerik debekatuta egoten zan, eta etxetik ateratzen ere etzan libre izaten, bidera beintzat. Ildakoak bidetik ez, zelaitik barrena eramaten zituzten lur ematera. Jatekorik ekar-

tzeko berriz, etorri, ozta-ozta etxe atarian eka-
rritakoa utzi, ta alde egiten zuten presaka.

Txirrita-renean gisa ortan berrogei egun
oyek osatu ziranean, lenbizi azaldu zana erriko
sakristaua izan zan, amonaren illeta kobrat-
zera.

Txirritaren ama urrena konfesatzera joan
zanean, bikario jaunarekin egokitu zitzayon,
ta galdezka ari zitzayola, iflorentzat gorroto-
rik bazuen galdetu zion.

Txirritaren amak onela erantzun zion:

—Bai, jauna, badet, eta berorrentzat gañera.

—Neretzat? Zergatik ba?

—Orrenbeste denboran etxea egon dan be-
zela egon, eta libertadea etorri danean, lenda-
bizi kanpotik etorri dan persona, berorrek bial-
du duelako, entierrua kobratzera. Berorren
etxean diru-premi aundiagoa izango zan gu-
rean baño...

Bikarioak onela esan zion:

—Meza bukatzean sakristira etorri zaitez.

Joan zan eta amar pezta eman zizkion, ille-
tak balio izan zuen baño geyago, ain zuzen
ere. (1)

* * *

Txirritarenean familia aundia ziran ezkerro,
ez dakigu noiz ta nola gertatu izango zan

(1) Jose Ramon Erausquin, Gaztelu-ene, Alza,
Txirritaren illoba.

urrengo gertakizun au, bañan kontatu ziguten bezelaxe jarriko degu.

Txirrita oso gaztea zala, sei sardiña ekarri omen zituzten, ta aita ta amak biña, ta bera ta anayak bana izan omen zuten. Orduan bertso au bota omen zuen:

Gure etxean laurentzako
gaur sei sardiña,
bañan ez dute egin
partizio berdiña,
guri bana eta berak
jan digute biña,
zergatikan ez partitu
bata ta erdiña? (2)

* * *

Txirrita bertso tara kanpora ateratzen asi zanean, ala esan zion amak bein batean:

—I beti or abil batean ta bestean, bañan etxean ez dek kantatzen. Noiz kantatu bear dek?

(2) Inazio Zubizarreta, Errementeri, Loyola, Azpeitia.

Ta Txirritak onela kantatu zion:

Atso lepa-luze bat
dala nere ama,
Errenterian dauka
sorgiñaren fama,
soñean jazten ditu
lau edo bost gona,
ni gaiztoa naiz baña
bera ez dek ona. (3)

Amak asarretu ta esan zion:

—Alde egin zak emendik!... Orrekin naikoa
dek gaizto-zital orrek!...

Erraña il zitzayon ta bere azken urteetan
bere billoben ama egin bear izan zuen.

1911 urteko Ilbeltzaren 10-an il zan, 79 ur-
teekin, "por insuficiencia del miocardio" eliza-
ko paperetan ageri danez.

(3) Gertakizuna: Patxi Lazcano, Otsoki, Alza.
Bertsoa, Mariano Erausquin, Andoain.

E. Urruzola, Tolosa: 2: Txirritaren ama; 7: ni
gaiztoa naiz baño, - zu etzera ona.

X. Iturzaeta, Gorostieta, Azpeitia: 1: Amona itxu-
si bat - Txirritaren ama; 5: jazten dituenean - iru lau
bat gona; 7: ni txarra naizela baña.

Aita Donosti zanaren bertso bilduma: 1: Atso ttiki
ttiki bat - nobiaren ama; 5: sonian jaunzten ditik -
lau edo bortz gona; 7: ni gachtua nauk baño - hura
ez duk ona.

Patxi Lazcano, Otsoki, Alza:

Amona zar bat begi gorria - orixen da nere ama,
Errenderian zabaldu die - sorgiña ote dan fama,
oraintxen ere soñian dauzka - zazpi edo zortzi gona,
neroni ere ni gaiztua naiz - bañan bera're ez da ona.

JUAN MARI ANAYA

Len esan degunez, Txirritaren anaya Juan Mari gelditu zan etxerako.

Zezilia Echeveste Donostiarrarekin ezkondu zan ta amaika seme alaba izan zituzten. Ama amaikagarrena jayotzean il zan. Aurra bizirik gelditu zan, bañan andik lau illabetera il zan. Beste bi aur edo, bereala il zitzaizkien. (1)

* * *

Orain berrogei ta zortzi bat urte Txirrita-baserria utzi ta Alza-ko Arriaga-ra aldatu ziran.

Arriaga baserria muño batean dago, lizar ta intxaurren artean gordea, Pasayako kayaren gain gainean. Gaurko egunean langille-etxe berri luze oyek inguru guztia artu diote iya, bañan garai artan, ura dana toki soilla zanean, zoragarria izango zan leku ura: bean Pasa-

(1) Arriaga baserria, Alza, Txirritaren illobak.

yako kaya, bere ontzi ta guzti, mendiak atxitutako itxaso-puska bat balitz bezela; atzean, Alza-ko erria belardi ta sagastiz inguratua, ta jira guzian Igeldo, Urgull, Ulia, Jaizkibel,... Ayako Arria, Aritxulegi, Bianditz, ta gañerako Oyartzungo mendiak,... Txoritokieta, San Markos,... Arriaga antziñako jauregia da, bere arkuzko bi ate, arma-arri ta guzti.

Arriaga-n zirala, egurretara pagotara joan zan bein batean Juan Mari, Txirritaren anaya, ta ezpal bat sartu zitzayon eskubiko beatz lodian. Ortatik esku dana gaizkitu zitzayon, pasmoak ere artu zuen ta iltzera etorri zan. Enplasteroetara joan zan, Elgoibar-eraño ere bai, ta emengoak menderatu zizkion pasmoak nolabait ere. Eskua oker eta ezertarako gauza etzala gelditu zitzayon.

Txirrita baño urte t'erdi bat denago il zan, ta bat batean gañera. Orra nola:

Oso osasun onez zebillen bolara artan. Gau batean platerkada bat potaje sagardoarekin apaldu ta oyera joan zan. Lau t'erdietan sentitu zuten zenbaitera jeikia zala. Urrengo goizean illa arkitu zuten oyezan. Batere mugitu gabe zegoen. Lotan zegoela geldituko zan ura illa. (2)

(2) Arriaga baserria, Alza, Juan Mari-ren alabak.

TXIRRITAREN ARREBAK

Lau arreba izan zituen Txirritak: Josefa Inazia, Axentxi, Juana ta Ixabel.

Txirrita baserrian bizi ziralala, ba omen zan atso xar bat eskean ibiltzen zana ta etxera sarri askotan etortzen zitzayena.

Egun batean, atso xar ori piska bat torea-tzeagatik, ala galdetu zion Txirritaren arreba batek:

—Billatuko al dezu neretzako nobioren bat? Baita bayetz agindu ere atso arek.

Denbora joan ta denbora etorri, atso xar ori etxera azaldu zan beste batean, onela galdetu zioten Txirritaren arrebak:

—Zer egin zuen gure enkarguak?

Ta atsoak:

—¡Ai, gaxoak! Suerte txarra dezute —erantzun zien—. Naparrak Afa Santuari “akelaziyo” ta “pelaziyoak” jarri dizkate ta ez dago ezer egiterik.

Orduan Txirritaren arrebak:

—¡Lastima! Zurekin genduen esperantza guztia jarrita ta orra...

Eta atsoak:

—¡Aizue! Neronek ere aditu nuen, bai, alako "quiero y no puedo"-ko bat... (1)

* * *

Mutil bat asi omen zan Txirritaren arreba batekin tratatzen, bañan atzeratu egin zan ostera.

Arreba ori neskame joan zan Donostira, ta andik egun asko baño len, Txirritak sagardotegian topatu zuen mutil ori. Esan zion:

—Zer pasa zaik gure arrebarekin ez itzegiteko?

—Emendik izkutatu zan, da nun dabillen ere ez dakigu ta...

Ta Txirritak orduan bertso au bota zion:

Santa Katalinako zubian pasa
artu ezazu eskubi,
eta zerorrek ez badakizu
galde zayozu askori,
bigarren atean laugarren bizitzan
an izango da nesk'ori,
oraindik zuk nai izan ezkero
logra liteke gauz ori. (2)

* * *

(1) Jose Ramon Erausquin, Gaztelu-ene, Alza Txirritaren illoba.

(2) Jose Ramon Erausquin, Gaztelu-ene, Alza, Txirritaren illoba.

Josefa Inazia, anal-arrebetan zarrena, Ameriketara joan ta bertan ezkondu zan. An il zan ta an bizi dira bere ondorengoak. (3)

* * *

Axentxi, Bizente Mendizabal kontratista ezagunarekin ezkondu zan. San Markos fuertea egiten ari zirala, Bizente Txirrita-n zegoen ostatur, ta an alkar ezagutu zuten.

Eztayetakoan bertsoan aritu zan Txirrita egun guztian. Gero, biajea asitzeko trenaren zai zaudela, onela esan zion Bizente Mendizabal-ek:

—Kuñau, bota zak bertso bat.

—Bai, lenago gutxi kantatu diagu ta...

—Bai, asko kantatu dek, baña trena etorri bitarte nai nitek bat kantatzea, gogoan izateko modukoa.

Eta Txirritak olaxen esan zion:

—Arrayia, arrayia,... botako dit ba.

Ta onela bota zion:

Nere arrebak orain badizkik
oi ta bost urte pasiak,
ori ez dik ez ikaratuko
elurrak eta aiziak;
portatzen baaiz, emango dizkik
eskatze'izkaken klasiak,
ai, motel, ori bizi dan arte
i ez au ilko gosiak. (4)

(3) Jose Ramon Erausquin, Gaztelu-ene, Alza, Txirritaren iloba.

(4) Sebastian Salaverria, Oriamendi, Ayete, Donosti.

* * *

Juana ere Ameriketara joan zan. An amar bat urte egin zituen sukaldari bezela ta atzera bueltatu zan. Mendizabal-enean bizi izan zan bere aizpa Axentxi-rekin. (5)

* * *

Ixabel, Jose Manuel Erausquin Alza-ko Gazteluene-ko mayorazkuarekin ezkondu zan 1894-garren urtean. Bertan bizi izan zan il arte. Familia ederra azi zuen. (6)

Gero esango degunez, arreba onengana, alegia arreba gazteenaren etxera, erretiratu zan Txirrita bere zartzeran.

(5) Jose Ramon Erausquin, Gaztelu-ene, Alza, Txirritaren iloba.

(6) Jose Ramon Erausquin, Gaztelu-ene, Alza, Txirritaren iloba ta Ixabel onen semea.

A G U R

Bi bertso auek Ameriketara zijoan familiko batekin alkarren artean kantatuak omen dira. Ezin gogoratu zuten, ordea, zein izan zitekean familiko ori. Bañan beretakoa omen zan beintzat.

Txirritak botia :

Motel, Amerikara
joan bea'ukela ik,
sentimentu aundi bat
artutzen diat nik,
bañan esperantzetan
natxiok oraindik,
alkar joko degula
nundik edo andik.

Ta erantzuna :

Jendiak bazebiltik
amaika armoni,
bañan ez dek neretzat
gerrarik komeni,
i bizirik aizela
etortzen banaiz ni,
pitxar bana erateko
ai zer nolako bi. (1)

Bañan dalako ori ez omen zan bueltatu. An
ur-potzu bat egiten ari zala, lurrak lertu, az
pian arrapatu ta bertan il omen zan.

(1) Juan María Lujambio, Saiburu, Errenteri,
Txirritaren illoba txikia.

EZKONGAI

Zarretan askotan aitatzen omen zituen Txirritak gaztetan neskatxekin izandako kontuak. Bere illobak gogoan gelditu zaizkionak kontatu dizkigu:

Orain ez dago olako oiturarik, bañan garai batean mutil gazteak neskatxen etxeetara joaten ziran jai-illunabarrean. Allegatu ta atean deitu edo leyora arri koxkor bat botatzen zuten. Neskatxak idiki ta an egoten ziran ate edo leyo ondoan kontu kontari berriketan.

Jai-illunabar batean joan omen zan Txirrita neskatx batengana. Atarira allegatu ta arri koxkor bat leyora bota zuen, bañan neskatxak etzion idikitzen. Txirritak bazekien neska ori beste mutil batekin tratatzen asia zala, ta pen-satu zuen mutil ori etortzeko izango zuela ta orregatik etziola idiki nai.

Etxe-atarian ba omen zegoen erramu-arbola bat. Txirrita aren barrenean gorde ta an gelditu zan zai.

Andik denbora piska batera, beste mutil
ura azaldu zan. Gau illuna zan. Bota zuen arri
koxkorra, bañan neskatzak ala esan zion ba-
rrendik:

—Ez, ez dizut idikiko.

—Zergatik ez ba?

—Txirrita ere orain etorri da, ta ez diot
idiki, ta...

Orduan ala esan zion Txirritak erramu tar-
tetik oju aundi ikaragarri bat egiaz:

—Zertan esan dioooooonnnn?...

Mutilla, egundoko orru ori illunetik entzu-
tean, korrika itzuli abiatu zan izugarri izutu-
ta. Etzuen asnasarik artu an auzoan zegoen
sagardotegi batera allegatu artean.

Txirrita ere sagardotegi artara joan zan
aren atzetik. Mutilla ikustean, ala galdetu zion
ezer ez baleki bezela:

—Zer uken olako korriyakin etortzeko?

Ta mutillak:

—Ezer ez.

Ez baitzekien gizajoak ojua egin zuena Txi-
rrita zanik. (1)

* * *

Beste jai-illunabar batean joan da Txirrita
baserri batera neskatz batengana. Baserri ori
muño batean zegoen eta aren alboan malda.

Deitu zuen Txirritak bañan neskatzak
etzion aterik idiki nai.

(1) Jose Ramon Erausquin, Gazteluene, Alza,
Txirritaren illoba.

Atarian gisa artan zegoela, alderatzen zectorren kuadrilla baten argurioa somatu zuen. Belarria erne jarri, ta lengo jayean Txirritakin burrukan ta sesioan oso gogor ibillitako gazte batzuk zirala ezagutu zuen.

Ala bearrez, upel bat zegoen etxe-atarian kompontzeko edo garbitzeko ateria. Ayen bil-durrez eta zer zioten ere entzuteagatik, upela barrenean sartu zan Txirrita.

Etorri dira gazte oyek, deitu dute, bañan neskatzak etzien idikitzen. Asarretu egin dira, ta or asten dira upela ori maldan bera erre kara botako ote duten esaten.

Txirritaren estuasuna orduan! Ayen asmo guziak ederkj asko entzuten zituen bere tokitik ta ala omen zion bere artean:

—Ateratzen banaiz jo' egingo naute, ta ateratzen ez banaiz bueltaka botako naute erre karaño. Zer egin?

Bañan bota gabe joan ziran. (2)

* * *

Txirrita gaztetan ezagutu zuen gizon batek ala esaten omen zuen:

—Txirrita alkandora zuri garbia ondo tolestatua soñean jantzita jayetean ateratzen zanean baño gizaseme ederragorik, ez da nere denbora guzian nere begien aurrean jarri.

Bolara batean Martuteneko taberna batean omen zegoen ostatuz.

(2) Jose Ramon Erausquin, Gazteluene, Alza. Txirritaren illoba.

Bertako alaba bat artaz gustatu omen zan, ta egun batean deitu omen zuen Txirrita. Bere gelara eraman, kofrea idiki ta an ondotxo gordeta zeukan ontzako-urre pilla eder bat erakutsi zion. Eta erakutsiaz batera onela esan zion:

—Nerekin ezkontzen bazera, oyen erdiak zuretzako izango dira.

Bañan Txirritak ezetz esan zion, etzuela nai. Andik urte askotara, biak ere oso zartu ziranean, gertatu zan biak berriro alkar ikustea taberna artan bertan.

Txirritak esan zion:

—Kaixo, Joakiña, zer modu?

Bañan onek bizkarrari eragiñaz esan omen zion:

—Um!...

Txirrita, ardo piska bat eskatu ta edatera exeri egin zan.

Alako batean Joakiñak galdetu zion:

—Zer zabilta, Txirrita?

Ta Txirritak orduan, Joakiñak egin bezelaxe egiñaz, bizkarrari eragin ta esan zion:

—Um!...

Eta besterik gabe, banatu ziran alkarrengandik, alkar berriro ez ikusteko. (3)

* * *

Andregaya ere izan omen zuen. Ala bota zuen beintzat bertsoa bein batean:

(3) Jose Ramon Erausquin, Gazteluene, Alza. Txirritaren illoba.

Andregai bat banuen eta
esan bear det zein ere,
mantal txuria jantzitzen zuan
da ibiltzen zan dotore;
amaika bider eskatu nion
etzidan eman beñere,
geroztik iru aur izan ditu
Paris-en dabil iñure. (4)

* * *

Beste bat izango da Txirritak despeira eman
zion andregaya. Ernani-koa omen zan. Trata-
bidean asita omen zeuden, bañan Txirritak
garaiz igerri zion bere buruari senar prestu
on bat izango etzana, ta egun batean andre-
gayarengana joan ta ala esan zion:

—Aizu, ba al dakizu zer pensatu dedan?

—Zer, Joxe Manuel?

—Biak gaizki bizitzea bañon obe dala bat
bakarrik gaizki bizitzea, bai?, ta ez det pen-
satzen ezkontzerik. (5)

(4) Urruzola, Tolosa.

(5) Gertrudis Arrieta zana, Errenteri.

MUTILZAR

Arrezkeroztik, au da, mutilzar gelditzea erabaki zuen ezkeroztik, txantxetan ari zan beti bere izate ortaz. Ta gai ontaz zenbat bertso bota ta jarri zituen, munduko iñork ez daki. Auetako zenbait gertaera ta bertso jarriko ditugu orain :

Egun batean Zizurkillera joanak ziran Gaztelu ta Txirrita, biak mutilzarrak. Tabernako atean batek besteari ala otsegin zion :

—Txirrita, umeak nun dituk?

Ta besteak :

—Ireakin jostatzera joanak dituk. (1)

* * *

San Antonio egun batean atso batekin erretratatu zan, ta onako bertso au bota zuen :

(1) Zizurkilgo aiton bati entzuna.

Nik andregaya nerekin daukat,
ez dizut erakutsiko,
gurutze-pean artu nai nuke
nere denbora guziko,
au mantentzeko ainbeste diru
ez dedala irabaziko,
izeba zarra asarre zioke,
noski etzidak utziko. (2)

* * *

Urrengo iru bertso auetan eztayak nola-koak izango zituen esaten du. Ez dakigu botiak ala jarriak diran. Osabari makiña bat aldiz entzun omen zizkion Txirritaren illobak. Onek kantatu zizkigun bezela jarri ditugu:

Ogei eta bi urtetarako
nitzan ezkondu nayian,
irurogei ta bederatzitan
oraindik nago gayian,
lendabiziko nere preoya
botatzen duten jayian,
suzko zezenak izango dira
Zurriolan ta Kayian.

Gañera berriz esposatzean
debalde napar zezenak,
kostako zaizkit galanki baño
aundiak eta gizenak,
ayek iltzeko bi kastillano
indar aundiko gizonak,
Machaquito ta Bombita ditut
etorritzeko esanak.

(2) Pablo Zubiarrain, "Ernani-Txikia", Ernani.

Dozen erdi bat urdai azpiko
zintzilik dauzkat jarriyak,
saltxitxoi eta lukainka asko
Aragoitik ekarriyak,
lau kapoi pare eta sei ollo
agindu dizkit erriyak,
eta ondoren toreatzeko
bi zekor gorri gorriyak,
ni ezkontzean izango dira
bankete izugarriyak. (3)

* * *

Danak dakitena, bere azken urteetan Alza-n bizi izan zan Txirrita, arrebarenean, Gazteluene deritzayon baserrian.

Jai batean Meza nagusira joan ta bikarioak (D. Meliton Pagola) mutil zarren kontra egin zuen sermoya.

Andik atera ta Txirrita ta bikarioak alkar topatzea gertatu zan, biak amaiketako batera konbidatuta. Ikusi ta bertso au bota zion Txirritak:

(3) Jose Ramon Erausquin, Gazteluene, Alza, (Txirritaren illoba).

"Txirrita-ren Testamentua, 1930, Imp. Macazaga, Renteria": 2/7: munduan diran onenak ditut; 3/7, 8: falta dira.

Juan Maria Lujambio, Saiburu, Errenteri, Txirritaren illoba txikia: 1: Dozenaren bat; 5: sei kapoi pare ta amabi ollo; 7: ogeina erraldekuak ditut; 9: emango ditut.

Gure erriko bikayo jaunak
pulpitotikan esan du,
kontzientziko kargan gaudela
ez giñalako ezkondu,
gazte denboran sayatu nitzan,
etzan neretzat izandu,
gazte polit bat artuko nuke
zuk billatuko bazendu. (4)

(4) Jose Ramon Erausquin, Gazteluene, Alza,
Txirritaren iloba.

Sebastian Salaverria, Oriamendi, Ayete, Donosti:
1/2: sermoya egin omen du.

Lino Calonge zana, Bentaberri, Donosti:

Gure erriko bikarioak - kulpitotikan esan du,
kontzientziko karga degula - ez giñalako ezkondu,
gazte denboran proporziorik - nola ez nuen izandu,
polit polit bat artuko nuke - zuk topatuko bazendu.

1897

OYARTZUN-GO EUSKAL FESTAK

1897-garren urteko udaran, Txirrita Naparroako mendiren batean ari zan lanean, ur-salto baten ur-bidea-edo egiten.

Erritik oso urruti omen zegoen lantegi ori, ta nun gastatua ez izanik bosteun bat pezta aurreratuta zeuzkan. Naikoa, garai artarako. Nagusiari eman zion diru guzia gordetzeko.

Ontan etorri zayo abisua Oyartzun-en euskal festak dirala ta etortzeko bertso tara.

Joan zayo nagusiari ta esan dio nola deitu duten Oyartzunara ta joan bearko duela, ta diru gabe ezin joango dala.

Nagusiak esan zion:

—Zenbat bear dek? Ogei duro?

Ta Txirritak:

—Um!

Alegia, gutxitxo zala.

Nagusiak orduan :

—Berrogei?

Txirritak berriz ere :

—Um!

Nagusiak :

—Irurogei?

Ta Txirritak :

—Ez diat obe izango danak artuta joatea?

—Ireak dituk, nai dekana egin zak.

Ala, eman zizkan danak ta abiatu zan Txirrita Oyartzun aldera.

Izugarri euskal festa ederrak izan ziran. Uztaillaren 3'an, illunabarrean, asi ziran.

Biaramonen, 4'ean, Meza nagusia. Obispo jaunak meza eman ta Aita Vinuesa, jesuita, Donostiko seme ta España guzian sermolari famatua zanak egin zuen sermoya euskeraz.

Eguerdian bazkaria. Txanpaña idikitzean brindis bana egin zuten Diputazioko buruak (Lizarriturry jauna) ta Obispo jaunak euskeraren eta euskal oituren osasunerako.

Arratsaldean, esku-dantza edo dantza-soka. Bi diputaduk egin zuten aurreku ta atzesku: Jose Joakin Egaña-koa, ta Jose Elosegui-koa, ta soka beste diputadu asko ta goi-mallako beste jaun batzuek atera ziran.

Urrena, Donostiko Orfeoyak euskal kanta batzuk kantatu zituen: "Agur, Oyartzuarrak", "Ezkonberriak", "Coros Suecos" (euskal itzak Pepe Artolak jarrita), "Goizeko izarra", "Ume eder bat", "Boga, boga" ta azkenean "Gernika-ko arbola".

Biaramonoko arratsaldean, Kontzejuan, euskal idaz-lanen sari-jasotzea izan zan. Itz-neurtuetan Pedro Maria Otaño-ren "Anaitasuna"-k eraman zuen lenengo saria, ta Domingo Aguirre-ren "¡Ai balekite!" deritzayonak bigarrena. Oyartzun gañeko kondaira-lanetan Don Blas Pradere apaiz jauna aurren ta Migel Antonio Iñarra bigarren gelditu ziran. Komerietan Baleriano Mokoroa-k eraman zuen saria bere "¡Damuba garaiz!" komeriagatik. Saria jaso ta nork bere lana irakurri egiten zuen. D. Aguirre etzegoela ta Karmelo Etxegaray jaunak irakurri zuen arena.

Ori bukatu ta bertsolariak izan ziran San Juan kalean.

Bertsolari auek ziran: Pello Errota ta Juan Kruz Elicegui bi anayak, Esteban Elola (Asteasuarra), Txirrita, Lujambio "Sailburu", Txirritaren lengusua, (Errenteriarra), Lexo (Lezokoa), Artzaya (Alza-koa), ta Joakin Urbietta (Oyartzuarra).

Asi omen ziran bertsoetan ta Txirrita jendearen gustoa egiten ari zan, ta jendea parre algaraz aren bertsoekin. Pello Errota berriz, euskal festak ziran ezkerero, euskera goratuaz-eta ari zan, saria irabazteagatik.

Pello María Otaño juraduan zegoen ta Txirritari onela esan zion:

—Ederki ari aiz, Txirrita, ederki ari aiz; jendearen gustoa egiten ari aiz, bañan arbola aitatzen ez badek premia Pello Errotarengana ziak.

Orduan Txirritak bertso au bota zuen :

Gernikako arbola
igartu da orra,
ez daukate jarririk
olako enborra,
ari zañak ebaki
zizkion satorra,
berrogei kana luze
bazuen muturra,
ura etzan izango
euskaldun jatorra. (1)

(1) Emen jarri det Erreteriko Pello Zabaleta-ri jaso nion bezela. Bestetatik ere jaso det. Geyenak esaten dute puntua jarri ziola Zapirain-ek edo, ta Txirritak segi egin zuela. Aldaketak jarriko ditut:

Inazio Mendizabal, Aurnia-ko errota, (Zizurkil):

Gernikako arbola - igartu da orra,
berriz noizko asiko da - alako enborra?
ari zañetik koxka - in zion satorra,
ura etzan izango - euskaldun jatorra.

Erreterian jaso (ez dakit zeñi):

Gure arbola ederra - iyartu da orra,
berriz nundikan sortu - orlako enborra?
berrogei kana luze - bazuan muturra,
siñale da etzala - euskaldun jatorra.

Lasarte-ko Migel Zuaznabar, Sasueta-aundi:

Gernikako arbola - igartu da orra,
ez dauka besterikan - azala ta ezurra,
oni zañak moztu - dizkion satorra,
ura etzan izango - euskaldun jatorra.

Egun artan botatako beste bertso bat ere gorde izan da:

Ai lenago're Oyartzundikan
atera izan da gizona,
gaur ni nagoen parajetikan
urrutikoa etzana,
umilla eta korajetsua,
leyala eta zuzena,
lizar-makilla aundi batekin
Erroman bertan izana,
guri eliz au siñaletako
emen eginda il zana. (2)

Jose Antonio Loinaz-Otaño-k, Asteasu-n jaso zuen;
Pello Errotarena balitz bezela eman zioten:

Gernikako arbola - iyartu da orra,
besterik ez daduka - egurra ta enborra,
ari zañak moztu - zizkion zatorra,
etzan izango - euskaldun jatorra,
gutxinaz bi kana luze - izango zuan muturra.

KARMEL, Egutegia 1962: Dundunzar: "Txindurri ta... Txirrita". Ontan bertso au Bilbon kantatua jartzen da, ta neurriaz arlote xamar gañera. Onela dio: "Ta ona Diputazioko gizonak Txirritari amai-keran jarri zion puntua:

Zergatik aurkitzen da igartuta - Gernika-ko arbola
Eta Txirritak bereala jarraitu: [zarra?
Satorrak jan diotelako - azpiko sustarra,
ar eta beste animali txar askok - gaiñeko azala;
orregatik igartu da - Gernika-ko arbola zarra.

(2) Antziñako Lartaun aitatzen da bertso ontan, Ernio menditik Erromara Erromatarrekin burruka egitera joan ziran euskaldunen buruzaria. Onek egin-arazi omen zuen Oyartzungo eliza.

Ikusi: "Txirritaren Testamentua", Imprenta Macazaga, Rentería".

Bertso-sayoa bukatu ta juraduko jaunak erabaki zuten Txirrita ta Pello Errota, biak batera, lendabizi gelditzen zirala, ta urrena Sailburu.

Festak urrengo egunean jarraitu zuten: mutil koxkorren dantza-soka, txistularien txapelketa, ta illuntzean iru komeri: Toribio Alzaga-ren "Aterako gera", ta Marzelino Soroa-ren "Alkate berriya" ta "Barrenen arra". Euskalerrian izandu dan lenengo teatro-taldeak, "Euskaldun Fedea" izena zuenak, aurkeztatu zituen.

Uztaillaren 7'an bukatu ziran festak. Egun artan izan ziran irrintzilariak, aurrentzako idazteko ta irakurtzeko esamiñak, nekazarien-tzako sariak, tobera-jotzalleak, emakumeen korrika-apostuak suilla bat ur buruan zutela, zezen-suzkoa, ta abar.

Euskal festak gutxi aldatzen ziran batetik bestera eta erri guzietan berdin xamarrak izaten ziran.

Festak bukatu ta abitu da Txirrita atzera ere mendi aldera, bere lantegira. Pausoa, guk uste beintzat, etzuen egingo festetarakoan bezin bizkor.

Allegatu da, nagusia topo egin du ta onek galdetu dio:

—Etorri al aiz, Joxe Manuel? Ta... sobratuak nun dituk?

—Sobratuak? A, motell, motell,... Emen aurreratuak gastatu, an irabaziak gastatu, ta ala ere zorretan etorri nauk...

Etzan denbora guzian egongo Orfeoyari, di-
putadu dantzariai, komerilariari, zezen-suzkoari
ta orrelakoai begira... (3)

(3) Txirrita-ren berriak Errenteriko Pello Zaba-
leta-ri jasoak. Euskal-festen berriak "Euskal-Erria"
aldizkaritik jasoak.

TXIRRITA TA PELLO MARI OTAÑO

Onako bertso auek "Txirrita-ren Testamenua" deritzayon liburutxo ortatik artuak daude. Ez dakigu bertso auek "botiak" ala "jarrriak" diran. Bañan Txirritak beste bertsolariekin izan zuen artu-emanan liburu ontan azaltzen dan ezkeron, bertso auek ere liburu ontantxen azaltzea nai izan degu.

Pedro Mari 1898-garren urteko Ilbeltzaren 26-an abiatu zan bere azkeneko aldiz Ameriketara, Pasayan ontzia arturik; eta Ameriketara il zan 1910-garren urteko Mayatzaren 7-an.

PEDRO MARI AMERIKARA JUAN ZANIAN

Ilbeltz illaren ogei ta seyan
San Polikarpo eguna,
makiña jende Antxo aldera
pausua eman deguna,
Amerikara dijudalako
gure Pedro Mari ona,
zierto dakin fameliatik
aita faltatzen zaiguna,
zeñek etzuen istimatuko
alako bizi laguna?

Utzi dituzu leku zabalak,
utzi dituzu mendiyak,
utzi dituzu Españiako
anai ta lagun aundiyak,
zuri begira tristetu zaizkit
alai neuzkiyen begiyak,
oik nola diran bire luzian
korritzen duten zubiyak,
oraindik anbat gerta liteke
juntatutzia gu biyak. (1)

* * *

PEDRO MARI IL ZANIAN

Emen Zizurkildar bat
genduan gizona,
eskola aundikua ta
euskaldun zuzena,
Ameriketan urte
askuan izana,
Pedro Mari Otaño
zedukan izena,
amaika bertso polit
jarrita il zana.

(1) "Txirrita'ren Testamentua, 1930, Imp. Macazaga, Renteria".

Zizurkilgo seme bat,
esan dedan trazan,
euskera predikatzen
emen ibilli zan,
beti konpontzen giñan
adiskide gisan,
ez genduen beñere
asarrerik izan,
irugarren bisitan
Amerikan il zan.

Zizurkilgo seme bat
ain gizon umilla,
euskaldun jakintsuna,
eskolaz abilla,
zenbait sayo egiñak
lege zarren billa,
nik aginduta ezta
Jaungoikuak illa,
zeruaren erdiyan
gertatu dedilla. (2)

(2) "Txirrita'ren Testamentua, 1930, Imp. Macazaga, Renteria".

TXIRRITA TA PELLO ERROTA

Jaungoikoak bakarrik daki zenbat aldiz aritu ziran alkarrekin kantu-lanean Txirrita ta Pello. Ayek alkarri botatako zenbait bertso dijoaz emen; ez ordea jasotako danak, batzuek ere gorde bear baitziran Pelloren libururako.

Txirritak ala omen zion egun batean Pello Errotarengatik:

—Pello bezelako bertsolaririk ez da izan bein gabeko amabiak jo ezker. (1)

(1) Antonio Arrue jauna, Donosti.

Txirritak Pellori bertso au bota omen zion
bein batean :

Zenbat platera beteta ekarri
ainbeste ustuta biadu,
dudarik gabe gizon flakuak
jaten geyago biar du,
matral-egurrik gelditu gabe
pasatu dituk bi ordu,
amaika arroa egingo intzan
beti orrela jan bau. (2)

“Karmel” aldizkarian (Egutegia 1962; Dundunzar: “Txindurri ta... Txirrita”) bertso onen gertakizuna ematen zaigu. Onela dio:

“Eibar-en euskal-pestak izan ziran baten, Untxaga-ko enparantzan batu ziran garai artako zazpi bertsolari onenak. Txindurrik go-goan dituanak auetxek: Prantzesa, Gaztelu, Pello Errota, Txirrita, Joxe Bernardo,...

Eguerdirako, an da emen, Tabernatan biñatu zituzten bertsolariak. Txirrita ta Pello Errota Ibargein-enian alkarrekin tokatu ta, aien pozean, bertara Txindurri-ta ere. Txirritak esan degunez, 140 bat kilo ba omen zitun

(2) J. A. Loinaz-Otaño apaiz jauna, Plazentxi, Asteasun jaso.

Bestetan ere kantatu izan didate bertso au bañan aldaketa aundirik gabe.

aldean, Pellok berriz 62 inguru. Ala ere, jate-orduan, Pello txikiak geio egin zion Txirrita aundiari. Txindurri zarrak ez du oraindik aztugure Txirritak Pellori orduan bota ziona: *Zenbat platera...*" (3)

* * *

Pello Errota ta Txirritak alkarri bertso asko bota bazioten ere, gutxi edo bat ere ez da izango onako auek baño famatuagorik. Auskalo zenbat aldiz eta zenbat tokitan entzun izan ditugun.

Pellok: Ari naizela, ari naizela,
or ikusten det Txirrita,
eta zein ez da arrituko gaur
gizon ori ikusita,
dударik gabe egiña dio
andregayari bixita,
oso dotore etorri zaigu
bi alkandora jantzita.

(3) Onek aldaketa auek ditu: 2: ainbeste utsak bialdu; 4: askoz geiago...; 5: geratu; 6: pasa dituzu; 7: izango ziñan; 8: beti ola jan bazendu.

Txirritak: Auxen da lotsa eman didana
gizon artera sartuta,
edozer gauza esaten degu
edan tantokin poztuta,
bi alkandora ekarri ditut
bat eraztia aztuta,
Pellok bi nola jantziko ditu
bat besterikan ezta ta. (4)

(4) Nere paperetan begiratu ta Tolosako Manuel Urreta zanak eta Ibarreko Bizente Aguirre-k bertso biak berdin berdin eman zizkidatela ikusten det. Arritzeko gauza. Ezin besterik izan, ezpada bertso oyek nunbaitean argitaratu izan zirala ta andikan artu zituztela.

Juan Bautista Guesalaga bertsolariak "Zaldubi" (Zarauz): 1/3: nola ez gera gu arrituko - gaur ori emen ikusita; 1/5: egingo zion; 1/7: dotore xamar; 2/1: artu dedana - lagun artean; 2/3: bi alkandora dauzkatelako - bat eraztea aztuta / zeñi zer dio ne-reak dira - ez beintzat iñoi ostuta; 2/7: edukiko'itu.

Tolosako Estanislao Urruzola-k lenengoa oso desberdin eman zidan:

Aspaldi ontan ez nuen egin - Donostiara bixita,
kantu-lanian asi biar det - txorakeriyak utzita,
petxu guziya auspezturikan - begira dago Txirrita,
lagun artian ez da lotsatzen - bi alkandora jantzita.

Ta gero: 2/1: artu dedana - ate onetan sartuta;
2/3 esaten dute - edan tanto onek poztuta; 2/5: soñian dauzkat.

Egutegi orri batean (Ilbeltzaren 29-an, urtea ez da ageri) bertso auek onelaxe arkitu ditut:

Pello Errotak:

Bertsoetan ari da - onera etorrita;
bi alkandora dauzka - soñean jantzita,
azpiko ojalekin - gañekoa lotuta,
ajolik ez alare - lotsik ezta ta.

Beste egun batean, euria gogotik egiten ari zan bolara omen zan ta argiñak lanik gabe zeuden.

Orregatik Pello Errotak Txirritari bertso au kantatu zion:

Alkar menderatzeko ustian,
jaunak, ez gera asiyak,
onetarako lagun bialgu
Jaungoikuaren graziyak,
nik bezelaxe esango dute
begira dauden guziyak,
mantendutzeko ainbat ez dira
aurtengo argiñen ibaziyak.

Juan Joxe Ugartek:

Lotsa ematen ari da - ezin suprituta,
bi alkandora omen dauzkat - alkarrekin nastuta,
berak bakarra dauka - beti zikinduta,
Pellok bi ezin jantzi - bat besteik ezta ta.

Erriko jendeak Pello Errota ta Txirritarena dirala ao batez esaten du, eta zortziko aundian kantatzen ditu, ez zortziko txikian edo puntu motxean. Gañera ita ta gero uta, oyek ez dira Pellok ifioiz ere botako zituen puntuak. Dudarik gabe, norbaitek erdizka jakin ta nolabait ere moldatu egin ditu egutegian jartzeko.

Ta Txirritak:

Modu obian itzezin zazu
lotsik ez dezun trastia,
ola ibillita kunplitzen al da
familiyako nastia?
etxian nola ote dauzkazun
aurrak eta emaztia?
zure errotako laka pizarrak
zurrutako aña ezitia. (5)

(5) Bartolome Ugalde, Lizardi, Urnieta, 82 urte.
Andoingo Sueskun bertsolariak bigarrena aurren
ta aurrena bigarren kantatu zizkidan. Aldaketak: 1/1:
Gaurkoan alkar izurratzeko - nola ez gera gu asiyak
/ orretarako laguntzen badit - gure Jaunaren grazi-
yak; 1/6: aditzen daude; 1/7: zurruterako; 1/8: zen-
bait argiñen. 2/1: biar bezela; 2/2: lotsik gabeko;
2/3: bai al dakizu nola dauzkazun; 2/5: ola ibillita
ez da konpontzen; 2/8: mantentzeko ainbat ezitia. Ga-
ñera puntuak era ontaz: 1,2,5,6,3,4,7,8.

Azkoitiko Demetrio Alberdi-k ("Traki") lenengoa
bakarrik eman zidan:

Gaurko onetan esan biatut - diran eztiran guziyak,
kantu lanian laguntzen badit - neri Jainkuan graziyak;
nere moduan esango dute - aditzen dauden guziyak,
mantentzeko aña ez dirala gaur - argiñen irabaziyak.

Azpeitiko Oanda baserriko Jose Aguirre bertsola-
riak bigarrena bakarrik kantatu zidan:

Goyerritikan etorri zaigu - ari gaiztoko trastia,
ni bezela're aundiya ein dezu - argin guztiyak sartzia,
ez al dakizu nola dauzkazun - aurrak eta emaztia?
zure errotako laka pizarrak - ardotako aña ezitia.

Beste egun batean Oyartzunen omen ziran, bearbada len aitatutako euskal festetan; eta arratsaldeko bertso-sayoari asiera emateko bertso auek kantatu omen zituzten Pello Errotak ta Txirritak:

Pello Errota:

Orain joan zaizkidak
eguerdiko azak,
noski geyagok ere
bazeukiek trazak,
ikusi dizkiegu
Oyartzungo plazak,
Txirrita, gusto badek
ik ere kanta zak.

Txirrita:

Janez eta edanez
ase naizenian,
larruak jarri zaizkit
iya etenian,
pulsuak ere ez daukat
nik ere lenian,
parte eman berriz ere
nai dezutenian. (6)

(6) X. Zapirain, Bordaxar, Errenteri, edo Juan Zabaleta zanaren alarguna, Errenteri.

Bañan Txirritaren bertso au bera beste gertaera batez inguratua ere jaso izan det:

Beste askotan bezela, egun artan ere Txirrita "patrikako gaitzarekin" zebillen, alegia xoxik gabe.

Sagardotegira sartu ta an lagun batzuek topatu zituen. Lagunak esan zioten:

—Kaixo, Txirrita,...

—Kaixo...

Asi ziran izketan, eta andik puska batera lagunak diote:

—Tira ba, orain merienda zagon, merienda zagon,...

Ta meriendatutakoan, danen artean pagatu bear zanean, bertso au bota zuen Txirritak:

Jan eta edan bapo
egin dedanian,
tripan larrua jarri
zait iya etenian,
ni gustora aritzen naiz
alako lanian,
berriz ere abixatu
nai dezutenian. (7)

(7) Jose Ramon Erausquin, Gazteluene, Alza, Txirritaren illoba.

* * *

Bein Txirritak bertso au bota omen zion
Pellori:

Nere iritzian berdiñak dira
arrobiya ta kantera,
gutxi kostata ez naiz etorri
orain nagan plantera,
erreparuan jarri ezker
burutik eta ankera,
Pello Errota, ematen dizut
gizatxarraren tankera. (8)

* * *

Beste bertso au ez nuen kontuan artu zeñi
bota zion Txirritak. Seguru asko Pello Erro-
tari:

* * *

Zer dirala uste dek
ardoaren salsak?
bart nola ibilli aizen
akordatzen al zak?
komunera joan da
galdu zaizkik galtzak,
ezkontzeko egindako
oyalezko beltzak. (9)

(8) Ez nuen kontuan artu zeñi jaso nion

(9) Mikaela EliceGUI, Asteasu, Pello Errotaren
alaba.

Baleriano Mokoroa-ren gogoanean (J. M. M.):

Jakin gabiak dituk - ardoaren saltsak,
bart komunian, Pello, - zerbait galdu zak.
Neskamiak billatu - dizkik ire galtzak,
ezkondu intzaneke - oialezko beltzak.

* * *

Pello Errota Ameriketara, Cuba-ra, ibilli zala gauza jakina da. Andik etorri ta bertso au bota zion Txirritak:

Lasaitasun gogorra
sartu da Konportan, (10)
ondo biziko dira
Astiasu ortan,
lenago mixeriya
izana frankotan,
asko ekarri bearko
zuen tabakotan,
len besteri kenduak
ordaindutzekotan. (11)

* * *

Beste egun batean Txirrita ta Pello alkarri botiak:

Txirritak: Iruritzen zait esposatzeko (12)
daukatela sasoi,
nik ere mugitzia
ez al det arrazoi?
ez det famelirako
askok aña puzoi,
alabak badauzkazu
artu nazazu sui.

(10) Konporta da Pelloren etxea ta errota.

(11) Migel Zuaznabar, Sasueta-aundi, Lasarte.

(12) Txirritak etzuen inola ere orren puntu luzea botako, banan ala eman ziguten ta ala jarri degu.

Pellok: Zu sui eramatia
nere kalterako,
oi pensatu bear zendun
nei esaterako,
atarramentu onik
eztiu aterako;
bi alper txarrak dituk
etxe baterako. (13)

* * *

Txirritak, Pello Errotaren emaztea il zanean, Pello Errotari botia:

Pello, zertako zaude
triste eta umil?
zure andria bizi zan
ez baldin balitz il,
emendik joana ba-da
zenbat persona abil,
gure amonakin zeruan
pasiatzen dabil. (14)

(13) Migel Zuaznabar, Sasueta-aundi, Lasarte.
Juan Bautista Gesalaga zana, "Zaldubi",

Zarauz:

Txirritak beste bati omen zion:

—Suitzat eraman nauk ire etxera...

Ta beste orrek onela erantzun zion:

Nik au suitzat artzea - nere kalterako,
pensatu bear zendun - ori esaterako,
aterramentu onik - ez degu aterako;
bi alper, txarrak dira - etxe baterako.

(14) Jose Oyarbide, Latxe, Ernani.

TXIRRITA TA GAZTELU LOYOLAN

Azpeitiko Loyolan bertsolariak izaten ziran urtero garai batean San Isidrotan. Jesuiten etxeko leyo bana artu ta andik aritzen ziran bertsoetan.

Urte batean onela aritu ziran Txirrita ta Gaztelu.

1/ *Gazteluk*: Kabida ona dago
gure almazenetan,
Jaungoikoak graziya
eman digu ortan,
gizon azkarrak dira
estudiyoetan,
gure kolejiyuak
sagardo-tokietan.

2/ *Txirritak*: Laguntza izan banu
abogautzarako,
izketan ez ninduen
iñork arrapako,
zenbat gizon-gai atzera
pobria dalako,
ondo bizi nai ta ezin,
bada lana pranko.

3/ *Gazteluk*: Gogorik bai al dezu
zuk Loyolarako?
etxera jua baño len
ez al deu probako?
premiya badegu ta
konfesatutzeko,
biok gerako al gera
bost bat eguneko? (1)

4/ *Txirritak*: Etxera jua biet
kasikan penetan,
gauza ori egin biar
genduke benetan,
edadia baukagu
formaldutzekotan,
ni geldiko nitzake
morroi artzekotan.

(1) Alegia, ejerzizioak egitera.

5/ *Gazteluk*: Mirabe nai zenduke
etorri bakarrik,
zertan nekatzen zera
izketan alperrik?
etzayozu eragin
jendiai parrarik,
emen ez dute artzen iru
ankako morroirik. (2)

6/ *Txirritak*: Iru anka makalak
gorputza sendua,
etxe ontan komeni da
burua sanua,
zuk esan dezun ori
ez da segurua,
artuko nauten edo ez
jakitera nua.

Au esan ta barrura sartu zan trago edate-
ra, jende guzia parre-algaraz ari zan bitar-
tean.

Guk uste, Gaztelu etzan geldituko Txirrita-
ren atzetik joan gabe.

(2) Zartutakoan makuluarekin ibiltzen zan Txirrita.

(Antonio Zubizarreta, Azkoitia. Berak aditu omen zituen bertso auk.)

Sei bertso auk bertso-paper batean ere arkitu ditut. Paperaren goiko aldean Otaño-ren "Lagundurikan denoi" bertsoak daude; bekoan bertso auk. Paperak ez du moldiztegiaren izenikan, ta nik ere ez

nuen apuntatu zeñi artu nion. Paperean bertsoak lekuz aldatuta daude modu ontara: 3,4,5,6,1,2.

Ta aldaketa auek daude: 3/7: geldituko al gera; 4/4: genduke sarritan; 4/5,6: gizon abillak dira - estudiyetan; 5/ Txirrita, etzazu jardun izketan alperrik / jentiarri etzayozu eragin parrarik / mirabenaiz zenduke etorri bakarrik. 6/1: Iru anka motelak; 6/3: emen komeni dana.

GAZTELU TA TXIRRITA-REN TRAJEA

Gazteluk: Txirritak entzungo'itu
gaur egundokoak,
berak e emango dizkit
arrazoi bapoak,
erropa zarrak dauzka
zikìndutakoak,
atarramentu onik ez
persona pardoak.

Txirritak: Etxean bazedukat
traje bat berria,
kolgaduratik bera
zintzilik jarria,
txaleku lasaya ta
gerriko gorria,
ire ederren billa
ez nauk etorria.

Gazteluk: Adieraziko det
onen jatorriya,
Txirrita au daukagu
dotore jarriya,
orain ein du modako
traje bat berriya,
len zuen onagatik
bazeukan premiya.

Txirritak: Etxean bazeduzkat
erropa bikaiñak,
auek e kosta gabe
ez ditut egiñak
bazekiat zer diran
ire jardun-miñak,
lanak ematen dizkik
sufritu eziñak.

Gazteluk: Bere buruarentzat
olako grandeza,
beartsua danikan
aditu nai eza,
etxean eztauka noski
traje aldrebesa,
baña ezta egongo
billatzen erreza. (4)

(4) Basarrik: "La Voz de España", 6-3-1947.

Lino Calonge zanak (Bentaberri, Donosti) beste era ontan kantatu zidan: 1/7: beñere gauz onik ez - persona flojuak; 2/5: txaleku moria ta; 3'garrena

etzidan kantatu, onen tokian bosgarrena sartu zuen; 4/3...: ura ere etziok - kosta gabe egiña / ezagutuzen diat - ire jardun-miña / eskaxa aizelako - sufritu eziña; 5/1: Gizonak izatia; 5/5: etxian ez omen du.

Zarauzko Juan Bautista Gesalaga zanak lenengoa ta bigarrena bakarrik kantatu zizkidan aldaketa auekin: 1/1: Txirritai esan biaizkot - izugarrizkoak; 1/5: erropa zarrak dauzkazu - ajatutakoak; 2/5: galtza zabalak eta.

Tomas Iturzaeta, Gorostieta, Azpeitia, (Iturzaeta bertsolariaren semea): 1/3: beronek botako'itu; 2/5: galtza lasayak eta - txaleku aundiya / ayek estututzeko - gerriko gorriya / zure ederren billa - ez nauk etorriya; 3'garrena etzidan kantatu ta onen lekuan bostgarrena sartu zun onek ere; 4/1: badaduzkat; 4/4: ez dira egiñak; 4/5: badakit zergatik diran - zure jardun-miñak; 5/1: Ikusiko litzake; 5/3: bere burua-rentzat - ez dauka bajeza; 5/5: etxian ez omen dauka; 5/7: baña billatzen ez da - egongo erreza.

TXIRRITA TA GAZTELU USURBILLEN

1930 urtean, kantu-lanean ari ziran Txirrita ta Gaztelu Usurbillen. Biak mutilzarrak izaki ta askotan bezela ortaz ari ziran bertsoan, Txirrita Gazteluren arrebarekin ezkonduko zala ta aren etxera bizi izatera joango zirala, ta orrela. Emen aitatzen dan Jose, Gazteluren anaya zan, etxeko mayorazkua.

Txirritak alaxe bota zuen bertso bat:

Arronkoroso antzian
bizitzen zerade,
baño mudantzak ere
denboraz dirade,
neroni nausi eta
Jose nere alde,
laster in biarko dek
Gaztelutik alde. (5)

(5) Juan Jose Lizarreta, Aginaga, Usurbil.

TXIRRITA TA GAZTELU AZKOITIAN

Azkoitiko 1910 urteko euskal-festetan Alameda-ko balkoitik kantatu omen zituzten bertso auk.

Gazteluk: Tratu askotan saldu oi dira
zatarraguak obetzat,
gusto duena eskojitzia
libre biar du bakoitzak,
ikusi dedan ezkerokua
desio antza egin zat,
aurreko txanbra gorri dun ori
ona liteke neretzat.

Txirritak: Artuta baño dagata obe
Gaztelu bezelakua,
orrekin deskuidatzen bazera
erruki zaitut, gajua,
aruntz ta onuntz bueltaka or dabil
bete eziñik zakua,
damatxo orrekin esposatzeko
ori a zer nolakua.

Gazteluk: Inbiriyetan bizitze ori
preziso gauza tristia,
Txirritak galdu naiko lioke
Gazteluri ezkontzia,
pensatze'al dezu bi gezurrekin
ori engañatutzia?
nai al zenduke neri lagata
zeurekin esposatzia?

Bulla aundia zegoen ta orain kantatu ziran
batzuk etziran entzun.

Izan ere, garai artan etzegoen boza altxa-
tzeko tresnarik eta bertsolariak eztarri utsez
artu bear zioten gaña jendearen argurioari.

Gero Txirritak:

Buruko ille rubiya eta
begirazuna listia,
musu polita, arpegi fiña
gorputza ederra bestia,
txanbra ta mantal gorriarekin
korsia zerbait kostia,
apretak txurik, galtzeta beltzak,
au dek ordia neskia. (6)

(6) Antonio Zubizarreta, Azkoitia.

TXIRRITA TA TXINTXUA

“Txintxua” Errenteriakoa zan, Txirrita baserriaren auzoan kaxko-kaxkoan dagoen Tobar baserrikoa.

Izengoitia aitonagandik omen zuen. Lanean ari zirala, lagunak amarretakoa-edo artzera zi-joazenean, bere aiton ori lanean segi, ta orrela. Orregatik “Txintxua” jarri zioten.

Jai egun batean Txintxua eta Txirritak alkarri bota ziotena auxe da:

Txintxua: Amar t'endiyak dira
bastante berandu,
Meza nausiya ere
onezkero eman du,
ezta nik somatua,
jendiak esan du,
Txirrita ez omen da
mezetan izandu,
euskalduna dala're
sinistiak lan du.

Txirrita: Ire ofiziyua
beti sesiyuan,
edo lagunarentzat
or traiziyuan,
obrak azaltzen dira
konparaziyuan,
len kapitan intzana
kongregaziyuan
orain zertan sartu aiz
gure zoziyuan? (1)

(1) Jose Ramon Erauskin, Gazteluene, Alza, Txirritaren iloba. Osabari entzunda omen daki.

Patxi Labandibar, Larria, Oyarzun: 1/4: iya iya eman du; 1/5: ez det ikusi baña; 1/7: Txirrita gaur ez dala; 2/1,2: Mutil, ixilik ago - bago juiziyuan; 2/3,4: ire bizimodua - beti traiziyuan; 2/5,6: pranko aurreratutzen - ai aiz biziyan; 2/9: orain zertan sartu aiz.

Estanislao Urruzola, Tolosa: 1/1: Amaika t'erdi-kuak; 1/3: meza nausiya iya; 1/5: falta da; 1/7,8: Txirrita nola ez dan - mezetan izandu; 1/9: au euskalduna dala. 2/1,2: Motel, ago ixilik - bago juiziyuan; 2/3,4: ire ibilliak dituk - beti sesiyuan; 2/5,6: falta dira; 2/9: orain ementxe abil.

Tomas Iturzaeta, Gorostieta, Azpeitia: 1/4: iya iya eman du; 1/5,6: falta dira; 1/7: Txirrita ez dala gaur; 1/9: euskaldunen artian; 2/1: Zeñen errez sartzen dan - zenbat sesiyuan; 2/3,4: eu ere ez abil zuzen - eure leziyan; 2/5,6: falta dira; 2/7: leno kapitan intzan; 2/9: orain zertako abil.

Azpeitiko Oanda baserriko Jose Aguirre-k edo Errezilko Loidi-saletxe-k: 1/2: naikua berandu; 1/5: eliz-atarian gaur; 1/7: Txirrita nola ez dan; 1/9: euskalduna dala au.

Txintxua bere aitarekin zerbaitez aserretuta ibillia zan, ta egun batean onela kantatu zion Txirritak:

Pentsatzen ez nikan
izango zenikan
Europar da Amerikan
Asian da Afrikan,
ote da semerikan
bere aita jotzera
joanda danikan,
munduan ez dek
i besterikan. (2)

Bigarrena, berriz, oso desberdin:

Ez nitek bizi nai - ire opiziyuan,
gizartera etorrita - beti sesiyuan,
merituak jasua aiz - eliz funtziyuan,
lenago buru intzan - kongregaziyuan,
ta orain zertan sartu aiz - gure zoziyuan.

(2) Jose Ramon Erausquin, Gazteluene, Alza ta Juan Mari Lujambio, Saiburu, Errenteria, Txirritaren illobak.

TXIRRITA TA ARTZAI TXIKIYA

Ona berriz Txirrita ta Artzai Txikiyak bein
alkarri botatako bertsoak:

Txirrita:

Artzai Txikiyak eman biaizkit
lau bat arrazoi fuertiak,
ire ardiyak nere soruan
egin dituzten kaltiak,
punta berriyak moztu zizkatek,
eman zizkatek kortiak,
ire aziendak erretira itzik,
nik itxiko'izkit atiak.

Artzai Txikiya :

Joxe Manuel emango'izkiat
lau bat arrazoi klaruak,
ziertorikan ez dakit bañan
ala ematen dit goguak,
gauza au emen siniste ezkeroz
bearko ditek txoruak,
Artzai Txikiyak ardik bezela
Txirritak dizkik soruak. (1)

* * *

Artzai-Txikiya ta Txirrita beti alkarrekin ibiltzen ziran kantuan. Bati eztayetara-edo kantatzera joateko esaten bazioten, onek besteari otsegin ta alkarrekin joan. Orrela ibiltzen ziran.

Bein ordea Artzai-Txikiyari pregoi-apari batera otsegin zioten, bañan Txirritari ezer esan gabe beste batekin joan zan.

Urrena Txirrita deitu zuten eztayetara joateko, ta Artzai Txikiyari ezer esan gabe beste batekin joan zan.

Biaramonetan biak Santiago-mendiko Bostietan baserrira deituak izan ziran ta bertso auek bota zizkaten alkarri:

(1) Anizeto Calonge, Oriamendi, Ayete, Donosti.
Jose Maria Salaverria-k (Ayete, Donosti): 1/4: eiten dituzten; 1/5: iru lau aldiz eman zizkatek punta berriyai kortiak; 1/7: ik azindoeiek; 2/1: emango'izkizut; 2/5: sinistekotan; 2/6: bearco dute; 2/8: ditu Txirritak soruak. Gañera puntuak beste era ontara jarriak: 1,2,5,6,3,4,7,8.

Artzai Txikiya:

Tripa-zakua bete biar du
gaztiak bere bolaran,
besteren bizkar ibillitzia
ai zeñen gauza ona dan,
neri kasorik egin gabetan
eztakit nolaz joana dan,
jornal ederrak etxeratu'izkik
bart arratseko jorbaran.

Ain zuzen ere musean aritu ta duro bat
galdua omen zan Txirrita. Orregatik "jornal
ederrak" esaten dio.

Ta Txirritak:

Olo erria sobra mayian,
ai ua ardozko asia,
orrelakoa izaten oi da
nobiyuaren klasia,
ez nuen uste Artzai Txikiyak
ortan punturik artzia,
aizak, aurriak erakusten dik
nola dantzatu atzia.

(2) "Ermaña", Santiago-mendi, Astigarraga.
Pablo Zubiarrain-ek, Ernani, beste orrela jaso
nion:

Gaztiak beti dibersiyuan - bakoitza bere bolaran,
neri kasorik ein gabetanik - ez dakit nola joana dan

besteren bizkar mantendutzia - ori zer gauza ona dan,
errenta ederrak etxeratu'ituk - bart arratseko jorna-
[dan.

Ori zer gauza ona litzaken - alkar estimatutzia,
Artzai Txikiyak ez niken uste - ortaz punturik artzia,
ollo erria nai'zik eta - ura ardozko asia,
gauza guzitik izan genduan - nobiyuaren klasia,
aizak, aurriak erakusten dik - nola dantzatu atzia.

Ez nuen kontuan artu zefi jaso nion beste era
au: $1/2$: bakoitzak bere bolaran; $1/7$: errenta aundia
egin al zizun; $2/1$: Olo erria naikua eta; $2/3$: gañera
berriz naikua bazan - nobiyazko klasia; $2/7$: aurriak
emen erakusten du.

TXIRRITA TA SAIBURU

FRANTZITIK ETORRI ZANIAN

Txirrita ta Saiburu lengusuak ziran; aitag anayak. Onela kantatu zioten bein batean alkarri:

Saiburu: Beraz Frantziyan izandu zera
Españitarrak utzita,
ostera bueltan etorri zera
an ere ezin etsita,
nere biotzak poza artzen du
zu emen ikusita,
markes moduan etorri zera
bota oriyak jantzita.

Txirrita: Bota-kontu ori nola
esan dizut klaruan,
aiskide batek urrikalduta
eman zizkiran lenguan,
trajia ere mudatutzia
txapela zarra buruan,
Rotxildarrekin esposatzeko
ai zer markesa nagan. (1)

(1) "Txirrita-ren Testamentua, Imp. Macazaga, Rentería". (Gerra ondoren argitaratua dago au, ez da au 1930 urtekoa.) Bigarren bertsoak puntu batzuk neurritz motx ditu. Seguru asko alaxe bearko du: 1,2: Bota kontua ori nola dan - esango dizut klaruan.

Ez nuen kontuan artu zeñi artu nion beste era au: 1/1: Prantzi aldian izandu zera; 1/3: berriz etorriko etziñala're egondu gera etsita. 2/1: Bota orien pasadizua; 2/3: amigo batek; 2/5: trajia pranko mudatua ta.

Tolosako Estanislao Urruzolá-ren eskuz idatzitako bertso sortan beste onelaxe dago bertso au:

Zapata oyen pasadizua - esplikatzeo kasuan,
lagun batek errukituta - eman zizkidan lenguan,
trajia ere ajatu zaigu, - txapela zarra buruan,
ni bezelaxe beste asko're - ikusten ditut munduan,
Rotxildarrakin esposatzeko - ai zer markesa nagan.

TXIRRITA TA SATURNINO ERAUSQUIN

Gau batean bost bertsolari omen zeuden Saiburu baserrian: Telleri-Txiki, Jose Lujambio bertako nagusia, Saturnino Erausquin Txirritaren arrebaren koñadua ta Gazteluene-n bere jayotetxean bizi zana, Txirrita ta beste bat, Juan Zabaleta edo.

Len ere esan deguna, Saiburutarrak Txirritaren lengusu propioak ziran; aitak anak.

Txirrita umorean omen zegoen gau artan orratik. Ez omen zan ixiltzen.

Gaua aurrera zijoan. Illun-illun zegoen. Alako batean Saturninok Txirritari esan zion bera beintzat etxera zijoala, ta ia arrebari zer esan bear zion.

Onela erantzun zion Txirritak :

Illargirikan ez dago eta
kanpoa oso itzala,
eskerrik asko, nere laguna
ona eta serbitzala,
urte askoan gure Jainkoak
olaxen arki zaitzala,
arrebak galde eiten badizu
lenago iñoiz bezela,
esan zayozu izebarekin
morroi gelditu naizela. (1)

(1) Juan Maria Lujambio, Errenteri, Txirritaren
iloba txikia, Saibururen semea.

TXIRRITA-BASERRIAN LAU BERTSOLARI

Txirrita-baserrian merienda zutela ta ara joan ziran emen aitatzen diran betrsolariak. Mayera arrimatu, egon-da-egon da etzuten ezer ekartzen. Pentsatu zuten Txirritaren asmakizunen bat izango zala ta orduan:

Jose Kruz Olloki-k:

Sartu gera Txirritara,
mokado bana jatera,
jakiyan partez platera,
ez gera gaizki atera.

Orduan Txirritak eskail-burutik:

Aizu, Jose Kruz Olloki,
itzegin zazu poliki,
zuentzat ainbeste jaki
ekarriko dute aurki.

Tellei Txiki-k:

Txirrita zegon gordia,
iñork etzekin ordia,
merienda-zai jendia,
kontu oriyek zer dia?

Pello Zabaleta-k:

Ez gera asi ausardiyan,
gu zai gaude aspaldiyan,
Txirrita berriz tranpiyan,
kazuelaren guardiyan. (1)

(1) Pello Zabaleta, Errenderi.

TXIRRITA TA PELLO ZABALETA

TXURRERUAN KONTUAK

Txirrita ta Pello Zabaleta-k bertso auek kantatu zituzten bein batean puntutik puntura sagardotegian :

Pellok : Txirrita, jarri'igute
txurreri berriya,

Txirritak : bañan aditu al dek
oyen aberiya?

Pellok : besteren terrenuan
daukate jarriya,

Txirritak : mutur gozuarekin
ziok nagusiya.

Txirritak : Pello, zer derizkiyok
txurreruagatik?

Pellok : kiebra jotzen baute're
bate etzait inportik,

Txirritak : ezpaditu bialtzen
nagusiyak ortik,

Pellok : oyek beintzat txabola
jarri dute txutik.

Pellok : Zer egin bear dute
gure txurreruak?

Txirritak : nai badituzte saldu
beren katxarruak,

Pellok : bajatuko zaizkate
oyei estaduak,

Txirritak : len ere ezтик gizendu
nik emandakuak.

Txirritak : Txurreru oik badute
milla martingala,

Pellok : edozein bazterretan
jartze'ute txabola,

Txirritak : jan da lo egiteko
an dute kayola,

Pellok : bazter guzitatikan
kia dariyola.

- Pellok* : Orain utzi ditzagun
txurreru kontuak,
Txirritak : guk aitortu ditugu
oyen pekatuak,
Pellok : iges egin diyote
etxetik katuak,
Txirritak : txurruak arrapatzen
ikasitakuak. (1)

(1) Pello Zabaleta bera, Errenderi.

BALDIN EZKONTZEN BAZERA

Oraingo bertso auen gertaera ez nuen jaso. Lenengo bertsoa Txirritarena dala eta bigarrena bear-bada beste batena izango dala, ori bakarrik apuntatu nuen. Bigarrenaren erdia bakarrik esan zidaten.

Baldin ezkontzen bazera
rubia orrekin,
errezatuko diot
borondatiakin,
suerte izateko
famiarekin,
eta diru piska bat
osasunarekin.

... ..
... ..
... ..
... ..
bañan alaxen ere
ajola etzian,
musu ematen niyon
eldu bakoitzian. (1)

(1) Patxi Labandibar, Larria, Oyartzun.

TXIRRITA TA PRANTZES-TXIKIA

Prantzes-Txikia ere oso bertsolari ona omen zan. Bein batean bertsoan ari ziran Txirrita ta Prantzesa. Bañan Txirrita geitxo erana oñen zan, ta Prantzes-Txikia berriz tente oso. Ta Prantzes-Txikia gallen.

Biaramonean, Prantzes-Txikia bere andre-gai Petrakin zegoela ikusi zuen Txirritak, ta bat-batean bertso au bota zion :

Bartarratsian izandu nuen
kantatutzeko pereza,
beragatikan artuko zidan
eskaxaguak grandeza,
zenbaitek aña modu baneuka
egingo nuke trabesa,
Zinkunegiko neska Petrakin
ezetz ezkondu Prantzesa. (1)

(1) Mariano Erausquin, Andoain.

* * *

Beste egun batean, bertsoan ari zirala, azkeneko puntua onela zuen bertsoa bota zion Prantzes-Txikiak Txirritari:

azkenerako il biarko du
hospital zarren batian.

Ta Txirritak ordaña :

Ik ezkonduta izaten ba'ituk
bi edo iru landare,
egon biarko ditek ariyek
beti naikua jan gabe,
orain ez dakit zerengatikan
deken oinbeste bondade,
i diña gizon izango nak ni
hospitalera jua da're. (2)

* * *

Beste egun batean, Oyartzunen, kantu-lanean ari zirala, itzetan berotu egin ziran Txirrita ta Prantzes-Txikia. Ordu erdian jardun ta ezin zuten alkar menderatu ta iñork etzuen amor ematen.

(2) Juan Maria Lujambio, Saiburu, Errenteri, Txirritaren iloba txikia.

Txirrita bertsolari bikaña zan, bañan bazuen zera bat: ezin sufritu bera bañon geyagokorik.

Bertso bat onela bota zion:

Zere denboran izandu zera
tunantia ta litxarra,
infernuetara joan bearra
ori daukazu lan txarra,
lendabiziko erreko zaizka
illia eta bizarra,
burruntziyaren puntan bueltaka
sobratzen zayon pizarra.

Bañan Prantzes-Txikiak onela erantzun zion:

Jende guziya nazkatu dezu
zere izketa zikiñez,
kulpik ez duen aingeru ona
trapu gaiztotzat egiñez,
bikariyotzat nai zenduke ta
sakristautzako jakiñ ez,
zer nola meza emango dezu
eztakizu-ta latiñez? (3)

(3) Gregorio Santa Cruz, Akola, Latzen, Ernani. An bertan omen zegoen bertso auk kantatu ziranean. Orregatik jarri ditugu onek kantatu zituen bezela.

Juan Maria Lujambio, Saiburu, Errenteri, Txirritaren illoba: lenengoa bakarrik ta onela:

Alperra eta enbustera - gezurtia ta litxarra,
ik infernua erre bear dek, - ori dadukak lan txarra,
lendabiziko illia eta - urrena berriz bizarra,
burruntziaren puntan bueltaka - eskapatzen dan pizarra.

Jose Ramon Erausquin, Gazteluene, Alza, Txirritaren illoba: onek ere lenengoa bakarrik eta era ontan:

Frantzes koxkor au azaldu zaigu - bastante gizon
litxarra,
inpernuetan sartu bearra - daduka komeri txarra,
lendabiziko erreko zaizka - illiak eta bizarra,
burruntziaren puntan bueltaka - sobratutzen dan pizarra.

TXIRRITA ETA JOSE BERNARDO

Otaño-tarrak "Baria" edo "Baretarrak" zuten izengoitia. Egun batean bertso au bota zion Txirritak Joxe Bernardori:

Ni etxera sui eramateko
baldu ba'ituzu idiak,
ortarako utzi bearko'ituzu
etxeko eskubidiak,
ta soroetan zabalduko'itut
zimaurrak eta kariak,
muturra atzian euki bearko'itek
an ibiltze'iran bariak. (1)

(1) Ez dakit zeñi jaso nion orrela.

Pablo Zubiarrain ("Ernani-Txikia"), Ernani:

Ni Mariakin esposatzeko - al daukazkizu idiak?
joaten banaiz nik bearko ditut - etxeko eskubidiak,
baita zabaldu ere egingo'itut - zimaurrak eta kariak
muturra atzian euki biaitek - ni naizen tokin bariak.

Juan Bautista Guesalaga ("Zaldubi") zana, Zaraus: 1: Zere alaba sartu azteko - artu... 3: eman bear dituzu; 5: terrenu oiri emango'izkagu; 7: adarrak atzean; 8: baztar abetan bariak.

BI BERTSOLARIEN JUEZA

Naparroako erri txiki batean bi baserritar omen zebiltzan jayero tabernara joan, bertsoak kantatu eta biak bertsoetan alkarri onela esanaz:

—Ni nauk bertsolariya.

Eta besteak:

—I bertsolariya? Ni bai, banauk bertsolariya, ez i.

Eta alkateak pentsatu du erriko festetan Txirrita eraman eta onek juzkatu dezala onena nor dan.

Jardun dira bi bertsolari oyek ta azkenear Txirritak pakeagatik biak berdin juzkatzen ditu ta nork bere dirua jasotzeko.

Bañan txarrena kejatzen da, ez duela ondo egin, batek gelditu bear duela gallen.

Orduan Txirritak:

Baserritar bi etorri zaizkit
asnaska erdi ituan,
etxe oneko semiak ziran
ezagututzen nituan,
neronj juez ipiñi eta
ekin zioten pleituan,
bietan txarrena ere
ez da kontentu kituan,
nik ez dakit ba oyen bertsuak
nola ebakiko dituan. (1)

(1) Era au osoena da ta argatik jarri degu batean neurritz motx xamar badago ere. Bañan ez nuen kontuan artu zeñi artu nion.

Jose María Salaverría, Ayete, Donosti:

Bi baserritar etorri dira - asnaska iya ituan,
etxe oneko semiak dira - len e ezautzen nituan,
eskaxena're ez da konforme - onenarekin kituan,
ez dakit oyen bertsuak nola - juzkatu biar dituan.

Pello Zabaleta, Errenteri:

Bi baserritar etorri zaizkit - asnaska iya ituan,
etxe oneko semiak dira - len ezagutzen nituan,
txarrena ere ez da kontentu - igualian kituan,
ez dakit oyen bertsuak nola - juzkatu bear dituan.

Gertaeraren kontraera irurak emandako berriekin osatu det.

TXIRRITA TA TELLERI-TXIKI

Errenterian Madalenetan Txirrita ta Telleri-Txiki-k botatakoak:

Txirrita:

Santa Maria Madalena zan
emakume bat txit fiña,
ermita txiki batian dago
santa onen imajiña,
pekatariya izan zan baño
penitentziyak egiña,
obe genduke ura bezela
gomertituko bagiña.

Telleri-Txiki:

Ai Jesukristo nola zeguen
gurutze bati josita,
gure munduko pekatu danak
gorputzari iratxita,
Santa Maria Madalen orrek
Jesus ala ikusita,
bide zuzenak artu zituen
okerrekuak utzita. (1)

(1) Pello Zabaleta, Errenteria.

P U N T U A N

Pello: Txirrita, ezkontzeko
xoxak bear dia,

Txirrita: ni sayatzen naiz bañan
ezin det ordia,
interesa ez bada
gaztetan gordia,
zartzian joan biar
miserikordia. (1)

(1) Sebastian Salaverria, Ayete, Donosti.

* * *

Obispo dirudila
dago balkoyian,

Txirrita: zu berriz bikariyo
lonbratu nayian,
enpeñatu biar badu
batek garayian,
sekula bada eta
nago sasoyian. (2)

(2) Lino Calonge, Bentaberri, Donosti.

Pedro Almandoz'ek (Goyatz-erribera, Martutene, Donosti) beste era ontan: 2: zaude; ta gero:

-
zer nai gauza esan libre - modu lasayian,
egundaño bada ta - nago sasoyian.

Beste batek (ez dakit zein) beste era ontan: Txirrita komunera joan da atera zanean bertan puntua jarri:

Burua azalduta - praillian antzian,

zu berriz bikariyo - lonbratu nayian,
nik jango baldin banu - alako mayian,

... ..

Azkeneko puntuaz etzan oroitzen.

* * *

Txirrita Zaldibarrera automobillean zijoala
Elgoibarko aldapan galdetzen diote:

Txirrita, zer zabilta
nua galdetzera,

Txirrita: beriala emango diot
nik aditutzera,
ezkerreko ankaz nago
erreuma antzera,
Zaldibarrera nua
bañua artzera. (3)

* * *

Zapiraiñek asi ta Txirritak bukatutakua:

Nai nuke baneukake
zuk dezun ainbat bixt,

guk badegu txakur bat
deitzen zayona Lixt,
atiaren gañetik
iju eitian pixt,
azpiko txulotikan
azkar sartzen da txixt. (4)

(3) Inazio Zubizarreta, Errementeri, Loyola, Azpeitia.

(4) "Txirrita-ren Testamentua", Imp. Macazaga, Rentería, 1930.

Galdeera bat:

¿Txirrita, ezkontzeko
ez al dek iderik?

Andregayarengana
ez dakit biderik,
ez det nererik beyik
ain gutxi iririk,
alaba agindu dit
amona Piriri-k,
baña ez dit sartuko
alako ziririk. (5)

(5) "Txirrita-ren Testamentua, Imp. Macazaga, Rentería, 1930".

Pello Zabaleta, Rentería: Onek zion Olegario bertsolariak puntua jarri ziola.

Lino Calonge-k (Bentaberri, Donosti) esan zidan amona Piriri Ernani-ko garai artako atso bat zala, ta onek Txirritari esan ziola:

—Aizak, emango diat alaba.

Ta Txirritak bertsoa botiaz erantzun ziola:

Andregayarena - ez dakit biderik,
beñ ere ez det izandu - ezkontzeko iderik,
ez det nererik beyik, - ain gutxi idirik,
alaba agindu dit - amona Piririk,
ez dit neri sartuko - alako ziririk.

LAU BERTSOLARI ANDOAINĒ-EN

Bein batean bertsotan ari omen ziran Andoain-en: Regino ta Pello Errota, biak ezkonduak, ta Gaztelu ta Txirrita, biak mutilzarrak. Ezkonduak mutilzarrai eta mutilzarrak ezkonduai sekulakoak esan omen zizkaten egun artan. Pello Errotari eman zioten lenengo saria.

Saria eman da gero, alkateak esan zuen Gazteluk Reginori bertsoa bota bear ziola, Reginok Gazteluri erantzun ta kito; urrena Txirritak Pellori, Pellok Txirritari erantzun ta kito. Orrela bukatu bear zala festa.

Esan bearrik ez dago ezkonduak obeto zuedela orrela. Azkeneko bertsoak ez baitu ordainaren bildurrik. Onelaxe kantatu zuten:

Gazteluk :

Urte batzuk deskuido
diralako joanak,
neri burla egiten
ari zaizkit, jaunak,
mutil zarrak dauzkagu
proporziyo onak,
akaso erregiñakin
esposatuko nak.

Garai artan Maria Cristina erregiña alar
gun zegoen.

Reginok :

Beraz emaztetzako
nai dezu erregiña,
ez dala izango nago
zuretzat egiña,
ola iruritzen zait
nik ez dakit baiña,
aren neskamia're
bada zure diña.

Esan bezela, urrena zan Txirrita ta Pello-
ren txanda.

Txirritak:

Pello ipiñi zaigu
guztizko graduan,
nai duenak ikusi
orra nun dagan,
ni umil ibiltzen naiz
orren inguruan,
jeneral baten antza
badauka buruan.

Pello buru-solla zan.
Pello Errotak:

Txirrita, burla egiten
ari zera neri,
illargi aundi xamarra
dalako ageri,
orrela soiltzen bada
zure aundi ori,
argi egingo diyo
mundu guztiyari. (1)

(1) "Ermaña", Santiago-mendi, Astigarraga.

Beste era au ez daki zefi artu nion: 1/3: emen
burla egiten; 2/3: pentsatzen det ez dala.

Gaztelu ta Rejino-ren bertsoak, Ernani-ko Pablo Zubiarrain-ek, Txirritak eta Joxe Bernardok alkarri botiak bezela kantatu zizkidan, eta beste era ontara:

Txirritak:

Madriden daukat nik andregaya
ondo leyala ta fiña,
Maria Cristina deitzen zayona
eta bera erregiña,
erretrotua baldu ziran,
badirudi Ama Birjiña,
neroni ere iruritzen zait,
bai, naizela arren diña.

Jose Bernardok:

Agidanian zere esposa
nai zenduke erregiña,
zuk diyozunez izango da ura
ondo leyala ta fiña,
iruritzen zait ez dala izango
ura zuretzat egiña,
arek dadukan neskamia're
bada zuretzako diña. (2)

(2) Pablo Zubiarrain - Ernani.

Txirrita ta Pello Errotaren bertsoak beste onela ere jaso izan det: Txirrita goyen omen zegoen ta Pello bean.

Txirrita:

Pelloc barkatu dio
mundu guztiyari,
nundik etorri zayo
lasaitasun ori?
zartuagatik dago
potolo ta lori,
txapela eraztian
apaiza diruri. (3)

Ta Pelloc erantzuna:

Burla egiten al diok
aitona zarrari,
lotan dagoelako
Pello Errotari?
nei bezela soiltzen bazaik
buru aundi ori,
argi egingo zio
mundu guztiyari. (4)

(3) Pedro Almandoz, Goyatz-erribera, Martutene, Donosti.

(4) Mikela Elicegui, Asteasu, Pello Errotaren alaba.

Pedro Almandoz-ek zion bertso auek Astigarra-
gako plazan botiak zirala. Donostiko Bentaberriko
Lino Calonge-k berriz Donostiko teatro batean bo-
tiak zirala.

Lino Calonge onek alaxe kantatu zidan bertso au:

Burla ta desairia - badaukak ugari,
bañan inporta gutxi - Pello Errotari,
soildutzen asten bazaik - buru aundi ori,
argi egingo diyo - mundu guztiyari.

Zeñi jaso nion kontuan artu ez banuen ere, beste
modu ontara ere kantatu izan didate:

Txirrita, zertan ai zera - burla egiten neri?
illargi aundi xamarra - dalakoz ageri,
orla soildutzen bada - zure aundi ori,
argi egingo diyo - mundu guztiyari.

TXIRRITA TA ELIO

Garai artan ba omen zan Ereñozu aldean mutil zar bat, "Elio" esaten ziotena, kaskoan aizea besterik etzuen gizajo bat.

Jayetan tabernara joaten zan, ta zerbait edan ezkeru, derriorrean bertsoan asi bearra izaten zuen. Bañan izan ditezken bertsoarik aldrebeseñak botatzen zituen. Orra erakusbide bat:

Epele-torre-ko Jose Migel Ochotoreña, oso bertsolari polita zana ta artzai ibiltzen zana, Pardiola-ra etortzen zan andregaya bisitatzeru.

Jakin zuen Elio orrek nola zebillen eta egun batean bertso au bota zion:

Erromeriya txarrik
eztago munduan,
Oyartzundik asita
Epel-errekara,
Epel-errekatikan
Astigarraraño,
Astigarragatikan
Pardiolaraño,
zer arrayotan abil
sugur aundi ori?

Oi dan bezela, jendeak par-algara aundiak egiten zituen olakoak aditzean ta txalo asko jotzen zizkan bertso bakoitzari.

Orduan Elio ori arrotu egiten zan ta ixildu gabe aritzen zan bertsoak botatzen.

Egun batean Txirritak eta Eliok taberna batean alkar topo egitea gertatu zan.

Egun artan Txirritakin aritzeko egokiera zuela ta pozik asi zan bertsoan Elio.

Txirrita ordea aguro aspertu zan noski, ta ixiltzeagatik izugarriak bota zizkan.

Onela bota zion bertso bat:

Perrak baditu soñian bañan
mantxua degu birian,
basta polit bat jarri bear zayo
gaur orixen bizkarrian,
latoi orizko krabestu fiñak
ipiñirik muturrian,
aitona kojo begi bakar bat
trallan duela aurrian,
a zer saltuak Mayatza balitz
etxe-buruko larrian!

Bañan Eliok etziõn amor eman: bertso au bota zion Txirritari:

Txirrita tripa aundiya
birian korritua,
i're juten baldin baiz
izango dek lekua,
zer zirala uste uken
kastillanuen gonak?
aixa izurratze'izkiek
i bezelako tontuak.

Ain zuzen ere, Elio ori Castilla aldean ibi-
llia zan.

Txirritak orduan azkeneko puntuak onela
zituen bertsoa bota zion:

... ..
... ..
... ..
... ..
orren lengo lagunak
Santa Agedan daude,
urte bete baño len
joango dek au're.

(1) Gregorio Santa Cruz, Akola, Latze, Ernani.

ARNOATEKO SENDAGILLEA

Elgoibarren bada Arnoate deritzayon baserria. Erritik oso urruti dago, Bizkaya ta Gipuzkoako mugan.

Garai artan oso sonatua zan baserri ori, orduko "kurandero" edo sendagillerik onenetako bat angoa zalako. Euskalerra guzitik joaten zitzayon jendea. Aren ondorengoak dira Elgoibarko Arrillaga mediku famatuak.

Txirritak anka autsi zuen ta onengana etorri zan.

Sendagille ori egin bear ziranak egiteko abian zanean, onela esan omen zion Txirritak:

—Asi baño len bertso bat bota nai nuke.

—Bota zazu ba.

Ta, gutxi gora-bera, onelako bertsoa bota zuen:

Atzo Donostin nenguan eta
gaur Elgoibarrera ekarrita,
sillan ipiñi naute
bertan exerita,
gaur bañon gustorago egon dek
bost aldiz Txirrita.

Gabon zar egunarekin fería izaten da Elgoibarren ta, sendatu ta gero, urte batean, Txirrita ere an zan fería ikusten.

Ferian zebillela, alako batean Arnoate-ko sendagille ori plazara zetorrela ikusi zuen.

Orduan idi-apustuetako arri beltzaren gañera igo zan, ta besoak zabaldu ta ixiltzeko ojua egin zion jendeari.

Jendea, Txirrita gisa artan ikustean, elizan bezin ixilik gelditu zan.

Ta orduan Txirritak bertso au bota zuen:

Orain dator gizon bat
zorionekua,
izenez da Julian
Arnoate-kua,
amaika ezur autsi
konpondutakua,
nik ori dala uste det
munduko Jainkua.

* * *

Au kontatu diguna Bergara-ko baserri batean jayo ta orain Tolosan bizi dan Bizente Mugica da. Bera ere gaztetan bertsoetan pixka bat egiten zuena da.

Azkoitiko euskal festetan ganaduen sari-
keta zala ta, artean amalau bat urte besterik
etzuela ere, etxetik Azkoitiraño bialdu zuten
milla kilo bañon geyagoko zezen batekin.

Nola edo ala jakin zuen Txirritak mutiko
ura bertsoan pixka bat egiten zuela ta puntu
au jarri zion :

Amalau urte ez ta
mutilla bikaña...

Ta Mugica-k :

tamañua artze'idazu
nai dezun tamaña,
ikastia nai nuke
zuk dakizun aña,
lan zalla izango det
maixu ona zera baña. (1)

(1) Bizente Mugica, Tolosa.

ERRIZ ERRI (1)

Azpeitiko euskal festetan bota omen zuen bertso au Txirritak :

Asko alditan aitu izan det
txit ona dala berori,
naturala ta formala zana
antziñan nion igerri,
Gipuzkoako diputadua
Don Juan Lizarriturri,
festak etziran ondo egingo
jaun au ez balitz etorri. (2)

(1) Atal ontan, an da emen, zenbait erritan botatako bertsoak batu ditugu. Len ere azaldu diran erri-izen asko. Txirrita etzan oso nagi ibiltzen iñungo festetara joateko. Bearbada gaurko bertsolariak erri geyago korrituko dituzte. Izan ere, ortarako len ez bezelako erreztasunik dago. Bañan ala ere, gaurko zarrak alpertzat dauzkate oraingo bertsolariak, lengoen aldean lan gutxi egiten dutelako, au da: bai plazan ta bai tabernan gutxiago kantatzen dutelako. Onekin ez degu iñor mindu nai, ezta ere auzi berri-rik sortu. Adierazi nai izan degu alde batetik irabazi dana, bestetik galdu egin dala bearbada. Gerok ez dakigu orduko berri, bañan au da milla bat aldiz entzun deguna.

(2) Egibar baserriko aiton zana, Loyola, Azpeitia.

Urrengo bi bertso auek Astigarraga-ko plaza botiak dira. Ala entzun omen zion osabari Txirritaren illobak. Markes batek (Astigarrakoa beraz batere dudarik gabe) ekarri-arazi omen zuen bertso tara.

Astigarraga uri kutun bat
mendi baten baztarrian,
gustagarrizko ibai zabalak
dituelarik aurrian,
erdi erdian Fueruen plaza
Kontzejutikan urrian,
Santiagoren indartza ere
daukagu geren lurrian,
emen jendea bizi nai degu
lengo oitura zarrian.

Astigarraga zer dan juzgatzen
ez da danentzat erreza,
eztakienak ikasitzeko
atentzioa jar beza,
emen jipoyak artuak dira
moruak eta frantzesak,
orain jendeak argatik dauka
indarrarekin grandeza,
biba Ermo-ko don Kandido ta
bere anaya markesa. (3)

(3) Jose Ramon Erausquin, Gazteluene, Alza, Txirritaren illoba.

"Txirrita-ren Testamentua, 1930, Imp. Macazaga, Rentería".

Lino Calonge, Bentaberri, Donosti: 1/1: erri kutun bat; 1/4: daduzkalarik; 1/5: plaza zabala; 1/7: San-

* * *

Len ere esan dedanez, garai batean, urtero izaten ziran bertsolariak Azpeitiko Loyolan, San Isidrotan.

Pello Errota, Gaztelu, Txirrita... orduko bertsolaririk onenak izaten ziran.

Txirritak bertso au bota zuen urte batean :

Gazte denboran sartu izan banitz
pralletako nobiziyo,
gure gorputzak ez luke izango
daukan ainbeste biziyo,
elizatikan iges gabiltza
tunanteakin soziyo,
tripa zar onek asko bear dik
baldin ematen bazayo. (4)

* * *

Festetara deitutako batean bertso au bota zuen Txirritak :

tiagoren illarra eder. 2/1: zer dan esaten; 2/2: ez da askorentzat; 2/3: iñork jakin nai baldin badu; 2/7: orrengatikan daukagu orain.

(4) Inazio Zubizarreta, Errementeri, Loyola, Azpeitia.

Gabino Huici S. L. Goizueta: 1/ egin banintzan - prailea edo misiyo; 3: nere; 5: elizagandik aparte nabil; 8: asko ematen bazayo.

Arontzean Motrikun,
onuntzean Deban,
ai zer libertsioa
an pasatu dedan,
lan gutxi egin baño
ondo jan ta edan,
dirurik ez nun bañan
banuen nork eman. (5)

* * *

Errenteriko festak ziran. (Madalenetan, Uztaillaren 22-an, beraz). Bertsolariak, txistulariak, dultzaiñeroak eta alakoak, danak batera ari ziran bazkaltzen. Txirrita ere bai noski.

Alako batean bandua aditu zuten kalean. Erne jarri ta Leon XIII illa zala ta kendu egi ten zala arratsalde artako festa guzia. (1903-garren urteko Uztaillaren 20-an il zan Leon XIII).

Batzuek marmariaz asi omen ziran, zertako festa galdu bear zan.

Orduan Txirritak, jendea ixildu-azitzeagatik, balkoira irten ta bertso au bota zuen:

(5) Patxi Labandibar, Larria, Oyartzun.

Leon trece il zaigu
 gure aiton fiña,
 makiña bat mesede
 guri egiña,
 ark erakutsi digu
 zeruko dotriña,
 neronek sentitzen det
 artu duan miña,

 akabo dultzaiña
 ta zezen koziña,
 dantza
 (6).

* * *

Urte batean, San Isidrotan, Txirrita Azkoi-
 tiko Madariaga deritzayon ballaran zan. Meza
 nagusi aurrean tabernan zegoen salda artzen.
 Ontan organoa jotzen asi da, ta baita ere nes-
 kameak kontua danai egiten. Orduan bertso
 au bota zuen Txirritak:

Elizatik ojuka
 asi zaizku ontzak,
 ez ditut ikusten bañan
 aitzen ditut otsak,
 diruik ez dun gizonak
 artu biatun lotsak,
 xentimorik ez dauka
 Txirritaren poltsak.

(6) Pako "Balda" zana, Azkoitia. Bera dultzai-
 ñeroa izaki ta an bertan zan. Zoritxarrez ezin izan
 zuen bertsoa oso osorik bururatu.

Neskamea urreratu ta esan zion: —Txirrita, zuk ez dezu pagatu bearrik. Neri nagusiak zuri ez kentzeko esan dít.

Orduan inguruan ziranak esan zioten:

—Txirrita, amarretakoa debalde eman dizulako, neskameari berari kantatu bear zenion beste bat.

Ta Txirritak:

—Egingo degu orrenbeste ba.

Ta onela kantatu zuan:

Arrantxo ederra egin det
ementxen jarrita,
diru gabe nintzana
zeuden igarrita,
ezer kentzen ez baidazu
orla ekarrita,
pusk'ateko konbidaua
badezu Txirrita. (7)

(7) X. Arrieta, Arana baserria, Azkoitia.

SAN JUAN BEZPERAN

KOPLETAN

Beste tokietan Santa Ageda bezperan beze-
la, Ernani-aldean San Juan bezperan ibiltzen
dira etxez etxe kantari ta eskean. Txirrita
ere ibiltzen zan koplari.

Bikario ta alkatearen etxeetatik asten omen
ziran, gero kontzejalak, apaizak, medikua, be-
terinario,...

Danen berri ondo zekian bat Txirritaren
ondotik joaten zan, bakoitzari zer esan bear
zitzayon salatuaz.

Guk bildu fa emen jarri ditugunak, ez dira
danak urte berean botiak izango, bañan ondo
aditzera emango dute nola ibiltzen ziran urtero
gau artan kopla ta bertsoan.

Iru okiñ-morroï, aditzeagatik atean zeude-
lako:

Baratxuri ta Galdeano ta
Buztintxulo da bestia,
oik bezelako iru mutiko
erri guztian ezta.

Ia, mutillak, zintzoro asko
segi zazute lanian,
bestela ez dek atsein izango
Pello etortzen danian.

Zaragueta'renean, urte batean duro bat
eman zieten, urrengo urtean, berriz, bi peza,
ta urrengoan Txirritak onela kantatu zuan:

Aurten bi urte durua zan da
joan dan urtean bi peza,
deskuidatutzen ez baldin banaiz
aurten xentimorik ezta.

Adarraga-renean gizon lodi bat bizi zan ta
balkoira azaldu zalako, koplau bota zion
Txirritak:

Gure bertsoak aitzeagatik
etorri al da berori?
balkoya ximple egon bear du ta
kontu beraño erori.

Gaberdian serenoak ixiltzeko esatean:

Kapa-petikan atera digu
urka añako ezpata,
errespetua jarri nai luke,
iru arrua ez da ta. (1)

Urte batean, 67 urteko gizon bat ezkondua omen zan 22 urteko neska batekin. Neska "Enporru" esaten ziotenaren alaba zan. Kopla au bota zion gizonari:

Zuk egindako tratuarekin
arritzen dago erriya,
traje zarrari erantsi diye
aurten "enporru" berriya. (2)

Ernaniko apaiz bati:

Aurten berorren sermoyarekin
konbertitu da jendia,
asto ostuta bizi ziranak
entregatuak badia.

(1) Lenengo lau kopla oyek ez dakit zeñi jaso nizkion; bostgarren au: Antonio Pagola, Ernani.

Lino Calonge zana, Bentaberri, Donosti:

Kapa-petikan atera digu - urka añako ezpata,
kuadrilla dana ikaratu du - iru arrua ez da ta.

(2) Lino Calonge zana, Bentaberri, Donosti.

Koplatzen ari zirala, neskatxa bat leyatilla-
tik begira zegoen; Txirritak somatu zuen ta
kopla au bota zion:

Ez du uste baña nik ikusten det
nola dagoan txut txutik,
kamis utsikan guri begira
leyatillaren txulutik.

—¡Ez ba, ez nago kamisa utsik! —esan
omen zuen neskatzak asarretuta. (3)

Don Migel Mendikute, garai artako Erna-
ni-ko bikario zanari, bere etxeko balkoyean,
plazan, bere ama ta anai apaizarekin zegoala:

Meza eman da sermoyak egin
ama zarraren onduan,
berorri bezin gizon formalik
bizi ote da munduan?

Erri guztiak maitatutzen du
egiñagatik zartzera,
biyar goizean berorregana
joan biet konfesatzera.

(3) Bi auk: Jose Ramon Erausquin, Gazteluene,
Alza, Txirritaren iloba.

Biyarko zertan utziko ditut,
esango dizkat bertatik,
ollar aundi bat ostu nuen bein
Astigarra-ko bentatik.

Bikariyua eta apaiza,
jesuita da bestia,
etxe batean iru olako
nun-nai billátzen eztia. (4)

Konfesio dana egin omen zion, barkazioa
eskatu ta guzti.

(4) Lau auek: Pablo Zubiarrain "Ernani-Txikia",
Ernani.

SAN JUAN BEZPERAN

BERTSOTAN

Urrengo zortzi bertso auek San Juan bezperan kantatu zizkan Txirritak Don Pako Sagastiberri jaunari. Don Pako jaun ori Ernani-ko beterinario zarra da, orain 85 urte dituen.

Ba omen zan entzun ta besterik gabe bertsoak buruz ikasten zituen baserritar bat. Oni jaso zizkan Don Benantzio Recalde Donostiko beterinario zanak, ta onek Don Pakori bialdu zizkan, ta Don Pakok guri eman dizkigu.

1918 urte inguruan kantatuak omen dira:

Beterinayo jaun onek dauka
Don Pako bere izena,
makiña bat bei, txekor ta idi
sendatzen duan gizona,
gutziz langille ona da eta
bere obretan zuzena,
jendea gustoz bizitutzeko
emen bear genduena.

Osasun ona sasoyarekin
lanerako beti gazte.
estu ta larri ibilli asko
eragiñazten dizute,
inbusteriyan ai naizenikan,
Don Pako, etzazu uste,
emen ezikan geyotan ere
asko famatzen zaituzte.

Animaliyak gaixotutzian
Don Pako orreri deitu,
bisitarako leizken guztiyak
azkar sendatutzen ditu,
gizontxo bati lengo batian
neronek diot aditu:
illa piztutzen ez daki baño
gañerakoak baditu.

Goizueta-n ere gaxotutzian
bei, idi edo abere,
guztiya galdu baño lenago
beraren bear dirare,
joateko deya artu orduko
laister dijua ara're,
gizon au ezta beiñere izan
bere buruan kupire.

Amaika aldiz iyoa dago
azkar Arano mendira,
bizikletan da anka ariñakin
au bear zuten tokira,
au gaxotua zegoñ batian
erri artan zan kupira,
emakume ta jendia pranko
negar egiñak badira.

Itz ona pranko esanta nago
ta oso merezituak,
entzun ditzazu bada gustora
nik jarritako bertsuak,
aurrera ere segitu beti
orain arteko pausuak,
osasun ona urte askotan
eman deizula Jainkuak.

Propina artu ta ondorenean, despeiran, kantatuak:

Propinarekin etorri dira
Xixili eta Jexuxa,
oyek ez dute dirua ematen
zenbaitek aña eskusa,
nere sakela ez dago bada
len zegoen bezin utsa,
eskerrik asko, gaur urte bete
etorriko naiz onuntza.

Neskatxa oyek etorri dira
nagusiaren partetik,
agindu du ta eman dirua
deika daude ta atetik,
kontentu nua gaurko onetan
etxia onen aurretik,
urte askuan, gure Don Pako,
egon zaitia bizirik.

KUPIRA GABE

Atal ontan Txirritak zenbait gizonai "kupira gabe" botatako bertsoak jarriko ditugu.

Izan ere, arlote ta ajolakabea izateak badu beste alderdi on ori: ezeren kezkarik ez izatea bear dana edo nai dana esateko iñoren bildurrik gabe. Ezer ez duenak ez baitu ezer galtzeko bildurrik.

* * *

Txirrita Ernaniko sagardotegi batean zala, sartu da gizon luze bat, aberatsen etxeetan neskak sartzen aritzen zana.

Orduan Txirritak :

Ara Joxe Ramon
gizon prudentia,
eskolarik gabeko
estudiantia,
zartuagatik dago
oso dezentia,
Urumeako nesken
komerziantia. (1)

(1) Lino Calonge, Bentaberri, Donosti.

* * *

Ezkerra San Markos mendiaren atzeko aldeko baserritar bat omen zan.

Auntzarekin ari zala, ernegatu ta maldizioa bota omen zuen. Guardiak entzun ta bi duro multa jarri zioten. Orduan Ezkerrak guardiari gogor egin edo lotsagabekeriren bat esan. Orduan beste duro bat geyago.

Txirritak pasadizua jakin ta bota ziona:

Ezkerrak pagatu du
multa auntzarekin,
maldiziyua botata
kara beltzarekin,
iru duro kenduta
odolak irakin,
umill ibilli balitz
libre zan birekin,
lanik asko bazeukak
andriak irekin. (2)

* * *

Egun batean, gizon bat tabernan ari zan Jaungoikorik etzala ta etzala esaten.

Txirrita ere an zan. Ixil-ixilik zegoen ordea.

Bañan aren esanak aditzen aspertu zanean, bertso au bota zion:

(2) "Txirrita'ren Testamentua, 1930, Imp. Macazaga, Rentería".

Pasadizua: Jose Ramon Erausquin, Gazteluene, Alza, Txirritaren illoba.

Mundu guziaz agintzen digu
gure Jaungoiko bakarrak,
ark egin zitun zeru eta lur,
oroyak eta izarrak,
lur utsetikan gorputz ta anima,
kristauen mami-egurak,
entendimentu edo juiziyo
memoriya ta indarrak,
zuri zer pena ematen dizun
aren mende egon biarrak!

Ixildu omen zan aguro! (3)

* * *

Bertso au bere osabari aditu ta ikasi zion
Txirritaren iloba Jose Ramon Erausquin-ek.
Zartutakoan kantatzen omen zuen. Bañan ez
daki bere osabak botia dan ala ez.

Judasen lagun egiten dana
portero zar bat Bayona-n,
aren tranpiya ez da pagatzen
ez emen ta ez Erroman,
gau eta egun beti or dabil
maleziyan da arraman,
iltzen danean ez da faltako
nork infernura eraman. (4)

(3) Gregorio Santa Cruz, Akola, Latze, Ernani.

(4) Jose Ramon Erausquin, Gazteluene, Alza,
Txirritaren iloba.

“ZUK IL ZENDUEN ARTZAYA”

Bergara-ko besarkada egin zanean, konforme etziran karlistak Frantzira alde egin zuten ta gañerakoak arma entregatu ta nonbere etxera joan zan. Orrela bukatu zan karlisten lenengo gerratea.

Uxategieta edo Urepel aldean soldau-mordoxka bat gelditu zan. Toki ori Goizueta ta Leizaran-ibayaren tarteko mendietan dago, Gipuzkoa ta Naparroako mugan.

Zer egin etzekitela zeuden ta beretako bati onela esan zioten :

—Joan adi i Tolosara ta gero bueltan esai-guk nola tratatu auten.

Joan zan ta fusilla kendu, duro bat zillar (1) ta bazkaria eman ta libre utzi zuten.

(1) Pirala'k dio Bergaran, besarkada egin zanean, karlisten buruzariak beren soldatak eman zizkatela, ta soldadu bakoitzari, berriz, duro bana. Seguru asko beste errietan ere duro bana emango zioten arma entregatutako soldadu bakoitzari, ta ori izango da emen aitutzen dan duro zillar ori.

Bueltatu zan lagunengana ta esan zien:

—Motellek, ez natxiotek gaizki tratatu; duro bat zillar eta bazkaria eman zizkidatek beintzat.

Orduan Tolosara joan ziran bat ez beste danak.

Joan gabe gelditu zan ori, Antonio Diostegi zeritzayon. Ijitua omen zan.

Bakarrik gelditu ta zenbait egunetan an bertan egondu zan. Bañan jatekoak aitu zitzaizkanean, abiatu zan ura ere bere fusilla ta guzti, bañan bere jayotako txokora, Ernani-ko Fagollaga-ra, joateko asmoz.

Artzai bat arkitu zuen ta onela esan zion:

—Egidazu mesede Fagollagako bide erakustea.

Artzaya bildurtu egin zan nunbait gizon armatu arekin, ta onela esan zion:

—Egualdi txarra dator eta aziendak bildu bear ditut ordea...

—Aziendak bere gisa utzi ta atoz nere aurretik bidea erakusten.

Ez dago gizon armatu baten esanera jarriko ez danik, eta abiatu ziran artzaya aurretik eta Diostegi ori fusillakin atzetik.

Bide-puska bat ibilli ta gero, onela esan zion artzayak:

—Adiskidea, neretzat diferentzi aundia dago zurekin joan edo aziendak bildu. Igo zaitez or aurreko gain ortara (Mandoegi-mendiko ton-torrera), ta segi gero gañez-gañ; Onyi mendia ikusiko dezu ta, ara irixtean, jetxi besterik ez dezu Fagollagara joateko.

Bañak Diostegik onela erantzun zion:

—Bi urte auetan makiña bat buelta eman izan det mendi auetan, bañan beti toki ontarra atera izan naiz bidea ezin asmatu. Segi, ba, gelditu gabe.

Segitu zuten, beraz, aurrera, artzaya aurretik eta Diostegi fusillakin atzetik.

Gañez-gaiñ zijoazen, ezker-eskubi Leizaran ta Urumea-ibayak zituztela, sakon-sakonean biak ere.

Bide luzea korrituta, allegatu ziran Lepa-txikira. Andik Fagollaga ikusten da.

Artzayak esan zion:

—Ara, orixe dezu Fagollaga.

Ta Diostegik:

—Bai, ortxen da nere jayotetxea.

Ta gero, segituan, onela esan zion:

—Fusil ontako kargazoyak gizona nola il-tzen duen ikusi bear det orain.

Ta tiroa bota ta artzaya il zuen. Gero etxe-ra abiatu zan.

Urte asko igaro ziran. Diostegi ori oso zar-tua zegoen: gorputza makurtua ta ibilli ere bi makulurekin egiten zuen, anka ankari ezin aurreraturik. Larogei bat urte bazituen. Ba-karrik bizi zan. Eskean-da ibiltzen zan. Etzuen inork maite. Aurak ere aren bildurrez izaten ziran. Zearo gaiztotua zegoen.

Mundu ontako gauzak jakin egiten dira ta, nola edo ala, jendeak bazekien Diostegi zala artzaya il zuena.

Egun batean Txirrita Fagollaga-ko taber-nan zegoen. Izbidea ola etorrita, Diostegi or-taz ari ziran izketan. Bazekiten nunbait ara etorriko zana ta onela esan zuen Txirritak:

—Batere biotzik baldin badu, jo gabe ere jarriko det nik ura marruz.

—Naiko lan! Zearo gogortua zioke ori...

—Bai; jo gabe jarriko det nik ura marruz sartu bezin laister. Gogoratu zayo oraïndik ere...

Alako batean sartu zan Diostegi ori ta esan zuen:

—Egun on!

Bañan iñork etzion ez “baita zuri ere” esan, ezta ere kasorik egin. Jendea ixil-ixilik zegoen Txirritak zer esango zion zai.

Diostegik baso aundi bat ardo artu zuen ta mayera alderatu zan basoa eskuan zuela.

Orduan, bat-batean, bertso au bota zion Txirritak:

Larogei urte pasatu ditu
dirudiyela etsaya,
orain bi anak arrastaka ta
burua soiltzen asiya,
gizarajuak badu beregan
makiña bat desgraziya,
ez dago garai batian bezin
arrua eta lasaya,
beste munduan ikusiko du
emen il zuen artzaya.

Diostegik esan zuen:

—Zergatikan etzidan bidea erakutsi bear neri?

Bañan oraingoan ere iñork etzion erantzunik eman. Danak ixil-ixilik eta begira zeuden. Taberna guzian etzan txintik ere aditzen.

Ta Txirritak beste bertso au bota zion:

Kulparik gabe bota zenion
fusillako kargazoya,
gizon gaxuak aserretzia
ez al zuen arrazoya?
diabru zarrak aditzen dute
zure animan usaya,
eriotzaren etor-bildurrak
estututzen du lasaya,
zu baño gizon formalago zan
zuk il zenduen artzaya.

Orduan Diostegik, ¡*dak!* mayean basoa
kolpean utzi ta alde egin zuen kanpora.

Andik egun asko gabe il omen zan.

Gertaera: Bizente Oyarbide, Txilibita, Ereñozu, Ernani. Aitari entzun zion. Ama Txirritaren lengusua zuen. Txirrita urtero izaten zuten etzean bazkaltzen San Antoniotan.

Bertsoak: "Txirritaren Testamentua, Imprenta Macazaga, Rentería".

Gregorio Santa Cruz, Akola, Latze, Ernani: 1/1: pasa dituzu - dirudizula; 1/7: etor-buruak.

Juan Bautista Guesalaga, "Zaldubi", Zarauz:
Larogei urte igaro'ituzu - dirudizula etsaya,
zere denbora ez dezu pasa - zeuk uste bezin lasaya,
demoniñuak aditzen daude - zure animan usaya,
zu baño gizon obeago zan - zuk il zenduan artzaya.

ZENBAIT BERTSO

Bidean zijoala, bi gizon ikusi zituen arri-kozkor bana eskuan artuta txillar-mordo bati erne-erne begira zeudela.

—Zer egiten dezute emen?

Ayetako batek erantzun zion:

—Txepetxa sartu zaigu emen ta ura arrapatu nayan gaude.

Ta besteak:

—Merezi luke ba bertsoa botzea, Txirrita.

—Botako dit ba.

Ta onelaxe bota zuen:

Orain esango ditut
nik kontu berriyak,
ametitutzen banau
Alza-ko erriyak,
emen ikusten ditut
bi gizon larriyak,
txepetx baten guardian
arturik arriyak,
txillar mordo batera
begira jarriyak. (1)

(1) Jose Ramon Erausquin, Gazteluene, Alza, Txirritaren iloba.

* * *

Bazkalondo batean pasatzen da Txirrita baserri baten aurretik, eta txakur ille-luze itxusi bat ateratzen zayo *rau rau rau* egiñaz, eta ara zer bertso kantatu zion :

Txakurra, zer eiten dek
bidian erdiyan,
oitura dan bezela
atari goardiyan,
ez al ditek jatenik
eman eguardiyan?
berriz e aziko zaik
illea ipurdiyan. (2)

* * *

Beste era au Azpeitiko Loyola aldeko etxeren batean jaso da, ta andikan onela idatzita bialdua :

Txakurra, zertan ago
atian erdiyan?
usarioa galdu ez daien
etxian guardiyan,
jateko gutxi emango
ziateen eguardiyan,
berriz e bizerra erten-
go dik ipurdiyan.

(2) Sebastian Salaverria, Oriamendi, Ayete, Donosti.

Ta Loyolatik bialdutako bertso orren segiran beste bi bertso auek zenden:

Txakurrak aurrian da
eiztariak atzetik,
eztek errez libratu
oyetxen tartetik,
zazpi tiro tira ta
ala ere zutik,
ortxe gora mendira
ankak jaso zetik.

Ordu t'erdi badauzkak
ortik etxeraño,
azkarrago joat'ezpaiz
onuzkoan baño,
emen euriye eiten dik,
mendiyetan laño,
lokatzetan sartuko al aiz
izterretaraño. (5)

* * *

Odolkiak jateko gogoia zuen batean, bertso au bota zion Errezildar adiskide bati:

(5) Beste batzuek "ipur-zuloraño" esaten omen dute.

Gure etxetik onera
makiña bat pauso,
oñez etorri naiz da
nekatu naiz oso,
Zizerio arakiña
bazenduke auzo,
odolkia emango
lizuke akaso. (3)

* * *

Egun batean Ernani-ko bikarioa kalean ar-
kitu ta bertso au bota zion :

Don Jose Maria Berasategi
emengo apaizen burua,
aspalditxuan letu gabea
nedukān ondo librua,
beori dalako amaika animak
irabazi du zerua,
limosnatxo bat egin nai badit,
badauka naiko dirua.

Apaizak ala esan zion :
—¿Orain ere ola al abil?
Ta duro bat eman zion. (4)

(3) Loidisaletxe baserrian jasoā, Errezil.

(4) Ernani-n jasoā, bañan ez nuen gogoan artu
zeñi.

* * *

Bein batean esan zioten naiko bertso eder botia zala bere denboran ta bertso txar bat botatzeko.

Auxe bota zuen :

Bartarratsean Pamplona-n
giñaden ferriyan,
Etumeta-ko artzayak
sermoya debalde,
ernari jarri omen dek
Aizarna-n idiya,
ai zer esne eratea
batere ez balu,
nere txapela tellatuan,
ala Jaungoikua. (5)

* * *

Au ta beste bat bota omen zituen, bañan ez det iñun ere arkitu bigarrengo ori dakienik.

Praille bat ikusi zuen batean bertso au bota omen zuen :

Gaztea dala agindu eta
ez da izaten gauz utsik,
engañatuta komentuetan
sartzen dituzte ain pozik,
gero eskera biali berriz
goseak eta ankutsik,
santa sekulan etzazula egin
fraile joateko ametsik. (6)

(5) Balentin Zamora apaiz jauna. Igeldo, Donosti.

(6) Patxi Lazkano, Otsoki, Alza.

Egun batez Txirrita deitu zuten “dogera” jotzera. Dogera deitzen zayo antziñako oitura bati: batek txalaparta jo eta bestek kantatu.

“Gorriya” deitzen zitzayon ezkontzen zan mutillari, eta “Gorriya” au lenagotik okerra egiña zegoen, bañan ezkondu ziran eta, esan oi dan bezela, okerra erremeditu zuten.

Bat edo batek esan zion Txirritari zer gertatu zan, eta onek, bere txanda etorri zanean, bertso au bota omen zuen:

Enkargatu gaituzte
dogera jotzera,
portatu nai genduke
prestuen antzera,
ari mutur gorriya
bildu da etxera,
egin zuen okerra
erremeditzera.

Orduan altxa omen zan mayetik nobioaren aita zarra, eta egundoko besarkada eman omen zion Txirritari, esanaz ura zala bertsoa, ura, bere denboran etzuela alako bertsorik aditu. (7)

Latze bañon goraxeago, ordu laurden baten bidean or nunbait, badago arkaitz bat gaur

(7) Jose Ramon Erausquin, Gazteluene, Alza, Txirritaren illoba.

egunean ere "Aurra galdu zan arriya" esaten zayona.

Orra nundik datorkion izen ori:

Iturralde baserriko etxeakoandre berria larrrera joan omen zan auntzak mudatzera.

Aurra —artean bere aur bakarra ain zuzen ere— xextuan zeraman, ta, auntzena egin artean, xextua aurrarekin arkaitz orren ganean utzi zuen.

Arranoak ordea ikusi, jetxi ta aurra eraman zuen.

Aurraren aztarrenik ere etzuten arkitu.

Txirritaren urrengo bertso onek gertaera dana kontatzen du. Ez dakigu nun ta nola bota zuen. Onela dio:

Ezkonberri bat mixerabilia
auntz-kontura etorriya,
aur txikitxo bat xexto batian
xatar tartian jarriya,
Urdaburutik tranpiyan sartu
zayo arrano gorriya,
oartu gabe eraman dio,
ura amaren larriya!
orain argatik deitzen diogu:
"aurra galdu zan arriya". (8)

(8) Gregorio Santa Cruz, Akola, Latze, Ernani. (Akola ondoan dago "Aurra galdu zan arriya").

"Txirritaren Testamentua", Imprenta Macazaga, Rentería":

Urrengo iru bertso auek "Txirrita-ren Testamentua" deritzayon liburutxotik artuak dira. Bein emen esatea naikoa izango da irurentzako.

Txirritaren illobari galdetu nion, bañan etzekien botiak ala jarriak diran. Nere iritzian botiak izateko itxura geyago dute, ta uste onetan jarri ditut emen.

Erniyo mendiari bota ziona:

Gure Gipuzkoako
mendi itxusiya,
leku askotatikan
zaitut ikusiya,
geyenean bistatik
negarrez utziya,
zuk onratutzen dezu
gure probintziya.

Andre gazte bat mixerablea
auntz-kontura etorriya,
bere semea xextuan zeukan
zarpa tartean jarriya,
Urdabutu-tik sartu zitzayon
tranpan arrano gorriya,
arrapatuta eraman zion
ai ura aren larriya!
orain argatik deitzen diogu
aurra galdu zan arriya.

* * *

Au berriz negu gordin bat izan zalako:

Milla zortzireunean
izan zan kortia.
emen ikusi zana
negu bat fuertia,
orma beltzak egiñaz
luzaro nortia,
berrogei egunean
gero elurtia,
ijituak amona
jan zuten urtia.

* * *

Irun-go bi aitonari:

Aitona batek besteai galde
egiten zion lenguan,
eguzkitikan illargiraño
zenbatxo bide daguan,
erantzun zion: txit gertu dituk
kasik alkarren onduan,
amaika edo amabi metro,
orain ez daukat goguan;
obe ditzake pilluagorik
gaur ezpalego munduan.

Urrengo beste bertso au etxean kantari ari zala osabari aditu ta ikasia du Txirritaren illobak. Ez jakin ordea Txirritak asmatua ala besterena izango dan. Gure iritzian, ez du ematen Txirritak asmatua danik; antziñako bertso zar bat izateko itxura geyago du.

Azpeitian dirade
jokatzekoak aurtan,
zazpi torero eta
bost napar zezen;
danbolin, esku-dantza,
musika ta jolasa,
adoratzeko plaza
denbora pasa,
neska mutillak berriz
aruntz jun, onuntz jira,
an ibilliko dira
ta gu begira. (8)

(8) Jose Ramon Erausquin, Gazteluene, Alza, Txirritaren illoba.

SAGARDOZ ETA ARDOZ

Mutil gazte bati galdetu zion bein batean Txirritak:

—Aizak, gazte; Errenterian nun zegok sagardo ona?

—Kupelian.

—Ori bazekiat nere motelian. (1)

* * *

Donostian, Amara aldeko taberna batean onela dio Txirritak ango etxeakoandreari:

—Etxekoandre, zenbat da kontua?

—Ogei ta bat errial.

—Tori bost pezta ta erriala zuretzat. (2)

* * *

Arrats batean, Donostian, sagardotegi batetik irten, pareta batera arrimatu ta pixa egi-ten asi zan.

(1) Pello Zabaleta, Errenteri.

(2) Pello Zabaleta, Errenteri.

Serenua etorri zitzayon atzetik eta :

—Txirrita, pezta bat multa!

—Zergatik?

—Emen ori egiten ari zeralako.

—Erdia bakarrik egin det, ordea, eta tori bi errial. (3)

* * *

“Barrikotea” izaten da “barrika” koxkor bat sagardo lagunen artean afaria egiñaz eratea.

Barrikotean gau-pasa eginda, bazetorren jai-goiz batean etxe aldera-edo, eta alako batean topo egiten du presaka bide artatik zetorren emakume batekin :

Emakumeak galdetzen dio:

—Txirrita, meza pasa al da?

Ta Txirritak:

(3) Jose Ramon Erausquin, Gazteluene, Alza, Txirritaren iloba.

Lorenzo Zulaixa, Zarauz: Bañan onela esan zidan onek:

—Txirrita, bi pezta multa!

—To lau, oraindik erdia besterik ez dit egin eta...

“Karmel”, Egutegia, 1962: Dunduanzar: “Txindurri ta... Txirrita”: Onek Tolosan gertatua dala esaten du, amar errealeko multa jarri ta kontzejura bialdu zuela aguazillak paper batekin; ta kontzejuan bertso bat kantatu-azi ziotela ta au kantatu zuela:

Sagardoteitik irten det - txixa egitera,

aguazilla etorri jata - mutlia ezartzera,

papelaz bialdu nau - ura pagatzera...

Eta onela bukatu zuela:

Orrenbeste sonrero, - tintero ta silla,

erri txiki bateako - au dek lapur-pilla.

Bañan bi punto auek Udarregi-renak dira

—Ez dakit ba! Beste bidetik pasa ez bada, beintzat, bide ontatik ez da pasa. (4)

* * *

Jai arratsalde batean, Alza-ko Pelegrinene baserrian txotx berria-edo zala, ta ara joan zan Pello Zabaleta bertsolaria. Pello gizon txiki medar bizi bat da.

Pelegrinene-ra allegatu ta Txirrita arkitu zuen atarian trankil trankil exerita zegoela.

Pelloc esan zion:

—Lasai, Joxe Manuel, lasai...

Ta Txirritak:

—Bai i ere nere galtzetan sartzen baaiz...

Izan ere Txirrita 150 kiloko gizona zan.

Gertaera kontatzen bukatzean, onela esaten du orain Pelloc:

—Bai, nere gerria baño geyago ziran aren iztar bakoitza eta... (5)

* * *

Bere azkeneko urteetan, Gazteluene-n bizi izaten zala, litro erdi bat ardo izaten zuen egunero.

(4) Jose Ramon Erausquin, Gazteluene, Alza, Txirritaren iloba.

Basarrik pixka bat aldatuta kontatu izan du: alegia, Txirrita zubi baten ertzean exerita zegoela, ta zubi azpian burni-bidea zala, ta Txirritak onela erantzun ziola emakume orri:

—Or beko burnibide ortatik pasa ez bada, emen kamiotik ez da pasa.

(5) Pello Zabaleta, Errenteri

Bañan Santa Luzia egun batean onela esan zion arrebari:

—Ekarri zan beste litro erdi bat ardo, nik ere gaur jai egin bear diñat eta.

Ta arrebak:

—Gaur jai? I ere jostuna al aiz bā?

—Ez, ez naun jostuna, bañan bein batean galtzai botoyak jartzen aritu izan nindunan.

Ta aitzeki onekin litro erdi bat geyago edanez zelebratu zuen Santa Luzia eguna. (6)

* * *

Ondarrabiko sagardotegi batean zeuden. Alako batean bi bare ikusi zituzten, bata txuria ta beltza bestea. Bereala apustua egin zuten sagardo-erronda, zein bare lenago allegatu alako tokira. Txirritak bare beltzaren alde egin zuen apustua, lagunak zuriaren alde.

Asi dira ta Txirritak ur-tantoak botatzen zizkan aurretik bare beltxari, aguroago irrix-tatu zedin, ta onek irabazi zuen.

Ala zion Txirritak:

—Bañan ez al zenekiten bare txuria baño motelagorik ez dala? (7)

* * *

“Egun batean etorri zan gure etxera kua-drilla bat sagardoa enbotellatzera, eta jan eta eran ari zirala kontentu jarri ziran, eta esan zion batek besteari:

(6) Jose Ramon Erausquin, Gazteluene, Alza, Txirritaren iloba.

(7) Juan Maria Lujambio, Errenteri, Txirritaren iloba txikia.

—¡Astoa galanta i, lau anka baitukek!

Eta besteak erantzun zion:

—Lau ankeko astorik ez dek izaten, ayek ere bi beso izâten dizkitek besteak bezelaxe.

—Bai, izaten dek.

—Ez, ez dek izaten.

Orduan ayetako bat joan zan Txirritarengana —an baitzegoen beste aldean exerita— eta esan edo galdetu zion:

—Zuk lau ankeko astorik ikusi al dezu, Txirrita?

—Bai —esan zion onek.

—Noiz?

—Ume egiteko dagoenean —erantzun zion Txirritak.

An ziran txaloak eta bullak ta sagardo-erroteak arrazoj orren onran.” (8)

(8) Jose Ramon Erausquin, Gazteluene, Alza, Txirritaren iloba. Itzez itz jaun onek bialdutako eskutitz batetik aldatua.

ZENBAIT ATERALDI (1)

Donostian parte zarrean zijoala galdetzen dio norbaiteri:

—Zer ordu da?

—Amarrak amar gutxi.

—Orduan batez. (2)

* * *

Bein batean onela galdetu zioten:

—Txirrita, zer pensatzen ago edo zer duk?

—Negar egiteko gogoa.

—Egin zak ba.

—Etzekiat ondea. (3)

* * *

Zigarrua erretzen ari zan batean, lagun bat alderatu ta esaten dio:

(1) "Ateraldiak" esan bearrean, "Txirritaren sakiak" aditu izan degu. Ez dago gaizki esana. Ta erreto gaitzeko sakiak, alajaña.

(2) Pello Zabaleta, Errenteri. (Gertaera au agertu izan da len ere paperetan.)

(3) Pello Zabaleta, Errenteri.

—Kaixo, Txirrita, ekatzak zigarro bat.

—Utzi nioken...

—Erretzen ari aiz ba...

—Bai, bañan emateari... (4)

* * *

Etxe batera joan ta zakurra miñez zegoala ikusten du. Galdetzen du:

—Zer du zakur onek?

—Tripako miña.

—Nik badet ba erremeyo bat ori sendatzeko.

—Bai?

—Bai, ta eman ere egingo dizut: Kirie eleisonak eta Pater-Nosterrak nastu nastu egin ta eman... (5)

* * *

Beste egun batean etxe batera joan ta zakurra zaunkaz atera zitzayon. Jotzen du zakurra makillarekin ta ba dijoa zakurra itzuli karraxika.

Etxe artako gizonak irten ta esaten dio:

—Oi! zer zan ori Txirrita?

Ta Txirritak:

—Zakur bat erritan,

kolpe bat eman diot gerritan,

apenas geyago aren berririk dan. (6)

(4) Jose Ramon Erausquin, Gazteluene, Alza, Txirritaren iloba.

(5) Jose Ramon Erausquin, Gazteluene, Alza, Txirritaren iloba.

(6) **berririk dan, berri-tan** esan egiten da, ta onela bear du punturako.

Jose Ramon Erausquin, Gazteluene, Alza, Txirritaren iloba.

* * *

Zartutakoan erren aundia jarri zitzayon Txirritari, eta onela galdetzen dio anka mozutako kastillano batek:

—¿Cuánto camino hay de aquí a Pasajes?

Ta Txirritak:

—I ta ni berdin egongo gaituk pausajez...

(7)

* * *

Nonbaitera bertsozara joan bear omen zuen, bañan bere lantegiko nagusiak ez omen zion joaten uzten.

Lanaren “baja” artu nairik zebillen. Orduan medikua ekarri arazi zuen ta onek galdetzen dio:

—Zer dezu ba?

—Ara, jauna, iztarra aunditua.

—Ia ba, ikusi dezagun.

Altxa ditu Txirritak galtzak ta erakutsi dio bere iztar-puska. Etzion noski bat besterik erakutsi, bestea berdiña zala ikusi etzezan.

—Ta, nola aunditu zaizu?

—Ez dakit ba, jauna.

Medikua ikusten ta ikuitzen aritu zayo, alako ta alako botikak artzeko esan dio, “baja” eman dio, ta an joan zan medikua serio asko, nolako “petardoa” eman zioten iñondik ere somatu gabe. Ta Txirrita bertsozara joan zan lasai asko. (8)

(7) Bizente Muxika, Etxaburua, Ormaiztegi.

(7) Lorentzio-enea baserria, Donosti.

* * *

Ondarrabin ostatuz zegoela, egun batean illunabarrean goiz erretiratu omen zan etxera, bañan orduntxe komeriantiak etorri ziran erri-
ra soñua joaz.

Txirrita oyera zijoan, ta erazten ere asia zan, bañan ayek somatu zituenean, alpargata bat eskuan eta bestea ankean zituela, kalera abiatu zan oin batez oiñutsik.

Etxekoandreak ikusi ta onela esan zion:

—Bañan, Txirrita, nora zoaz postura ortan?

Ta Txirritak:

—Ama zanak esaten zidan askotan, ez baintzan zintzotzen, zartzeran komeri ederrak ikusi bearko nituela, eta oraĩntxe ikustera noa. (9)

* * *

Egun batean norbaitekin topo egin ta onek esan zion:

—Kaixo, Txirrita! Zer modu aspaldi on-
tan? Ori arpegi gaztea dezuna!

Ta Txirritak:

—Arpegi gaztea? Au da ba dedan zarre-
na... 10)

* * *

Beste egun batean Txirrita Martutene ta Astigarraga tarteko Zapirain-arrobian zegoen, lanean ari ziranai begira, etxera zijoala gel-
dituta.

(9) Jose Ramon Erausquin, Gazteluene, Alza, Txirritaren iloba, ta Pello Zabaleta, Errenteri.

(10) Lorentzio-enea baserria, Donosti.

Langilleren batek esan zion:

—Zer degu, Txirrita? Arrobia erosteko asmoan?

Ta Txirritak:

—Irakin batekin ta birekin ez da bereala erosiko au... (11)

* * *

Bein batean adiskide batek Txirrita ikusi ta onela esan zion:

—Zer egiten dezu, Txirrita?

—Ementxen nago eguzkitan jarrita.

Txirritak oso txapel zarra zeukan buruan, eta gañeko txortetik gabe gañera.

Adiskide onek erreparatu ta onela esan zion urrengo arrazoya:

—Txapela ere modakoa!

—Bai, etxean utzi det ortik gorakoa!

—Gaitako al gera, gaitako?

—Aizak: etxean bazeukat au bañon ohea jaitako! (12)

* * *

Ondo ezikan zegoen batean medikuarengana joan zan.

(11) Bietan **erosi** jarri degu, izketan onela esaten dalako ta emen onela bear duelako; bañan berez, ortografiaz, lenengo aldiz **erosi** ta bigarrengoan **egosi** bear luke.

Sebastian Salaverria, Oriamendi, Ayete, Donosti.

(12) Balentin Zamora apaiz jauna, Igeldo.

Medikuak, oi dan bezela, ondo ikusi ta galderak egin da gero, bere erremeyoak eman zizkan.

Ta orduan Txirritak:

—Zenbat urte geyago pasako ditut oyek eginda?

—Lau edo bost urte geyago bai beintzat.

—Lau edo bost urte gaizki pasatzea baño bat ondo pasatzea obe izango da, ta nik lengoan segituko det.

Ta ala partitu ziran. (13)

(13) Juan Maria Lujambio, Saiburu, Errenteri, Txiritaren iloba txikia.

BIKARIO JAUNAREKIN

Egun batean, Errenterian, txarteletara joan ta:

—Jaungoikoak egun on!

—Baita zuri ere. Zer zabilta, Txirrita?

—Txartela billa, jauna.

—Ederki! Dotriña jakingo dezu?

—Ez dakit ba zer galdetuko didan...

—Ia ba: zer da Jaungoikoa?

—Ori da arrazoi motza eman didana.

—Zer nai zendun ba? beñere bukatzen ez dana?

—Ori da ba Jaungoikoa.

—Tori txartela!

—Gabe joango nintzan bestela. (1)

* * *

Alza-ra bikario berria etorria omen zan. Ateratzen omen zan pasiatzen, ta bein bañon geyagotan Txirrita lanean ari zan ingurutik pasatzen omen zan.

(1) Pello Zabaleta, Errenteri.

Ezagutu ere ez, ta etzion Txirritari kasorik egiten. Txirrita ordea gizarteko gizona izaki, ta kaso egitea gustatzen zitzayon. Onela pentsatu zuen egun batean:

—Urrena emendik pasatzean entzun bear didazu orregatik.

Ta urrena andik pasatzean onela esan zion Txirritak:

—Agur, Don Migel!

—Agur! Ezagutzen al nazu?

—Ez, bañan kaso egiñez egiten dira eza-gun-bideak... (2)

* * *

Beste gertaera au luzeagoa da: (3)

Paskoakoa egiteko garayean, bere illoba neska koxkor bat bialdu zuen Txirritak bikario jaunarengana txartelaren billa. Bikario jaunak onela esan zion nexkari:

—Zertara etorri zera?

—Osaba Joxe Manuelek bialdu nau txartelaren billa Pazkoakoa egiteko.

—Ba, esayozu etortzeko bera onera, arekin itzegin nai detala.

Joan zan nexka etxera ta onela esan zion osabari:

—Osaba, bikario jaunak esan dit berori joateko sakristira.

(2) Sebastian Salaverria, Oriamendi, Ayete, Donosti.

(3) Gertaera au dana: Sebastian Salaverria, Oriamendi, Ayete, Donosti.

—Zer din ba?

—Ez dakit ba, neri ori bakarrik esan dit.

—Joango gaitun ba.

Bañan itxura danez, gogo txarrez joan zan.

Txirrita dotriña oso ondo zekiena omen zan, ta gañera maldiziorik gabeko gizona. “Arrayia... arrayia...”, ori zan bere aundiena.

Sakristira sartzean onela esan zion bikario jaunak:

—Zer degu, Txirrita?

—Joxe Manuel esanda berdin entenditzen det, jauna. Ez dakit ba: illoba bialdu det onera txartelaren billa ta neróni etorri bear omen nuen, ta orain berorrek esango du zer nai duen.

—Ba, dotriñari urtean bein pasadatxo bat ematea komeni izaten da ta ortarakoxe deitu dizut.

—Egin bitza, ba, nai dituen galdeerak.

—Ia, ba: nor dira mansuak?

—Irurogei urtetikan larogeira dijoazten agure ta atsuak. (4)

—Zu beti onela... Ara beste galdeera bat: zer da eleiza?

(4) Erantzuera au beste bi auei ere jaso diet:

Jose Antonio Loinaz-Otaño apaiz jauna: “Larogei urtetik aurrerako agure ta atsuak”. Onek Andoañen jaso zuen erantzuera au, ta Andoañen gertatua zala esaten zuen.

Jose Gofñi, Errenteri: Irurogei urtetik larogeira bi-tarteko atsuak.

—Berori ta berori bezelako alper asko mantentzen dituen tximini-peko etxea.

Ta apaizak orduan :

—Tori, tori txartela ta joan emendikan..

Andik egun batzuetara, Alza-ko iru apaiza zebiltzan pasiatzen, ta Txirrita berriz etxe aldera zetorren miñ artu ta beatz bat lotuta zuela.

Bikario jaunak onela esan zien beste bi apaizai :

—Kontuz, eh? Oni Joxe Manuel esan bear zayo, Txirrita esanda gaizki artzen du.

Parera allegatu ziranean, onela esan zioten :

—Arratsalde on, Joxe Manuel!

—Baita beoi ere!

—Zer pasa zaizu?

—Beatzean miñ artu.

—Arriren batekin?

—Ez, jauna, ez, birekin,

bata gañean ta bestea azpin. (5)

(5) Erantzuera au ere Txirritaren illobak kontatu zidan, bañan ankean miña artu zuela zion onek.

BI BERTSO SALTZALLE

Emengo bertsoak ez ditut zoritxarrez oso osorik bildu. Alzako Irazuene-goi baserriko Manuel Sarriegui-ri zor dizkiot. Bera an bertan omen zan kantatu ziranean.

Gertaera da Alzako errian egun batean bertso paperak saltzen bi lagun agertu zirala: Ernaniko Olegario bertsolaria ta Alzako Amueder baserriko Patxiko Arzac, bertsolaria au ere.

Ono emen kantatzen zuten bertso bat:

Elizan gutxik ikusten naute
ez naiz sartutzen botikan,
gizonak oso beneno gutxi
artu biar du autikan,
ni naizen arte ez dedilla izan
umoriaren faltikan,
amasei bertso artu litezke
amar xenfimogatikan.

Entzun du Txirritak ayen kantua ta ezin geratu salsan sartu gabe.

Esan omen zion Patxiko Amuederri alako zeozer:

... ..
... ..
... ..
... ..
probatu dituzu
kale ta baserriyak,
karramarrua diruri
zure eztarriyak.

Patxikok erantzun, ta orrela aritu omen ziran denbora-puska batean Txirrita beste bien kontra.

Bertso bat onela bota zien Txirritak:

... ..
... ..
... ..
... ..
orain bezela baldin badauzkat
boza eta etorriya,
probatzeko ainbat ez ditut biyak
Patxiko eta Gorriya. (1)

(1) Bertso erdi au: Jose Ramon Erauskin, Gazteluene, Alza, Txirritaren illoba.

Patxiko Amueder orrek bertso onekin eran-
tzun omen zion:

Zenbait gizonek kanpai aundiyak
soka luzia eskutik,
kararik kara esango diyot,
ez naiz ariko atzetik,
berak ez du ta lotsa aundiyak
Txirritak ematen zetik,
obe litzake informe oyek
zabaldutzia auzotik.

Amuederreko Patxiko Arzac ori Lizarritu-
rri'ren lantegian sei errialeko erretiroa artu
berria zan ta, ari-ari zirala, Txirritak bertso
au bota zion:

Beraz sei errialekin
erretiratzen bazera,
gazte denboran ainbeste gose
ez da pasako zartzera,
atxur bat artu t'etorri zaitez
alaba dagon etxera,
aren esanak txintxo egiñaz
gaizki biziko etzera.

BERTSOLARI - EGUNA

1935-ngo *Ilbeltzaren 20-an*

1935 ta 1936 urtean bi bertsolari-txapelketa izan ziran Donostian. Bietara azaldu zan Txirrita.

Bañan urte ta pixu geyegiz oso baldartuta zegoen. Ibilli, nekez eta bi makulurekin egi-ten zuen. Gurdiz-eta eramaten zuten batetik bestera. Zartzerako aje guziak gañean zituen. Bere onenak emandako bertsolaria zan.

1935 urteko bertsolari-egunean bertsolari auek bildu ziran: Basarri (Zarauz), Zepai (Errexil), Txirrita (Alza), Txapel (Azpeiti), Lujanbio (Alza), Abarrategi (Bizkaya), Telleri-txiki (Errenderi), Nekazabal (Zarauz), Sarasola (Antigua, Donosti), Mintegi (Ordizia), Erauskin (Ordizia), Kortatxo (Iziar), Zabaleta Pello (Errenderi), Zabaleta Juan (Errenderi), Sorozabal (Ayete), Etxeberria (Ayete), Uriarte (Bermeo).

Basarri eman zioten lenego saria, ta Basarri an zan ezkeru, berak kontatu dezala nola izan zan ango festa.

“1935-garren urtera goazemakizu, irakurle. Kursaal antzoki edo teatroan lenengo bertsolari-eguna ospatzen da.

Ordua baño ondotoxo lenagotik, areto apainura jendez gañeztua degu.

Epai-maia ezarri dute, Juraduko jaun serioak artu dituzte beren aulkiak.

Beren abilitadeak neurtzera joandako ogei bertsolariak ere exeri dira bakoitza bere tokitan.

Asi da bertso-gudua.

Iruna kantatuaz agurtu dute bertsolariak aurrekaldeko entzule-talde ugaria. Ezin da ego kiago asi da jai-aldia, ta ondo asten dana sarritan ondo bukatzen da, orduan gertatu zan bezela.

Bigarren asi-aldirako Juraduak izendatu bear du gaia. Beren izkuntza goraltzea agindu zitzaien, eta al zuenak al zuen ondoen ortara saiatu ziran.

Larogei urte gañean ditut
nago anketako miñez,
Donostiara etorria naiz
erren aundia egiñez,
bi bastoïrekin txit larri nabil
pausorik eman eziñez,
euskera iya aztu zait eta
erderarikan jakiñ ez,
maixu batekin eskolan laster
asi bear det latiñez. (2)

Gure Txirritaren txanda eldu zanean, bere eun ta berrogeitaka kilorekin, kabitu ezin zan eserleku artatik era ontan abestu zuan:" (1)

"Bertsolari guduak, 1935 - 1936" deritzayon liburua ta "Yakintza" aldizkaria izango dira bertso au lendabiziko aldiz agertutako tokiak. Orregatik auetan dagoen bezela jarri degu emen. Esan bear da Txirritak etzituela orduan 80 urte, iya 75 baizik. Beraz, seguru asko Txirritak etzuen onela esango.

Azpeitiko Txapel bertsolaria ere an zan, ta onek beste onela kantatzen du:

Irurogei ta amabost urte
munduan bizi eziñez,
anka reumak artuta daukat
nago iztarreko miñez,
bi makilla zar esku banatan
pausorik ezin egiñez,
euskeraz iya aztu zait eta
enderaz berriz jakiñ ez,
Vaticano-ko maixu batekin
ikasi biet latiñez.

(1) Aurreko adierazpena: Basarri: "Arantzazu", Abendua, 1946. Bertsoa piska bat aldatuta jartzen du: 1: dauzkat; 5: bi makulukin; 9: sasi eskolen batean laister.

(2) "Bertsolari-guduak, 1935 - 1936" deritzayon liburua. Onek oar au dakar:

"Bertso onek algara ederrak egin-azi zituan. Izan ere bukaeran buru-eskuakin Ariztimuño apaiza erakutsiaz, maixutzat bera aukeratua zeukala adierazten zuan."

"Yakintza" aldizkaria, 14-garren zenbakia, 1935'ko Epaill-Jorrailla.

Urrengo sayoa izan zan bertsolariak puntua jartzekoa.

Txirritari puntu auek jarri zizkaten eta erantzun auek eman zituen:
bota zituan:

Yarraiozu zeorrek
orren esanari...

Errespuesta emango'yot
orain gizonari,
apenas dagon bertan
eskas eta larri,
ez da ala moduan
jolasean ari.

Ez dezazute esan
berritsuk gerala,...

Errespuesta emango
diot bereala,
galanki zapaltzen det
anketako sala,
baño jasotzen gaitu
nola edo ala.

Zer dala-ta zabilta
bertsoen lanetan?...

Zartu xamar naiz eta
bizi naiz penetan,
egiak aitortutzen
dizkizut benetan,
ez dago arrunka aundirik
alderdi onetan. (3)

(3) "Bertsolari-guduak, 1935 - 1936" liburua ta
"Yakintza" aldizkaria, 14. (Zoritxarrez, besterik ez
dakarte.)

BERTSOLARI - EGUNA

(1936-ngo Ilbeltzaren 19-an)

“Victoria Eugenia” antzokian, Donostia.

Bertsolari auek ziran alkar probatzekoak: Zepai (Errezil), Dargaitz (Otsondo), Etxeberria (Andoain), Harriet (Aldude), Uztapide (Zestua), Lujanbio (Errenderi), Mutuberria (Eltzaburu), Txapel (Azpeiti), Iriarte (Irurita), Txirrita (Alza).

Basarri sayoaren gidari jarri zuten.

Lenengo saria Txirritari eman zioten.

LENENGO SAYOA

Lenengo sayoan, agur egitekoan, bertso
auek bota zituen Txirritak:

Agur eder bat egiten diet
ementxen dauden danari,
ta batez ere gu juzgatzera
etorri diran jaunari,
oyek ipintzen duten guzian
elduko diot gayari,
Jainkoak zerbait emango dio
beyan sayatzen danari.

Zuberoan ditugu adar bi
Laburdi irugarrena,
Bizkai, arabar, gipuzkoarrak
osatzen degula dena,
ori munduan jakina dago
ez beza inork artu pena,
nik oyek emen ikusi eta
asko poztu zait barrena.

BIGARREN SAYOA

Bigarren sayorako gaya ipiñi zan: "Gerra zitalen ondoren txarrak". Orduan bota zuen Txirritak txapelketa ontako bertsorik famatuena, Euskalerra guzia korritu duen bertsoa.

Ontan ere Basarriri utziko diogu itza:

"Aurreko urtean bezela, agurketako bertsoen ondoren, epai maiekoak ezarri dute gaia.

Artean "atomikaren" aztarnik etzan arren, esan ziteken gizon aiek etorkizuna ikusten zutela. Gerra, guda, ipiñi zuten mintza-gai.

Asi dira gure gizonak gizadien zigor latza dan gerra txarra azpiratzen.

"Pakerik txarrena obe da gerrarik onena baño" dio lenengo bertsolariak. Pake-denboran sardiña zarrak naiago litukela gerra-denboran txuleta sendoak baño, esan digu beste batek. Mutillak sasoi onenera ekarri, gurasoen laguntza ta itxaropena diran garaian gerrara joan eta geiago ez etxeratze orrek sendietan ekartzan ditun negarrak gogoratzen dizkigu beste batek. Danak an ari dira zein baño zein ya-

yoago ta bizkorrago gerra mundik azpiratuko ta nork geiago gorrotatuko.

Azken aulkian Txirrita dago; amargarren bertsolaria da bera. Zerbait somatu bearrean da, baña gauza berria somatu nai luke. Ainbeste tristuren artean parre-algara sendoak aterazteko zerbait.

¡Bai sortu ere, arranetan! Begira nola: (1)

Zenbat errezo egin izan det
nere denboran elizan,
ta pozik nago ikusirikan
pakian nola gabiltzan,
ni naizen bezin kobarderikan
iñor ezin leike izan,
semeak gerra ez joateatik
mutil zar gelditu nitzan. (1)

(1) Adierazpena: Basarri: "Arantzazu", Abendua, 1946.

Bertsoa: "Bertsolari guduak, 1935 - 1936" liburua, ta "Yakintza" aldizkaria, 20-garren zenbakia, 1936-ko Epaill-Jorrailla.

Basarrik onela dakar bertsoa:

Jaungoikoari errezatutzen - diot sarritan elizan,
ikusirikan aspalditxoan - pakean nola gabiltzan;
ni baño ume kobardegorik - ezta mundu ontan izan,
semerik gerran ez galtzearren - mutil zar gelditu ni-
[tzan.

Sayo onetan bertan beste bi bertso auek
ere bota zituan :

Asko dirade nai lutekenak
mundu danian nagusi,
pakian bizi diran kristauak
bere soldadu ta guzi,
orlakuari tira atzetik
joan dedilla igesi,
gerra nai duan gizonak ez du
salbaziorik merezi.

Okasiua ara, jendiak,
nola gerta litekian,
obea degu gerratan baiño
bizi umore onian,
zenbait bezela ez naiz izaten
fondetan eta kafian,
gerran gosiak baiño naigo det
naikua janez pakian.

IRUGARREN SAYOA

Irugarren sayoan puntuak eman zizkaten bertsolariai. Basarri zan puntuak ematen zituena.

Onako auek dira Txirritari jarritako puntuak, ta arek bota zituen erantzunak:

Zer egiten dezu or,
lagun zar Txirrita?...

Lasai ementxen gaude
deskantsun jarrita,
len ere badakigu
alkarren berri ta
ez det deusen bildurrik
onera etorrita.

Gaur badaukagu emen
ai zer umoria...

Sekulan ez det izan
orlako zoria,
or zabilta zu ere
kupira gabia,
zeñek billa lezaken
beste bat obia.

Gustatutzen al zaizu
zuri bixigua?...

Bai, ta jan egiteko
badet desiua,
ori da neretzako
mokaru goxua,
gero zurrut eginda
a zer pasiua. (1)

(1) Bertso au, ez dakit zeñi baña onela ere jaso izan det:

Txirrita, gustatze' al zaizu - zuri bixigua?...

jan on bat egiteko - baukat desiua,
bota ta pagatzen dek - bere preziua,
ardo zarra eran da - gero pasiua.

Ikusi nai zinduket
asmatu eziñik,...

Entzun dezu amaika
bertso eder ta fiñik,
bestela ez genduke
emen gauza onik,
ez uste oraindikan
nekatu naizenik.

Onekin bukatzen da
oraingo sayua,...

Naiz bertsoetarako
apropos jayua,
atia itxi zaigu
baita're leyua,
par eizu, zertan zaude
orren seriyua? (2)

(2) "Bertsolari-guduak, 1935 - 1936" liburua ta
"Yakintza" aldizkaria, 20-garren zenbakia, 1936-ko
Epaill-Jorrailla.

LAUGARREN SAYOA

Sayo ontan, ofizioak eman zizkaten bertso-lariai.

Zepai ta Txirrita aritu ziran alkarrekin. Zepai zan uztargillea, ta Txirrita itzai.

Onela sayatu ziran :

Zepai: Joxe Manuel, nola naguen
zuri begira jarria,
tratu onetan konpontzekotan
onera zera etorria,
nik aditzera banun zifiala
itzai ikaragarria,
neri noiz patu bear dirazu
egin nizun uztarria?

Txirrita: Gu biok emen ikusi eta
jendiak poza artzen du,
antziñetako adiskideak
alkar biogu lagundu,
oker zabilta, gizarajoa,
bear zenduke zuzendu,
beste uztarri bat emen daukat
baldin egingo bazendu.

Zepai: Gose-bolaran bildurrik gabe
esan dayogun alkarri,
ofizial ona naizela azkar
egin didazu igarri,
lengo uztarriakin zure idiak
etziraden gaizki jarri,
beste bat ere egingo dizut,
nai dezunian etorri.

Txirrita: Nere idiak ibiltzen dira
oso joera puertian,
ez dute gaitzik ere izandu
joan dan urte betian,
pama puska bat badezu baiña
jakinduria apartian,
suerte onikan ez dezu izango
bat ona egin artian.

Zepai: Neri zertako desairatzeko
orrenbesteko enpeñu?
ziria sartuko zeniguke
guk sinistuko bagiñu,
zure idiak gose-plakian
badute amaika kariñu,
uztarria baño obe zenduke
ondo goberna baziñu.

Txirrita: Nere idiai komeni zaye
izateko anparua,
zuk euki dezun kontua baiño
pixkat obexiagua,
intxaurrarekin tratua egin da
bialdu ziran pagua,
nai dezunari saldu zayozu
an geldituko da ua.

Zepai: Aizu, Txirrita, esango'izkizut
segiturikan egiak,
zure idiak ez ditu galdu
uztarri onen premiak,
disimuluak gezurra izanda
dauzka bere alderdiak,
uztarri onik ez du beñere
gosiak dauden idiak.

Txirrita: Mundu onetan pizkorragorik
gezur esaten zu baño
izango dira, baiña nik orain
egia dizut esango,
alde ortatik bildu liteke
zerbaiteren aginaldo,
gose-egarririk ez dadukate,
governatzen ditut ondo.

Zepai: Beren denboran pasatu dute
amaika otz eta bero,
aundi xamarrak dauzkazu baiña
ez da izango luzaro,
onen idiak karga aundian
bizitzen ez daude giro,
itzaya berriz engañatzen da
zurruta izan ezkerro.

Txirrita: Nere idiak osatzen dira
baiña zu diru-zalia,
idi oyetxek mendera nairik
badaukazu zuk premia,
oju aundia egiten dezu
dirudizula prailla,
idiak gosez ilko lirake
baldin zuriak balia.

Zepai: Komeni ez dan arrazoirikan
zuri ez dizut esango,
ta nik emendik agertu arte
ez al zera ortik joango,
zu baiño itzai zatarragorik
munduan ez da izango,
lengo uztarria pagatu arte
besteik ez dezu eramango.

Txirrita: Estututziak ez du balio
lasai ibilli zaitia,
bertsua orain botako dizut,
nere amigo maitia,
gerta ez bada uztarri on bat
alde ontara joatia,
kostako zaizu nere atzetik
dirurik eramatia. (1)

(1) "Bertsolari-guduak, 1935 - 1936" liburua ta
"Yakintza" aldizkaria, 20-garren zenbakia, 1936-ko
Epaill-Jorrailla.

TXIRRITAREN OMENALDIA

(22 - III - 1936)

Esan bezela, San Sebastian bezperan zan bertsolari-eguna 1936 urtean.

Andik bi illabetera, 1936 urteko Martxua-ren 22-an, omenaldi bat egin zioten Txirritari Erreterin.

Goizean meza nagusia ildako bertsolariengatik.

Erreteriko elizak armalla edo eskalera asko ditu. Ain zuzen ere, len esan degun bezela, 41 urte lenago, Txirrita bera aritu zan armalla oyek berritzeko lanetan.

Oso nekez igo zituen orain Txirritak bere bi makuluen laguntzarekin.

Meza ondorean, zenbait euskal errietan oi dan bezela, txistulariak euskal doñu batzuk jo zituzten.

Amabietan teatrora. Ager-tokian, erdi erdian, Txirrita.

Inguruan zenbait bertsolari: Lujanbio (Txirritaren iloba), Telleri-txiki, Uztapide, Alkain, Lexo, Basarri, Alkain-en semea, ta Txapel. Baita ere euskaltzle mordoxka bat.

Teatroa berriz jendez gañez eginda zegoen asi bañon lenago ere.

Aurrena, Ariztimuño apaiz jaunak egin zuen itzaldi bat: Txirrita bertsolarien erori-aldian, antzu-aldian, guzien eusle, buru, biotz ta mai-xu izana zala ta bertsolari guziak aitortzen ziotela maixutasun ori; bertsolariak diran bi-tartean gure erria ez dala ilko. Beste orrelako gauza asko esan zituen Txirrita ta bertsolari guziak goratuaz.

Gero makil eder bat eskeñi zioten.

Makillaren esku-muturraren inguruan one-la zion: "Errenteriko Euskaltzaleak Txirritari, 1936'g. Epaila'k 22".

Ondoren, bertsolari guziak bertso pare bana bota zioten, aren bertsotarako trebetasuna goratuaz, lengo bi makillaz gañera eskeñitako irugarrena zertarako ote zuan galdetuaz, ta orrela.

Urrena bazkaria. Ta noski, bazkalondoan bertsolari guziak kantu-lanari ekin zioten. Ba zuten nunbait Txirritaz zer esanik.

Uztapidek esan zion: zankoz nagi egon ez baziña etzizuten makillik erregalatuko.

Basarrik, berriz, esan zion: makilla zu ba-ño lenago puskatzea desiatzen dizut.

Bañan etzuen asmatu. Bizi izateko bi illa-bete besterik etzuen Txirrita gizajoak.

Gero dantzariak ta pelotariak izan ziran, ta oyen ondoren berriro ere kantari asi ziran bertsolariak. (1)

Egun artan eskeñitako makilla oraindik ere gordetzen dute Txirritaren illobak osabaren oroipengarritzat.

(1) "El Día", 24 - III - 1936.

SANTA ISABELEKO MEZA

Santa Isabel egunean Alzan erriko festen bukaera izan oi da meza nagusia eta beste festa batzuekin.

Republikaren urte batean erriko etxeak etzuen meza ori pagatu. Jendeak uste zuen orregatik ere izango zala, bañan etzan meza nagusirik izan.

Arratsaldean Txirrita ta bere lengusu Lujambio, "Saiburu", bertotan aritu ziran plazan.

Txirrita oso zarra, lodia ta baldarra zegoen, etxea ere urrutu xamar zeukan, eta etzan mezetara jayero joaten. Joaten zanean ere Martillun tabernan bazkaldu ta arratsaldean Juanaene-ko gizonak, Ebaristok, zarbuldi batean ekartzen zuen etxera.

Saiburuk bertotan esan zion aspaldian etzala mezetan izandu.

Txirritak onako bertso onekin erantzun zion:

Meza entzutia gustatutzen zait
kristau formalaren gisan,
bañan nai arren beti neretzat
ezta oso errez izan,
esan dirazu aspalditxuan
ez naizela izan elizan,
meza nausiya eman balute
gaur entzutekotan nitzan.

Jendeak txalo asko jo zizkan, bañan bikariyoari etzitzayon gustatu.

Orregatik, urrena konfesatzera joan zanean, meza entzun, Jauna artu ta kanpora atera zanean, zimitorioan petrillean exerita zegoela, bikariyo jauna etorri ta esan zion:

—Meza entzun al dezu, Txirrita?

—Bai, jauna.

—Santa Isabel eguneko partez izango zan?

—Bai, jauna; orduan ez nuen beintzat entzun da...

Ta gero erritan bikariyoak:

—Zu bai, or zabilta emakumeai berdekeriak-eta kantatzen...

Gero Txirritak kontatu zuen ori dana etxean. Illobak galdetu zion:

—Ta ez al dio erantzunik eman?

—Bai, andik ordu betera negoen bezela, ondo gosaldu ta litro bat ardo eranda egon izan banitz, emango nion bai ederra, bañan baraurik negoen da...

Urrengo urtean ere erriko etxea lengoan zegoen ta jendeak pagatu zuen meza nagusi ori. Bañan Txirrita Garagarrillean illa zan ta Santa Isabeleko meza ori (Uztaillaren 2-an) Txirritarentzat izatea eskatu zuen jendeak ta alaxe izan zan. (1)

(1) Jose Ramon Erausquin, Gazteluene, Alza, Txirritaren iloba.

GAZTELUENE-N

Len ere esan deguna, zartutakoan arreba gazteenaren etxera, Gazteluene-ra, erretiratu zan Txirrita.

Gazteluene Alza-ko baserri zuri bat da. Malda legun batean jarria dago. Ainbeste euskaldun-baserri bezela, tellatuaren egal bat bestea baño luzeagoa du, txapela jazten oi dan antzera.

Alde-aldetik ura sakondutako bide bat dioa. Astegunean bide ortatik goitik bera jeixten dira Pasaira lanera dijoazen baserritarrak, eta jayean betik gora igotzen dira kaletarrak egurastera. Alakoak, Txirrita atarian exerita zegoela ikusi ta zenbat bider ez ote dira arekin itz aspertu bat egitera gelditu.

Amabost bat urte egin zituen Txirritak Gazteluene-n. Liburu ontan azkeneko ataletan jarri ditugun zenbait gertaera ta bertso, Gazteluene-n bizi zaneakoak dira.

An bizi izan zan bere arreba, koñadu ta illobakin. Etzuen lan askorik ematen. Etxetik kanpora, bertso-tara-edo, joatean, bueltakoan beti ekartzen zituen paxientxik eta beste olako galletak edo goxoak illobentzako. Beti umore onez zegoen.

Urte asko zituen, bañan alare egiten zuen lan piska bat.

Egun batean karro (1) bat barrena sartzera zijoazen Saturnino, Txirritaren kuñaduren anaya, ta Txirrita.

Saturninok esan zion:

—Mugituko ote degu, Joxe Manuel?

Ta Txirritak:

—Nik eltzen badiot mugitu bearko karrua aurrera edo mundua atzera.

Bertso kantatzera eramateko ez ezik, alako edo olako ixtilu edo kontu zala ta maiz etortzen zitzaizkan bertsoak jartzeko eskean. Alako bertsoak, alegia jarri ta bertso-paperetan argitaratutako bertsoak, beste Txirritaren liburutzat utzi ditugu. Ba du arek olako lau bat liburu osatzeko lain. Izan ere, bai bertso botiaz ta bai bertso jarriaz, ez orain eta ez len, ez da izango Txirritak ainbeste bertso utzi duan bertsolaririk.

Ta ori berak eskribitzen etzekiela. Testamentua egitean ere, etzan bere firma jartzeko gauza izan, firmatzen ere etzekielako. Ala dio notarioak.

(1) Euskeraz "gurdia" ta "karrua" gauza desberdiñak dira. Gurdia da ardatza gurrillen batera bueltak ematen dituen, ta karrua berriz ardatza gurrillekin batera bueltak ematen ez dituen.

Egun batean, paperen bat egitera zijoala, onela esan zioten:

—Paper ontan firmatu bear dezu. Eskolik bai al dezu?

Ta Txirritak:

—Eskola? Gure etxeko azpiko aldean bai galanta... (2)

Irakurtzen ba omen zekien, moldeko letrak bakarrik ordea, ez eskuz egindakoak. Bañan oso gutxitan sayatzen omen zan.

Gazteluene-n bizi zala, bere illoba Jose Ramon artzen zuen kopiatzalletzat edo "sekretariotzat". Onek eman dizkigu atal ontako argibideak.

(2) Sebastian Salaverría, Alza, Gazteluene, Txirritaren illoba.

TXIRRITAREN AITAMENAK

Bere azken urte oyetan, maiz esaten omen zuen :

—Bai, ni aurki joango naiz, bañan nere oroimena ez da piska batean joango.

Edo bestela :

—Beste kristau klaseak, il orduko ez da ayetaz inor ere oroitzen... Txirritaz ez da bereala jendea aztuko...

Batek baño geyagok esan digu nola aditu zioten olako zerbait esaten.

Bein batean auzoko gizon bat meta bat egi-ten ari zan. Txirrita ere an aldamenean zegoen bazter batean exerita.

Gizon ori Txirrita toriatzen asi zan :

—Zartu zera, Txirrita, zartu...

—Bai ala nago... Il ere aurki egingo naiz... Bañan nere bertsoak kantatuko dira bazterretan ni il da gero ere... Eta nere aitamenak

ere izango dira periodikuetan eta paperetan...

(3)

Il baño bost urte lenago, 70 urte zituala jarritako bertso batzuetan, onako au agertzen da:

Gazte gazterik asi nitzan da
oraindaño bitartian,
zenbait umore eder jarri det
Kantabria-ko partian,
pixka batian ez naiz aztuko
sartuagatik lurpian,
nere aitamenak izango dira
beste larogei urtian. (4)

Liburu onek ez du bertso ori egiztatu besterik egiten, eta onen ondoren etorriko diran beste Txirritaren liburuak ere ori bera egingo dute.

Bertso ontan ez da arrokeri-arrastorik ere. Bertso onek dio Txirritak bere bizia zer izana zan ondo zekiela eta etzegoela damutan. Izan ere, Txirrita bezelako gizonak kalte baño mesede geyago egiten dute askozaz ere mundu triste ontan.

(3) Jose Ramon Erausquin, Gazteluene, Alza, Txirritaren illoba.

(4) "Txirrita-ren Testamentua, Imp. Macazaga, Renteria, 1930".

ERIoTZA

Bere azken-bolara ontan beintzat, asko erre-zatzen zuen. Errosayoa eta beste etxeko otoi-tzak ez ezik, jeikitzerakoan eta oyerakoan-eta, "mesa-notxean" kandela bat piztuta jarri, bera baularen gañean exeri, ta an aritzen zan den-bora luzean bere errezuak egiten.

Mezetara joateko gauza etzanean ere, me-za-denbora gisa ontan errezatzen pasatzen zuen.

Len esan deguna, testamentua ere egin zuen. Bere illeta egiteko ta bere animarentzat mezak ateratzeko 500 pezta, beste puska bat pobreentzako, ta gañerakoa illobentzat.

* * *

Orrela, 1936 urteko Mayatzaren azkenean, Goizueta-n zerbait festa bazula ta Txirrita deitu zuten bere lengusu Saiburu-rekin bert-sotara joateko. Goizeko bederatzietan automo-bil bat etxeraño billa etorriko zitzayola.

Txirrita garaiz prestatu ta zai jarri zan etxeko atarian. Esaten zuen Goizueta-ra allegatu ta amaiketakoan gazta miña jan bear zuela. Gazta miña izaten da gazta zarra desegin ta eltzean gordetzen dana, izugarri jateko sendoa.

Atarian egon-da-egon, ordua pasa, ta etzan automobillik agertzen.

Koñaduaren anaya, Saturnino Erausquin, bertsolaria au ere, atarian zebillen ta ala esan zion:

—Ba zaude, bañan etzaizu gaur automobillik etorriko...

Txirritak bertso batez erantzun zion. Zorritzarrez illobak ez dira erdiaz besterik oroitzen:

... ..
... ..
... ..
... ..
zu aixa ari zerade emen
ijua eta marrua,
baña ez apuratu, Saturnino,
etorriko da karrua.

Goizueta-n, tabernan edo, besterik kantatu ez bazuen, au izan zan Txirritaren azken bertsoa.

Noizbait bear ta azaldu zan automobilla.

Txirrita exerita zegoen tokitik altxa ta asi zan poliki-poliki automobillera joaten.

Txoferrak esan zion:

—¡A, Txirrita, zer ote da zartzea!

Ta Txirritak:

—Bizi bazera probatuko dezu.

—Ez probatzea obe.

—Amaika bada orregatik pena duala gazterik illa...

Eta ori esanaz, automobillean sartu ta joan ziran Goizueta aldera.

Goizueta-ra allegatu ta amaiketakoan, Loyarte-renean ain zuzen ere, gazta miña artu zuen. Bai pozik jan ere.

Jan da gero, altxatzean, ala esan zuen:

—Oraintxe nere eun da berrogei ta amar kiloak bapo jarri dituk orregatik...

Bearbada oyek izan ziran bere azkeneko itzak.

Ori esan ta kanpora abiatu ziran bertso-sa-
yoa asteko. Loyarte-etxetik irten ta plazara
zijoazela, Txirrita bide bazterrean zegoan
arrizko alki batean exeri zan. Orduan kontu-
ratu ziran lagunak zerbait bazuela. Atakearen
asiera zan. (1)

Don Pedro Diez de Ulzurrun jauna garai
artan Goizuetan zegoen apaiz, ta alako batean
bat-edo-bat korrika etorri zitzayon, etortzeko
ta etortzeko esanaz, bertsolari bat gaizkitu za-
la ta etortzeko aguro.

(1) Onela kontatu zidaten Goizuetan ori ikusi
zutenak. Txirritaren illobak bestela kontatu zidan:
Lengo itz oyek esatean, tabernan bertan, lagunak
ikusi omen zuten erortzera zijoala ta eldu egin zio-
ten, bestela lurrera baitzijoan.

Ala, joan omen zan. Txirrita silla batean omen zegoen. Tankera txarra eman zion. Lagundu zuen, ta ain gaizki ikusita, baita ere azken untzioa eman. (2)

Goizueta-tik telefonuz abixua bota zuen Alza-ko Martillun deritzayon tabernara. Emengoak berriz mutil bat biakdu zuten Gazteluene-ra.

Gazteluene-koak bazkaltzen ari ziran lasai asko, ta alako batean mutil ori presaka etortzen zaye, esanaz Goizueta-tik abixua etorria zala osabari zerbait egin zitzayola ta etxera zettorrela, bañan ez bildurtzeko.

Andik ordu betera edo, goizean osabaren billa etorritako automobilla bera etorri zan. An zetorren Txirrita gizajoa, baita ere mediku bat ari lagunduaz.

Automobilla gelditu ta atea idikitzean, Txirritak alegin piska bat egin zuen andik ateratzen, bañan ezin. Artu ta aidean eraman zuten oyera.

Automobillak segituan aldegin zuen andik; Telleri-txiki bertsolaria Txirritaren ordeaz artu ta Goizueta-ra berriz ere, emengo bertso-festa galdu etzedin.

Medikuak esan zien etxekoai Txirritak "hemorragia cerebral" zuela ta iru bat egunean biziko zala. Ta ala gertatu zan.

Apaiza deitu zuten. Don Jose Maria Mugica etorri zan. Denbora puska bat egin zuen ga-

(2) Don Pedro Diez de Ulzurrun apaiz jauna, Iruñe.

xoarekin bakarrik, konfesatu al zitekean edo. Itxura danez, Goizueta-koak etzuten ezer esan, ta etxean bigarren aldiz eman zioten azken untzioa. Au ematean ta Jauna artzean, malko lodi batzuek ixurtzen zitzaizkan Txirritari begietatik.

Etzuen itzegiten, bañan ezaguera ona zeukala ematen zuen.

Orrela, aitutzen-aitutzen joan zan, ta poliki poliki il zan 1936 urteko Garagarrillaren 3'an, asteazken egunarekin, arratsaldeko lauretan.
(3)

(3) Jose Ramon Erausquin, Gazteluene, Alza, Txirritaren iloba.

ORAINDAÑOKO LIBURUAK

1.—*R. Artola*

SAGARDOAREN GRAZIYA ta beste bertso
asko. (Aitua)

2.—*M. Soroa*

GABON, ¡AU OSTATUBA!, ANTON KAIKU

3.—*P. Apalategui, S. J.*

EUSKAL MUTILLAK ARMETAN, I.

4.—*Pepe Artola*

USTEZ LAGUNA DETAN ta beste bertso
asko.

5.—*P. M. Urruzuno*

EUSKALERRITIK ZERURA ta beste ipui ba-
tzuk.

- 6.—*Toribio Alzaga Anabitarte*
RAMUNTXO
- 7.—*Ramos Azkarate*
GALTZAUNDI ta beste bertso asko.
- 8.—*Antero Apaolaza*
PATXIKO TXERREN. (Nobela).
- 9.—*Bitoriano Iraola Aristiguieta*
OROITZAK ta beste ipui asko.
- 10.—*Bertsolariak*
ERREGE EGUNEKO BERTSO-SAYOA (1962)
- 11.—*Piarres Larzabal*
BORDAXURI
- 12.—*Bilintx*
BERTSO TA LAN GUZIAK
- 13.—*Mariano Izeta*
DIRUA GALGARRI
- 14.—*Piarres Larzabal*
IRU ZIREN

15.—*Bertsolariak*

EZKONTZA GALDUTAKO BERTSOAK -I-

16.—*Alfonso M.ª Zabala*

GABON GAU BAT eta beste ipui asko.

17.—*Antonio M. Labayen*

MALENTXO, ALARGUN!

18-19.—*Antonio Zavala, S. I.*

TXIRRITA (Bizitza ta bat-bateko bertsoak.

1027904

JB-894

